

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

KİTLE İLETİŞİM KURAMLARI

RADYO TELEVİZYON SİNEMA

PROF. DR. NİLÜFER TİMİSİ NALÇAOĞLU

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ**

RADYO TELEVİZYON SİNEMA LİSANS PROGRAMI

KİTLE İLETİŞİM KURAMLARI

Prof. Dr. Nilüfer TİMİSİ NALÇAOĞLU

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir.**

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	IX
YAZAR NOTU	X
1. İLETİŞİMİN ANLAMİ	1
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?.....	2
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	3
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	4
Anahtar Kavramlar	5
Giriş.....	6
1.1. İletişimin Anlamı.....	7
1.2.Kitle İletişimi.....	9
Uygulamalar	13
Uygulama Soruları.....	14
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	15
Bölüm Soruları	16
2. İLETİŞİM KURAMLARINDA İKİ FARKLI GELENEK.....	17
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?.....	18
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	19
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	20
Anahtar Kavramlar	21
Giriş.....	22
2.1.İletişim Çalışmalarında İki Farklı Gelenek	23
2.2.Ana akım İletişim Araştırmalarının Felsefi ve Bilimsel Dayanakları:.....	23
2.2.1.Liberalizm ve Pozitivizm	23
2.2.2.İletişim Araştırmalarının Ortaya Çıktığı Toplumsal Bağlam.....	26
Uygulamalar	28
Uygulama Soruları.....	29
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	30
Bölüm Soruları	31
3. ANAAKİM İLETİŞİM KURAMLARI	32

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	33
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	34
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	35
Anahtar Kavramlar	36
Giriş	37
3.1. Anaakım İletişim Kuramları.....	38
3.1.1.Amerikan Sosyal Teorisi ve Şikago Okulu	38
3.2.Anaakım İletişim Araştırmalarının Gelişim Dönemleri	41
3.3.Anaakım İletişim Araştırmaları ve Sosyolojik Temelleri	42
3.3.1.Güçlü Etkiler Paradiması ve Davranışsalcılık.....	42
3.3.2.Davranışsalcılık	43
3.4.Anaakım Yaklaşımında İletişim Süreci.....	44
3.5.Anaakım İletişim Süreci Modeli- Harold Lasswell.....	44
3.6.Kim, Kime, Neyi, Hangi Kanalla ve Hangi Etki İle Söyler?	44
3.7.Matematiksel Model: Claude Shannon	45
Uygulamalar	47
Uygulama Soruları.....	48
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	49
Bölüm Soruları	50
4. ANAAKIM İLETİŞİM KURAMLARINDA İZLEYİCİ.....	51
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	52
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	53
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	54
Anahtar Kavramlar	55
Giriş	56
4.1.Anaakım İletişim Yaklaşımında İzleyici	57
4.2.Modeller – Taklit - Rol alımı - Toplumsal Öğrenme - Kimlik.....	57
4.3.İzleyici Araştırmalarının Öncüsü: Payne Vakfı Araştırması.....	59
4.4.Anaakım İletişim Araştırmalarında Sınırlı Etkiler Dönemi	62
4.5.İki Aşamalı İletişim Akışı- Paul Lazarsfeld	62
4.6.Sınırlı Etkiler ve Seçici Algılama.....	63
4.7.İletişim Araçlarının Pekiştirici Gücü.....	65
Uygulamalar	66

Uygulama Soruları.....	67
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	68
Bölüm Soruları	69
5. İZLEYİCİNİN TERCİHİ.....	70
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	71
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	72
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	73
Anahtar Kavramlar	74
Giriş	75
5.1. Kullanım ve Doyum Sağlama Yaklaşımı: İzleyicinin Tercihi	76
5.2.Kültürel Göstergeler Yaklaşımı.....	80
Uygulamalar	84
Uygulama Soruları.....	85
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	86
Bölüm Soruları	87
6. LİBERAL ÇOĞULCU MEDYA VE KAMUOYU	88
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	89
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	90
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	91
Anahtar Kavramlar	92
Giriş	93
6.1.Liberal Medya Yaklaşımı ve Demokrasi.....	94
6.2.Gündem Hazırlama Yaklaşımı	96
6.3.Sessizlik Sarmalı ve Kamuoyu.....	97
Uygulamalar	100
Uygulama Soruları.....	101
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	102
Bölüm Soruları	103
7. TEKNOLOJİNİN TOPLUMSAL GÜCÜ: TEKNOLOJİK BELİRLEME ...	104
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	105
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	106
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	107
Anahtar Kavramlar	108

Giriş	109
7.1.İletişim Teknolojileri Ve Toplumsal Kontrol: Harold Innis ve İletişimin Yanlılığı	110
7.2.İletişim Teknolojileri ve Sınırları Aşmak: Marshall McLuhan'ın Görüşleri ...	113
Uygulamalar	116
Uygulama Soruları.....	117
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	118
Bölüm Soruları	119
8. ELEŞTİREL İLETİŞİM KURAMLARI	120
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	121
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	122
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	123
Anahtar Kavramlar	124
Giriş	125
8.1.EleştiREL İletişim Kuramları	126
8.2.Frankfurt Okulu: Kitle Toplumu ve Kültür	128
8.3.Marksizm ve Eleştirisi.....	129
Uygulamalar	131
Uygulama Soruları.....	132
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	133
Bölüm Soruları	134
9. FRANKFURT OKULU	135
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	136
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	137
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	138
Anahtar Kavramlar	139
Giriş	140
9.1.Frankfurt Okulu, Horkheimer ve Adorno, Marcuse'nin Görüşleri	141
9.2.Horkheimer ve Adorno.....	141
9.3.Herbert Marcuse	143
9.4.Jurgen Habermas'ın Görüşleri Bilim Ve Teknoloji Olarak İdeoloji ve Kamusal Alan.....	147
9.5.Kamusal Alan	148
Uygulamalar	151

Uygulama Soruları.....	152
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	153
Bölüm Soruları	154
10. KAMUSAL ALAN VE KİTLE KÜLTÜRÜ	155
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	156
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	157
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	158
Anahtar Kavramlar	159
Giriş	160
10.1.Kitle Kültürü ve Kitle İletişim Araçları:	161
Uygulamalar	165
Uygulama Soruları.....	166
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	167
Bölüm Soruları	168
11.KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR	169
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	170
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	171
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	172
Anahtar Kavramlar	173
Giriş	174
11.1. Kültürel Çalışmalar Yaklaşımı	175
11.1.1.Kökenler: İngiliz Kültürel Çalışmalar	175
11.2.Popüler Kültür	179
11.3.İdeoloji ve Hegemonya Kavramı.....	179
11.4.Antonio Gramsci ve Hegemonya	180
11.5.Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları	181
11.6.Althusser'in araştırma konusu olacaktır artık.....	182
Uygulamalar	185
Uygulama Soruları.....	186
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	187
Bölüm Soruları	188
12. KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR-STUART HALL VE ALIMLAMA.....	189
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	190

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	191
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	192
Anahtar Kavramlar	193
Giriş.....	194
12.1. Kültürel Çalışmalar, Anlam ve Alımlama.....	195
12.1.1.Stuart Hall ve Aktif İzleyici Tezi	195
12.2.Feminist Çalışmalar ve Kültürel Çalışmalar	199
Uygulamalar	202
Uygulama Soruları.....	203
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	204
Bölüm Soruları	205
13. TEKNOLOJİ VE DEMOKRASİ.....	206
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?.....	207
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	208
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	209
Anahtar Kavramlar	210
Giriş.....	211
13.1.Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı.....	212
13.1.1.Walter Benjamin.....	212
13.2.Bir Kitle İletişim Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri	219
13.2.1.(Kitle İletişiminin Özgürleştirimci Potansiyeli)	219
13.2.1.1.Hans Magnus Enzensberger	219
Uygulamalar	223
Uygulama Soruları.....	224
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	225
Bölüm Soruları	226
14. MANUFACTURING CONSENT (RIZA ÜRETİMİ)	227
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?.....	228
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	229
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	230
Anahtar Kavramlar	231
Giriş.....	232
14.1. Manufacturing Consent (Rıza Üretimi).....	233

14.1.1. Gündemi Yönlendirme Söylemi.....	233
14.1.2. Bunalımı Yaygınlaştırma Söylemi	233
14.1.3. Siyasetlesizleştirme/Kayıtsızlaştırma Söylemi.....	233
14.1.4. Bilgisizleştirme Söylemi	233
14.1.5. Normalleştirme Söylemi.....	234
14.1.6. Umut Geliştirme ya da Kıрма Söylemi	234
14.1.7. Alternatifsizleştirme Söylemi	234
14.1.8. Sivil İtaatsizliği Kıрма Eylemi:.....	234
Uygulamalar	237
Uygulama Soruları.....	238
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	239
Bölüm Soruları	240
KAYNAKÇA.....	241

KISALTMALAR

YAZAR NOTU

1. İLETİŞİMİN ANLAMI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1.1. İletişim Nedir?

1.2. Kitle İletişimi Nedir?

1.3. Yüz yüze İletişim

1.4. Dolayımlanmış İletişim

1.5. Sözde Dolayımlanmış İletişim

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

İletişimin anlamı ve bu anlamın farklı iletişim gelenekleri içerisinde nasıl kullanıldığına ilişkin genel kavramsal bilginin verilmesi. Kitle iletişiminin genel zellikleri.

1.1. İletişimin Anlamı

“Toplumsal biçimlenmenin hikayesi, iletişimin biçimlenmesinin hikayesidir” (Carey; 1990:19). İletişim bilimci James Carey’e ait olan bu tanımlama günümüzde hem akademik araştırmalarda hem de popüler söylemde yoğun olarak paylaşılmaktadır. Bu hikâye, içinde yalnızca konuşmak, yazmak ya da bir bilgisayar programı gibi bir aracın kullanılması ya da bir yeteneğin açığa çıkması değildir. İletişim dünyayı oluşturur, dünyaya bir mevcudiyet kazandırırken, insan benliğini ve toplumsal örgütlenmeyi de biçimlendirir. İletişim olmadan insan ve toplumsallıktan söz etmek mümkün değildir.

Bütün toplumlar da insanoğlu sembolik içerik ve enformasyon üretimi ve paylaşımı ile toplumsal üretimini gerçekleştirir. Etkileşim ya da iletişimsel eylem iki özne arasında gerçekleşen ve dil aracılığıyla kurulan bir üretim biçimidir. Ancak bu üretim doğrudan bir ürün üretiminden ziyade anlamın üretimidir. Bireylerarasında gerçekleşen iletişimi olanaklı kılan ilk iletişim aracı ağızdan çıkan sözdür. Yani dilin kendisi ilk iletişim aracını oluşturur. Dilin kullanımı ve dil aracılığıyla üretim de teknik bir özellik taşır. Dil ve beden dilinin kullanımlarından bilgisayar teknolojilerindeki en son yeniliklere kadar sembolik içeriğin üretimi, kaydedilmesi ve paylaşılması toplumsal yaşamın en önemli etkinliğidir.

Çok çeşitli tanımlar içeren iletişim kavramının içeriği tarihsel süreç içerisinde değişikliğe uğrayarak günümüze gelmiştir. İngilizcedeki Communication karşılığı olan ve Latince’deki communicatio sözcüğü ile tanımlanan iletişim 14. yy’da ticaret ve ilişkiler anlamında kullanılıyordu (Zılhoğlu, 2003: 3). 15.yy’da başlayan ve günümüze kadar gelişen teknolojik gelişmelerle birlikte sembolik içeriğin üretimi, kaydedilmesi ve paylaşılması belirli biçimlerde değişikliğe uğramıştır. Bu teknolojik gelişmeler bunlara eşlik eden bir dizi kurumsallaşma ile birlikte sürmüştür. Başlangıçta bireylerarasında doğrudan gerçekleşen iletişim günümüzde teknolojik araçlarla gerçekleşir hale gelmiş ve iletişim sürecinde yaratılan enformasyon pazarda satılır bir hal almıştır. İletişim ticari üretimin bir parçası haline almıştır.

İletişim kavramı, teknoloji dolayısıyla 20.yy'dan itibaren yaygın söyleme girerken iki alternatif tanımı içermiştir. Bunlardan ilki iletişimin aktarım (transmission) boyutu, ikincisi ise ritüel (ritüel) boyutudur (Carey, 1989: 15). İletişim günümüzde hem içerik, hem içeriği aktaran araçlar/kanallar, hem iletişim içeriğini üreten kurumlar anlamına gelmektedir. Sözcük hem bir teknik boyut hem de bir değer içermektedir (Maigret,2004:40).

İletişim tanımındaki bu iki boyut iletişimi anlamak üzere düşünce geliştiren kuram, perspektif ve gelenekler tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Özellikle iletişim çalışmalarında iki farklı gelenek olarak adlandırılan Amerikan ve Avrupa yaklaşımlarından birincisinde iletişim aktarım boyutu ön plana çıkarılarak tanımlanmaktadır. Göndermek, aktarmak ya da diğerlerine enformasyon ulaştırmak gibi tanımlamalar bu boyutu anlatmakta ve coğrafi yayılım ve ulaşım ile benzerlik kurmaktadır. Posta hizmetlerinden düzenli ulaşım kadar insanoğlunun en büyük hayali mesajların mekânda dolaşırken hızlarının ve etkisinin en yüksek düzeyde olmasıdır. Bu hayalin gerisinde yatan istek, mesajın kendi başına bile varolan güçlü yönlendirici ve yönetici etkisinden kaynaklanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte uzaklar arasında mesajın artık bir ileti olarak, taşınması teknoloji aracılığıyla mümkün

hale gelirken, mesajın bir bilgi, haber ve enformasyon kaynağı olarak insanlar üzerinde doğrudan ve dolaylı bir etkiye sahip olduğu varsayılmakta, iktidar ve kontrol arzusuna konu olabilmektedir. İleti, aktarım, ulaşım boyutu içinden bakıldığında, iletişim uzaklar ve insanlar üzerinde kontrol sağlamak amacıyla mesaj aktarım ve dağıtım sürecidir. İletişimin ileti boyutu bütün endüstriyel toplumlar için en yaygın kullanımını oluşturmaktadır.

İletişim, İngilizce “Communication” kavramı köken olarak katılım, paylaşım, birlik, dostluk, ortak bir inanca sahip olmak gibi anlamları içerirken; ortaklık, ortak yaşam, topluluk kelimeleri iletişimle aynı kökten kaynaklanmaktadır (Carey,1989:18). Carey bunu iletişimin ritüel boyutu olarak tanımlamakta ve insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemektedir. İletişimin ritüel boyutu, mesajın mekân içinde dolaşımını değil, zaman içinde topluluğun sürekliliğini sağlamaya yönelik eylemliliği; enformasyonun, düşüncenin yalnızca duyurulmasını değil, paylaşılan ortak düşünce ve inançların temsil edilmesini içermektedir. İletişim bireylere belirli bir topluluğun üyesi olduklarının hissettirilmesidir.

Carey'e göre,

İletişimin ritüel boyutu içinde ortaya konan toplumsallık ideali ve bunun maddi üretim pratikleri (dinsel söylemler, topluluk dansları, oyunlar, mimari, kamusal hitaplar, haber öyküleri, televizyon gösterileri vb.) yalnızca iletişim değil ancak toplumsallığa ilişkin onay sağlamayı sağlayacak olan yapay amaçlar, hayali düşünceler için gerekli olan gerçek sembolik düzeni yaratmaktadır, tutumları ve düşünceleri biçimlendirmek için değil, şeylerin düzenini temsil etmektedir, yalnızca bir işleve sahip değildir aynı zamanda süre giden ve kırılğan toplumsal sürecin ifade edilmesini sağlamaktadır (1989:18).

Yukarıdaki alıntı iletişimin kolektif doğasını ortaya koyması açısından dikkate değerdir. İletişim içinde bulunulan kültürel sistemin devamlılığını sağlayacak olan simgesel araçların üretilmesini gerçekleştirmekte, bireylere aidiyet, kimlik ve toplumsal uyum içinde güvenlik duygusu vermektedir.

İletişimin aktarım ve ritüel boyutunu Carey gazetelerin toplumsal yaşamdaki rolünden yola çıkarak açıklamaktadır. Temel soru şudur: Gazete/haberin okuyucular üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir: haber gerçekliği mi ortaya koyar yoksa gerçekliği gizler mi?. Toplumsal bütünleşmeye mi yoksa toplumsal ayrışmaya mı yardımcı olur?.

İletişimin iletme, aktarım anlamından yola çıkarak gazetelerin haber, bilgi ve enformasyonu yaymada bir araç olduğu görülebilir. Haber klasik tanımıyla olan bitenin gazeteler aracılığıyla halka duyurulmasıdır. Ancak bu boyut içinden bakıldığında haberin (program, mesaj vb) toplumsal değeri eksik olarak değerlendirilmektedir.

İletişimin ritüel boyutundan bakıldığında ise haber okumak enformasyon almaktan çok, bir kitle içinde yer almak, içinde yeni bir şeyin olmadığı ancak bir dünya tasarımının ortaya konulduğu ve onaylandığı bir durumdur. Haber okuma ve yazma bir ritüel eylemdir ancak aynı zamanda bir dramatik eylemdir de. Haber bir enformasyon olduğu kadar bir dramadır. Dünyayı tanımlamaz ancak belirli tarihsel dönemler içinde onu yeniden üretir (Carey,1988:21-23). Bu

anlamda haber toplumsal yaşama bir tanımlama getiren, onu düzenleyen ve yeniden kuran bir gerçekliğin temsilidir.

Carey'e göre iletişim araçlarının içeriklerinin birbiri içine geçen iki işlevi vardır: içerik gerçekliğin temsilidir ve aynı zamanda sunulan gerçekliğin yaratıcısı olan da bu sembollerdir (Carey,1989: 29). Buna göre bütün insani etkinliklerde olduğu gibi iletişim de bir döngü içinden hareket etmektedir. Öncelikle sembolik bir üretim gerçekliğin yeniden inşasını yaratır ve sonra bu yaratılan gerçekliğin yeniden üretilmesi için sembollere başvurulur. O halde iletişim toplumsal yaşam içerisinde etkileşime olanak verecek sembolik içeriğin inşası/yeniden inşasıdır.

1.2.Kitle İletişimi

Kitle iletişimi büyük ve dağınık bir kitleye bilgi, düşünce ve tutumların bu amaç için geliştirilmiş olan araçlar aracılığıyla aktarılmasıdır. Kitle iletişimi, iletişim araçları ve onların izleyicileri arasında paylaşılan anlamların yaratılması sürecidir. Bu tür iletişimde iletiyi gönderen bir kurum ya da kurumlaşmış kişidir. Gazete ve televizyon kanalları ve buralarda çalışan örneğin köşe yazarları gibi. Bu tür iletişimin seslendiği alıcı tek tek bireylerden oluşan heterojen bir kitledir ve çok sayıda mesaj bu kitleye gönderilir. Kitle iletişiminde yüz yüze iletişim ve diğer iletişim biçimlerinden farklı olarak iletiyi alan ve veren arasında çok genel ilişkiler dışında (para ile gazete alma, bir TV kanalının izleyicisi olma vb) herhangi bir ilişki söz konusu değildir (Aziz, 1996: 10).

Kitle iletişim araçları yaygın bir biçimde belirli bir içeriği kitlesel olarak dağıtan teknik araçlar anlamına gelmektedir. Ancak iletişim araçları yalnızca teknik düzeyde kavranamayacak kadar sosyolojik teknolojilerdir. İletişim kavramı bu alanın insanlar arasılığına vurgu yapmaktadır. İletişimin olanaklı olabilmesi için birden çok insanın varlığına gereksinim vardır. Bu birden çok insan arasında iletişim, içinde buldukları kültürün kodları aracılığı ile gerçekleşir. İletişim bir etkinlik biçimiye iletişimin analizi de bu etkinliği anlamlı hale getiren toplumsal bağlamın analizini gerektirir. İletişim etkinliğini toplumsal bağlamından yalıtamayız.

Sembolik içeriği üretmek ve bunları toplumsal ilişkiler içinde paylaşmak teknik bir iletişim aracını gerektirir. Yukarıda da ifade edildiği gibi teknik araç sembolik içeriğin maddi altyapısını oluşturmaktadır. Örneğin ağızımız olmadan ses çıkaramayız. Ağızdan çıkan ses dalgaları aracılığıyla söz üretiriz. Radyo ise ses dalgalarının elektromanyetik dalgalara dönüştürüldüğü bir teknik aygıttır. Ağızdan başlayıp bilgisayara kadar mevcut olan teknik medyanın bir dizi ortak özelliğini ayırt etmek mümkündür.

1. Kitle iletişim araçları sembolik içeriği, zaman içinde erişimini mümkün kılmak için belirli oranlarda saklamaya izin veren özelliğe sahiptir. Örneğin konuşmayı ele alalım. Yüz yüze ve ağızdan çıkan söz aracılığıyla gerçekleşen konuşmanın saklanması ve geri çağırılması mümkün değildir. Ancak hafıza konuşmanın içeriğini saklayan ve zamanı geldiğinde ortaya koyan bir teknik yapıya sahiptir. Aynı konuşma telefonla, megafonla yapıldığında da sözün saklanması için hafızaya ihtiyaç vardır. Ancak diğer iletişim durumlarında teknik medya içeriği belirli düzeylerde kayıt altına alır. Yazı taş, parşömene, kâğıda, bilgisayara yazıldığında

kaydedilmesi ve saklanması mümkündür. Kimi iletişim aracı, saklamada daha dayanıklı iken kimi daha az dayanıklı olabilir. Taşa yazılmış yazı ile kâğıt arasında iletişim içeriğini saklamak açısından bir farklılık mevcuttur. Benzer biçimde taşa yazılmış içerik ile kâğıda yazılmış içerik arasında da hacim, büyüklük, kapsama açısından bir farklılık söz konusudur. Buradan hareketle teknik medyanın “iletişim depolama mekanizması” olduğunu söyleyebiliriz. Sembolik içeriğin kaydedilmesi iletişim aracının niteliğine göre farklılaşırken, ne tür sembolik içeriğin kaydedileceği ve bunların kimler tarafından ve hangi amaçlar için kullanılacağı da toplumsal bağla ile yakından ilişkilidir. Örneğin İ.Ö. 3000 yıllarında eski Sümer ve Mısır’da geliştirilen yazı mülkiyet sahiplerinin ticaretle ilgili enformasyonu kaydetmeleri amacıyla kullanılmıştır. Geç ortaçağ ve erken modern Avrupa’da enformasyonun kaydedilmesi mal ve hizmetlerin üretilmesi ve dolaşımıyla ilgilidir. Dinsel otorite başından itibaren iletişim ve enformasyon araçlarını kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Modern dönemde ise kamu görevlileri güvenlik amacıyla çeşitli enformasyonu geniş halk kesimlerine kapalı tutmuştur.

2. Kitle iletişim araçlarının ikinci önemli özelliği yeniden üretime olanak vermesidir. Yeniden üretim herhangi bir medyanın sembolik içeriği birden fazla çoğaltma kapasitesidir. Bazı iletişim araçlarında yeniden üretim zorlukla gerçekleşirken bazılarında daha kolaydır. Örneğin taş baskı içeriğin çoğaltılması zordur. Çok sayıda taşın aynı içerikle oyulmasını gerektirmektedir. Parşömene ya da kâğıda yazılan yazı tekniğinin gelişmesi sembolik içeriğin önemli oranda yeniden üretilirliğini sağlamaktadır. Matbaanın icadı ise sembolik içeriğin yeniden üretiminde bir devrim yaratmıştır. Benzer biçimde fotoğraf, gramofon ve ses ve videoteypler kaydetme ve yeniden üretmede hacim ve hız açısından önemli bir sıçrama yaratmıştır.

Sembolik içeriğin iletişim teknolojileri aracılığıyla yeniden üretilmesi teknik iletişim medyasının ticarileşmeye konu olmasının temel nedenidir. Sembolik içerik pazarda alınıp satılan bir meta haline dönüşmüştür. Medya endüstrisindeki pek çok teknik gelişme ticari amaçlara konu olmuştur. Ancak yeniden üretimle özellikle sanat eserinde orijinal ve kopyası arasındaki fark önemli bir tartışmadır.

3. Kitle iletişim araçlarının üçüncü özelliği zaman-mekân mesafelendirilmesine olanak yaratmış olmasıdır. Sembolik değişimin herhangi bir süreci sembolik içeriği üretim bağlamından kopartır ve hem zamansal olarak hem de mekânsal olarak uzaklaştırır. Farklı bir zamanda ve farklı bir mekânda erişilmesine izin verir. İletişimin bütün tarzları belirli oranlarda zaman ve mekân uzaklaşmasına yol açar.

Yüz yüze iletişim durumunda görel olarak zayıf bir zaman-mekân uzaklaşması söz konusudur. İletişim ortak bir mekânda gerçekleşir ve katılımcılar fiziksel olarak birbirlerini görebilir. Bu durumda iletişimin içeriği zihinsel bir engelleme, sansür ya da değerlendirmeye gerçekleşebilir. Konuşmanın herhangi bir iletişim aracıyla eklenmesi konuşmayı bulunduğu bağlamdan hem zamansal hem mekânsal olarak uzak bağlamlara götürebilir. Mikrofon ya da hoparlör konuşmayı konuşanın bulunduğu mekânın uzağına taşır. Teybe kaydedilen ses yıllar sonra başka bir mekânda dinlenebilir. Uydu yayınları görüntü ve sesi anında ve uzak mesafelere taşıyabilir. İnternet zaman-mekân açısından içeriğe ulaşmayı özgürleştirir. Mesaj üretildiği bağlamdan başka bir bağlamda erişilebilir ve tüketilebilir hale gelir. Bunun önemi mesajın

farklı bir zaman ve mekânda alınmasının ötesinde bireylerin buldukları ortak yaşamlarının sınırlarını aşması ve bireyin dünyanın hemen her yerinde mevcutmuş gibi bilgi sahibi olmasıdır. Benzer biçimde bilgi ve enformasyonun yayılması da ekonomik ve politik sonuçlara neden olmaktadır. Farklı toplumlar, yaşam biçimleri, yönetim ve iktidar biçimleri ile karşılaşmalar olanaklı olmaktadır.

4. Bir iletişim aracının kullanılması yetenek/yeti, yeterlilik ve bilgi tarzı gerektirir. Herhangi bir teknik iletişim aracının kullanılması belirli bir kodlama sistemi aracılığıyla gerçekleşir. Enformasyon ve sembolik içeriği göndermek ve almak üzere kodlama ve kodaçımleme denilen süreçler işler. Kodlama ve kodaçımleme aracın teknik özelliklerinin niteliğinden olduğu kadar mesajın toplumsal olarak kurulmasıyla da ilişkilidir. Televizyon aracılığıyla üretilen ve dolaşıma sokulan bir mesajı alımlama için televizyonun teknik dilini bilmemize gerek yoktur. Bu televizyon prodüktörünün işidir. Ancak mesajın anlamını anlayabilmek için televizyonun anlatı kodunu ve bu anlatının toplumsal olarak kuruluşunu bilmemiz gerekir. Bu da verili alımlama durumunun kültürel kodlarını yakından bilmekle ilişkilidir.

Modern toplumlarda geleneksel iletişim biçimleri devam etmekle birlikte teknoloji aracılığıyla gerçekleşen iletişim biçimi egemen konumdadır. Bu yalnızca iletişimin nasıl yapıldığını açıklamamakta aynı zamanda iletişimde bulunurken yaşanan deneyimi belirginleştirmektedir. Buna göre modern toplumlarda görülen iki temel iletişim tarzı şöyle tanımlanabilir.

Yüz yüze etkileşim: İletişimin yüz yüze, doğrudan gerçekleştiği ve katılımcıların ortak-mevcudiyet bağlamlarında bulunduğu etkileşim biçimidir. Bu etkileşimin yapısı gereği ve mekânsal-zamansal referans sisteminin paylaşılmasının mümkün kıldığı birçok sembolik davranış söz konusudur. Yalnızca konuşma değil, jestler, mimikler, mekân, toplumsal bağlam iletişimin biçimini etkiler. Zaman-mekân olarak biraradalığa dayalı olan bu iletişim biçimi karşılıklıdır, yani geribesleme anında ve süreklidir. Bu anlamda diyalojik bir nitelik taşır, iletişim iki yönlüdür.

Dolayımlanmış etkileşim: Dolayımleme (mediation) iletişim sürecine dâhil olan bir aracın mantık ve biçiminin iletişim sürecini etkilemesidir. Bu çerçevede iletişimin konusu kadar iletişimin nasıl gerçekleştiği de önemlidir (Mutlu,1994: 100) Herhangi bir araç kullanılarak gerçekleştirilen iletişim biçimi aracılanmış ya da dolayımlanmış (mediated) iletişim biçimi olarak adlandırılmaktadır. Bu tür etkileşim birbirinden ya zamansal ya da mekânsal olarak (ya da her ikisi) uzakta olan taraflar arasında iletişimin gerçekleştirilmesini sağlayacak teknik araçların kullanımını içerir. Katılımcıların ortak bir zaman ve mekânda bir arada olmadıkları bu tür bir iletişimde ortak-mevcudiyet referanslarının yokluğu nedeniyle katılımcılar bilgiyi daha çok bağlamsallaştırmak isterler. Mektup ve faksların üzerindeki adresler ve tarihler, telefon konuşmalarında insanların kendilerini tanıtmaları gibi. Aynı zamanda katılımcılar yüz yüze etkileşimde mümkün olduğundan dar bir sembolik davranışlar dizisi içinde iletişim kurmaktadır. Bu çeşit bir iletişim daha yüksek seviyede belirsizlik içerebilir ve katılımcıların daha çok yorum bilgisel yeteneğe sahip olmalarını gerektirebilir. Ancak önemli olan bu kısıtlamalarına rağmen dolayımli etkileşimin kimi biçimlerinin yüz yüze etkileşim gibi özünde

diyalojik olmasıdır. Yani karşılıklı taraflar arasında iletişim söz konusudur, çünkü iletişim kimliği bilinen başkalarına yöneliktir. Örneğin telefon konuşması tanıdığınız ya da arkadaşınızla gerçekleşir ya da tanımadığınız ancak ses aracılığıyla mevcudiyetinin varlığına vardığınız birisi ile gerçekleşir. Diğer bir örnek ise bir tanıdığa yazılan mektup olabilir. Geribesleme her ne kadar zamansal olarak ortaklık göstermese de nihai olarak iki yönlü bir akış söz konusudur.

Dolaylanmış Sözde İletişim/etkileşim: Kitap, gazete, radyo, televizyon ve internetin belirli kullanımları gibi kitle iletişim sürecinde ise yüz yüze etkileşimden farklı olarak gerçek anlamda bir etkileşim yoktur. İletişim zaman ve mekân boyunca esnemiştir. Ancak bu tür bir iletişim kimliği bilinen ötekilere yönelik değildir. Belirsiz, farklılıklar gösteren ve mesaj gönderenin hiçbir biçimde doğrudan bilmediği tek tek bireylere yöneliktir. Yukarıdaki ilk kategorinin tersine bu tür bir etkileşimde iki yönlü bir akış oldukça sınırlıdır. Bu nedenle özünde monolojik bir nitelik taşımaktadır. Bu etkileşim biçimini doğrudan iletişimle karşılaştırdığımızda karşılıklılık, toplumsal bağlam göndergelerinin mesajı tanımlaması eksiktir. Ancak alıcılar doğrudan birbirlerine tepki vermeseler de bu iletişim de katılımcılar pasif değil, mesajın yorumlanmasında ve anlamın inşasında aktiftir (Thompson, 1995: 228).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) İletişim kavramının rönesantan itibaren aldığı anlamı araştırınız. Kitle iletişiminin günümüz toplumlarındaki önemi nedir? Tartışınız.
- 2) Yüz yüze iletişim ortamı ile interneti karşılaştırınız. Benzerlik ve farklılıkları yazınız.
- 3) Bir roman okurken, karakterin duygularını nasıl anlarsınız? Anlatınız.
- 4) Bir toplulukta herhangi bir çatışmalı konuda uzlaşa nasıl sağlanır. Tartışınız.
- 5) İletişimin farklı anlamlarını açıklayınız.

2. İLETİŞİM KURAMLARINDA İKİ FARKLI GELENEK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

2.1. Anaakın İletişim Kuramlarının Toplumsal Dayanakları

2.2. Liberal Düşünce

2.3. Pozitivizm

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

İletişim çalışmalarında mevcut olan kuramsal ayrımın düşünsel, epistemolojik ve metodolojik dayanakları nelerdir? Bu dersset liberalizmin öteki yüzü olan pozitivizm ve liberal basın anlayışı üzerinde durulacaktır.

2.1.İletişim Çalışmalarında İki Farklı Gelenek

İletişim araştırmaları tarihi iki ayrı koldan ilerleyen kuram, model ve araştırmaların yani iki ayrı bilimsel (epistemolojik) ve metodolojik geleneğinin varlığını ortaya koymaktadır. Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi iletişim kavramının tanımlanmasındaki farklılık bu iki geleneğin kuram ve toplumsal anlam arasında kurduğu ilişkide yatmaktadır. İletişimin ileti ya da aktarım boyutunu merkezine alan araştırma geleneği “ana akım” (mainstream), anadamar, yönetsel gibi isimler altında sınıflandırılırken, iletişimi ritüel olarak tanımlayan yaklaşım eleştirel gelenek olarak tanımlanmaktadır. Her iki sınıflandırma iletişim, medya ve toplum ilişkisinin nasıl kavramsallaştırıldığı, iletişim ve medyaya yüklenen ideolojik ve işlevsel anlamın ne olduğu üzerine kuruludur.

Çalışmanın bu bölümünde ana akım araştırma geleneği içinden ortaya çıkan kuramlar ve araştırma modelleri analiz edilecektir. Eleştirel iletişim kuramları bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.2.Ana akım İletişim Araştırmalarının Felsefi ve Bilimsel Dayanakları:

2.2.1.Liberalizm ve Pozitivizm

İletişim çalışmalarında ana akım olarak adlandırılan araştırma geleneği Kuzey Amerika kökenlidir. Bu coğrafyada egemen olan bilim anlayışı iletişim araştırmalarının başlangıcını, temel sorularını ve yönelimini etkilemiştir. Yalnızca bilimin kendine özgü soruları değil, bilim ve teknolojinin içinde geliştiği toplumsalın nasıl kavrandığı, ekonomik ve politik yapının kendisi iletişim araştırmaları üzerinde etkili olmuştur. McQuail, iletişim araştırmalarının “doğal bir tarihi” olduğunu söylerken kastettiği şey bilim ve toplumsal alan arasındaki karşılıklı etkileşimin, bilimsel araştırma üzerindeki etkisidir. McQuail’e göre “bir olgu olarak kitle iletişim araçları o denli “apaçık”tır ki bilimsel ölçütlere göre pek ilişkisi olmayan pek çok akımdan da etkilenmiştir (McQuail,1979/1983:48). Bunların başında iletişim araçlarının suç, şiddet, ahlaki durum vb gibi eğitici ya da beyin yıkayıcı gücü gelmektedir. Diğer taraftan iletişim teknolojisindeki değişimin toplumsal etkisi önemlidir. Sanayinin gereksinimleri, reklam ve pazarlamanın etkisi ve iletişim araçlarının siyasal kullanımı iletişim araştırmaları üzerinde etkili olmuştur. Kısaca bilimin kendi soruları, ekonomik ve politik yapı, teknolojik gelişmeler ve kamuoyunun merakı iletişim araştırmalarının tarihsel gelişimi üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda anaakım iletişim araştırmalarının tarihine bakarken, iletişim aracı üreticilerinin çıkarları ve zararlı içeriği önlemek amacındaki toplumsal kaygıların gözönünde bulundurulmalıdır. McQuail, iletişim araçlarının bu durumlarla ilgili olmayan “etki”lerinin aynı istek ve gayretle incelenmediğini de belirtmektedir (McQuail, 1979/1983:48). Diğer taraftan iletişim araştırmalarının yapılabilmesi için özel ve kamusla fonlardan ekonomik destek sağlanması nedeniyle anaakım iletişim araştırmaları yönetsel araştırma olarak tanımlanmaktadır.

Amerikan sosyal bilim anlayışı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan liberal dünya görüşünün felsefi dayanakları iletişim araştırmalarını da yönlendirmiştir. Rönesans ve reform

hareketlerinin ardından gelen aydınlanma dönemi Ortaçağ Hristiyan felsefesini yıkarken, bireyin dünya üzerinde bir irade olarak benimsenmesinin yolunu açmıştır. Dünyanın akıl aracılığı ile bilinebilirliğine ilişkin inanç siyasal güçler karşısında birey hak ve özgürlüklerinin ön plana çıkarmıştır. Locke'ta ifadesini bulan liberal haklar teorisi, 1776, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin de temelini oluşturmuştur. Bireyin doğal hakları olan yaşama, çalışma ve barınma hakkının yanında düşünce ve ifade özgürlüğü liberal felsefenin temelini oluşturmaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğü mücadelesi basın özgürlüğünün sağlanmasına neden olmuştur. Bu süreç içerisinde ön plana çıkan düşünürler arasında yer alan John Stuart Mill'in düşünceleri liberalizmin basın özgürlüğü felsefesini özetlemektedir:

Eğer bir teki dışında bütün insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnızca bir kişi karşı düşüncede olsa, nasıl bu kişinin elinde güç olması halinde insanları susturmaya hakkı yoksa, insanların da bu tek kişiyi daha fazla susturmaya hakları yoktur... Fakat bir düşüncenin susturulmasındaki asıl kötülük, insan türünden bugünküler kadar gelecek kuşaklar, bir düşüncenin sahiplerinden ve onlardan da fazla bu düşünceyi benimseyenlerden birşeyler çalmak oluşundandır (Mill, 1985: 37 akt. İnal, 1996: 14).

Mill tarafından ifade edilen bu görüşler liberalizmin düşünce ve ifade özgürlüğünü temel hak ve özgürlük olarak ele aldığını göstermektedir. Liberal felsefeye dayalı Amerikan temsili demokratik sisteminde de çoğulculuğun teminatı düşünce ve ifade özgürlüğüdür. Amerikan sisteminin dayanağı olan liberal sisal sistem iktidar ve güç odaklarının merkezileşmesini engellemek üzere Güçler Ayrılığı ilkesi üzerine kuruludur. Yasama, yürütme ve yargının birbirine karşı özerk ancak birbirin denetleyen yapısını anlatan güçler ayrılığı çoğulcu özgür basın yani "Dördüncü Güç"le tamamlanmaktadır. Özgür basın tıpkı bir bekçi köpeği (watchdog) gibi çevreyi gözetlemekte, yönetici güçleri denetlemekte, kamuoyunu bilgilendirmekte ve kamuoyunun sesini yöneticilere duyurmaktadır.

Liberal düşünce birey karşısında devletin konumunu da kesin olarak tanımlamıştır. Birey hak ve özgürlükleri devlet otoritesine karşı korunmuştur. Serbest piyasa içindeki rekabete dayalı ekonomik sistem bireyin girişim özgürlüğünü güvenceye almıştır. Bu sistem içinde devletin piyasanın ihtiyaç duyduğu koşulları sağlamak dışında herhangi bir müdahalesi kabul edilemez. Negatif hak olarak tanımlanan bu durum devletin piyasaya her ne olursa olsun müdahalesini meşru görmemektedir. Piyasa kendi kurallarını kendisi oluşturacaktır. Girişim ve rekabeti ortadan kaldıracak tek koşul ise kalitesizliktir. Rekabet kalitenin artmasını sağlayacaktır.

Liberal ekonominin piyasa özgürlüğü ve çoğulculuk anlayışı anaakım basın/medya özgürlüğünün temelidir. Basın ancak özgür fikir ve düşünce pazarında işlev görebilir. Basın yayın alanında çalışmak herkesin hem girişim hakkı hem de düşünce ve ifade özgürlüğü olarak görülmektedir. Basın alanında yatırım yapacaklar için herhangi bir ehliyet aranmazken, gazeteci ya da yayıncı olacak kişi için de bir koşul yoktur çünkü düşünce açıklamak ve yaymak insanın temel hakkıdır. Herkes gazete çıkarabilir, gazeteci olabilir, herkes iletişim araçları aracılığıyla düşüncelerini ifade edebilir.

Anaakım basın/medya anlayışı içinde basının temel işlevinin dördüncü güç olarak kuvvetler ayrılığını denetlemek olduğunu söylemiştik. Amerika'da Demokrasi isimli kitabı tarihsel bir belge olan Alexis de Tocqville Amerika'nın demokrasi geleneği içinde basının durumunu şu sözlerle anlatmıştır:

Amerika'da naşirlerden ruhsat, gazetelerden de kayıt ve harç istenmez. Bundan dolayı bir gazete çıkarmak basit ve kolay bir teşebbüstür. Gazetecinin masraflarını karşılayabilmesi için az miktarda abone kâfidir. . . . Bu bakımdan, Amerika'da mevkut ve yarı mevkut neşriyatın sayısı inanılmıyacak kadar çoktur. En uyanık Amerikalılar, basının gücünün az oluşunu, kuvvetlerinin bu şekilde sonsuz derecede dağılışına atfediyorlar: Amerika'da gazetelerin tesirini bertaraf etmenin tek yolunun, onların sayısını artırmak oluşu bir siyasî ilimler aksiyomudur (Tocqville, 1962).

Tocqville'in Amerikan basınına ilişkin gözlemi, demokrasi ve basın özgürlüğü arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Gözlemleri, basına biçilen rolün serbest piyasa içinde çoğulculuğu sağlamak, bu yolla da hem iletişim özgürlüğünü sağlamak hem de kuvvetler ayrılığını güvenceye almak olduğunu göstermektedir. Tocqville 19.yy'ın yazılı basınına merkezine alarak bir değerlendirme yapmıştır. 20.yy' Amerikan basını Tocqville'in gözlemlerinden farklı noktaları ön plana çıkarabilir. Bu farklılaşmanın nedeni kapitalizmin 19.yy ve 20.yy'da aldığı biçimdir. 20.yy elektronik iletişimdeki teknolojik gelişmelerin toplumsal iletişimi egemenliğine almaya başladığı bir tarihsel dönemdir. Telgafın icadından sonraki en önemli iletişim aracı olan radyo 1923 yılında, televizyon ise yılında yayına başlamıştır. Televizyon yatırımının zor olması yatırım yapacak sermaye grubunun büyük olmasını gerektirmekte, giderek bu da tekelleşmeyi doğurarak, küçük ve yerel elektronik iletişim araçlarının gücünün az olmasına neden olmaktadır. Tekelleşme basın özgürlüğünün önünde en büyük engeli oluşturmaktadır. Bu değerlendirmeyi çalışmanın ilerleyen bölümünde daha fazla derinleştireceğiz. Ancak Tocqville'in fikir ve ifade özgürlüğünü sağlayan pazar ve rekabet koşullarının liberal basın teorisinin temel felsefesi olduğuna ilişkin yazdıklarını, özgür basın ve demokrasi arasında da nedensel bir ilişkinin olduğunu hatırd tutmak önemlidir.

Liberalizmin tarihsel ilerlemesi pozitivist bilgi kuramı olmaksızın mevcut olamazdı. Bilginin dış/maddi dünyada olgusal olarak yer aldığı inancı ve bunun da akıl aracılığıyla bilinebilir olması hem bireye duyulan güveni doğurmuş hem de bilimsel bilgi arayışının yönünü tarif etmiştir. Pozitivizm gözlenebilir olgular ve onlar arası ilişkiler dışında hiçbir şeyin bilgisine sahip olamayacağımız inancına dayanmaktadır. Gözlem, deney, karşılaştırma ve kestirme yoluyla gerçekleşen metodolojik süreç ile olgusal düzenlilikler araştırılır. Bu durumda bilgi ancak dış dünyanın belirli yöntemlerle incelenmesi sonucunda ortaya çıkarılabilir. Bu ise empirik yöntemdir. Bilgi ancak deneyimle, duyumlarla elde edilebilir. Empirik olan olgusal olandır, görülen, duyulan, hissedilen, işitilen yani duyularımız aracılığıyla bilgisine sahip olduğumuzdur. Deneycilik olarak da bilinen empirik yöneme göre insan zihninde doğuştan bilgi yoktur. İnsan bu nedenle boş bir levha (tabula rasa) gibidir. İşte bu nokta iletişim kuramları tarihi için oldukça önemlidir. Pozitivizmin olgulara dayalı bilim anlayışı ile liberal çoğulcu geleneğin olgulara dayalı habercilik iddiası ile arasında bir paralellik söz konusudur.

Liberal gelenekte basına yüklenen çoğulcuğu sağlama işlevi bu yaklaşımın haber ve gerçek ilişkisini tanımlama biçiminden kaynaklanmaktadır. Liberal çoğulcu basın anlayışı içerisinde haber/basin gerçeğin tanığıdır. Bu tanıklık gerçeği gözetleme ve aktarmadır. Basının topluma açılan bir perçere ya da toplumun aynası gibi tanımlanması işte bu tanıklık anlayışından kaynaklanmaktadır. Tanık gördüğü gerçekliği kişisel bir müdahalede bulunmadan olduğu gibi aktarandır. Gazetelerin işlevi de olay ve olguya sadık kalarak yazmaktır. Bu yolla basın tarafsız bir ortam olarak gerçeklere sadık kalacaktır. Liberal çoğulcu basın kuramının basının toplumsal rolüne ilişkin bu varsayımları, iletişim araştırmalarının anaakım tarihini de belirlemiştir. Gerçeği olduğu gibi yansıtan, bir ayna işlevi gören medya aynı zamanda tarafsız ve dengelidir. Gerçek ise bu anlayış çerçevesinde öznel, ideolojik anlamdan muaf bir biçimde olgusal olmaktadır. Nesnellik, tarafsızlık ve farklı fikirlere yer verme, dengelilik ve hakkaniyet ilkeleri daha sonra basın/medyanın profesyonel habercilik normlarını ya da etik kodlarını oluşturacaktır (İnal, 1996: 17).

Olgulara dayanma ve gerçeğe tanıklık etme liberal çoğulcu felsefenin basına yüklediği sorumluluktur. Bu sorumluluk anlayışının bilimsel dayanağı pozitivist bilim anlayışıdır. Pozitivizme göre bilimsel bilgi tıpkı haberin kendisinin gözlemlenebilir olanın bilgisi olarak tanımlanması gibi, gözlemlenebilir olmaktadır, bunun tersi bilimsel olarak kabul edilmez. “Pozitivist bilim anlayışının araştırmacılardan beklentisi, değer yargılarından arınarak gözlenebilen gerçekliğin bilgisine ulaşmak idi; gazetecilerden beklenen de siyasal yanlılığından arınıp, olayları habere dönüştürmek oldu (İnal, 1996: 16). Basına olgulara dayalı nesnel ve gerçekliğin yansıması gibi bir rol verilince pozitivist iletişim araştırmalarının gelişmesinde bu varsayım üzerinden gerçekleşmiştir. Basın, medya gerçeği olduğu gibi aktaran araçlardır. Eğer gerçek medya aracılığıyla yansıtılıyorsa medyanın etkisi dediğimiz şey de aslında olgusal gerçeğin etkisinden başka bir şey değildir. O halde mesaj, ileti, haber aslında gerçektir ve öznel değerlerden bağımsızdır. Böyle ele alındığında, yani ileti ve gerçek arasında bir denklik kurulduğunda medya toplumda olan biteni göstermekte, dolayısıyla gerçeğin etkisi kadar medyanın etkisinden de söz edilmektedir.

İzleyici ise bir boş levha olarak (tabula rasa) medyanın tanıklık ettiği gerçeğe maruz kalan ve dünyanın bilgisine medya aracılığıyla erişen konumundadır. İzleyici medya tarafından biçimlendirilmeye müsaittir yani pasiftir, yani verilen her şeyi sorgusuzca kabul eder. Bu anlamda boş olan izleyicisi dolduran, belirleyen mesajın, haberin, iletinin yani gerçeğin kendisidir. Güçlü medya karşısında pasif konumdaki izleyiciye yapılan vurgu, tam da pozitivist anaakım iletişim araştırmalarını yönlendiren varsayımdır. İzleyici/okuyucunun bilgi, tutum ve davranışlarını üzerinde iletişim araçlarının etkisini sınamak üzere yapılan çalışmalar etkiler yaklaşımı adı altında değerlendirilerek Amerikan geleneği üzerinde tetikleyici bir rolü olmuştur.

2.2.2. İletişim Araştırmalarının Ortaya Çıktığı Toplumsal Bağlam

İnsanın dinsel, siyasal, kişisel ve doğal sınırlarından özgürleşmesi Rönesans, reform ve aydınlanmanın sonucudur. Dünyanın akıl aracılığıyla bilinebilir olmasına yönelik gelişme pozitivism ve liberalizmle birlikte mümkün olmuştur. Her iki düşünce sisteminin toplumsal sonuçları Eric Hobsbawn'ın çifte devrimler tarihi olarak adlandırdığı 1789-1848 dönemi Batı

toplumlarının toplumsal formasyonunda ortaya çıkan değişimlerde açıkça görülmüştür. Hobsbawn Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi arasındaki “60 yıllık dönemde icat edilmiş, ya da çağdaş anlamlarını kazanmış birkaç sözcüğe dikkat çekmektedir (Hobsbawn, 1962/1989: 13). Bugün sanki insanlık tarihinde hep varmış gibi düşündüğümüz, endüstri, fabrika, işçi sınıfı, orta sınıf, kapitalizm, aristokrasi, proleterya, liberal, tutucu, mühendis, ideoloji, istatistik, sosyoloji ve gazetecilik vb. kavramların bu dönemde ortaya çıktığı düşünülürse devrimlerin sonucunun ne kadar dönüştürücü olduğu da açıklık kazanır. 18 ve 19.yy’larda en çok kullanılan kavramları oluşturan gelişme, uygarlaşma, ilerleme ve büyüme olmuştur. Bu kavramlar aslında Batı-Avrupa toplumlarında yaşanan hızlı dönüşümü tanımlamaktadır. Toplumsal ilişkilerde gözlemlenen yoğun değişme bu değişmeyi yaşayan toplumlara dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplumlardan farklı kılmıştır.

1780 ve 1800 yılları arasında bir kalkış dönemi yaşayan sanayi devrimi İngiltere’de başlamıştır. Sanayi toplumu ise sanayi devriminin sonucunda Kuzey Amerika ve Kıta Avrupasında ortaya çıkan toplum tipidir. Tarıma dayalı geleneksel toplumlardan, makine üretimine, mal mübadelesine ve endüstriyel kurumsallaşmaya dayalı kapitalist toplumlara bu geçiş aynı zamanda geleneksel toplumlardan modern topluma geçiş olarak da tanımlanmaktadır. Kapitalizm 16-19.yy’lar arasında batı toplumlarında kurumsallaşan, üretim araçlarının özel mülkiyet altında olduğu, ekonomik yaşamın piyasa tarafından belirlendiği bir sosyal ve ekonomik sistemdir. Burjuvazinin öncülüğünde gelişen kapitalist ekonomik yapı, piyasanın görünmez el aracılığıyla özgür biçimde gelişeceğini söylemektedir. Avrupa Sanayi toplumunun ekonomik felsefesi Saint-Simon’un fikir öncülüğünü yaptığı liberal pazar anlayışına dayalıdır.

Sanayi devrimi ile birlikte kapitalist ekonomik düzen toplumsal sonuçları da doğurmuştur. Endüstri devrimi ile birlikte tarım politikaları ciddi bir kriz içine girmiştir. Tarım çiftçisi ya da rençberi yaşamını sürdürmek için göç ederek ücretli sanayi işçisine dönüşürken, sanayi de ihtiyaç duyduğu işgücüne kavuşmuştur. Sanayi devriminin yarattığı en önemli toplumsal gelişme toplumsal tabakalar arasındaki farklılaşmayı belirginleştirmesi ve sınıf kategorisini ortaya çıkarmasıdır. İşçi sınıfı yeni ve giderek artan bir toplumsal sınıf olarak, burjuva/kapitalist karşısında yerini almıştır.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Liberal birey ne demektir? Açıklayınız
- 2) Doğa bilimleri ve toplumbilimleri arasındaki yöntemsel birliği/farklılığı tartışınız.
- 3) Gerçek ve bilgi arasında nasıl bir ilişki vardır? Bilgi gerçekten mi ortaya çıkar, Tartışınız.
- 4) Gazete evi haberi yazarken duygularını nasıl gizler? Gizleyebilir mi? Tartışınız.
- 5) Bir araştırma yaptığınızda inançlarınızı ve ideolojileriniz nasıl dışarıda bırakabilirsiniz. Bilimsel olmak ne demektir tartışınız.

3. ANAAKIM İLETİŞİM KURAMLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- .1. Anaakım İletişim Kuramları**
- 3.2. Amerikan Sosyal Teorisi ve Şikago Okulu**
- 3.3. Anaakım İletişim Araştırmalarının Gelişim Süreci**
- 3.4. Güçlü Etkiler Dönem**
- 3.5. Sınırlı Etkiler**
- 3.6. Alternatif/Çoklu Görüşler**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Anaakım iletişim araştırmalarının sosyolojik kökeni. Şikago Okulu.

3.1. Anaakım İletişim Kuramları

3.1.1. Amerikan Sosyal Teorisi ve Şikago Okulu

Kitle iletişim araçlarının işlevleri ve demokrasi ilişkisi liberal haklar teorisi ve bunun pratikte uygulanması açısından Amerikan toplumsal gelişiminin merkezinde olan bir konudur. Fikir ve ifade özgürlüğüne dayalı basın özgürlüğü pazarı temel bir demokratik ilkedir. Kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişmelere koşut olarak akademik iletişim araştırmalarının başlangıcı ise 1910'lu yıllara götürülmektedir. Ancak bu tarihten önce ABD'de toplumsal alanın yaşadığı gelişme ve dönüşümler toplumsal uyum ve kültür ilişkisi içerisinde incelenmiştir. Amerikan sosyal teorisi içerisinde ayrıcalıklı bir konumu bulunan Şikago Okulu toplumsal yaşamdaki gelişmeler ve iletişim ilişkisini sorunsallaştıran ilk akademik merkezdir.

Şikago Okulu 1920'li ve 1930'lu yıllarda Şikago da yapılmış kent sosyolojisi araştırmalarını ve bunlara dayanılarak geliştirilmiş öğretilere verilen addır. Okul aynı zamanda Ekoloji Okulu olarak da tanımlanmaktadır. Bu dönemdeki çalışmalara Şikago yakınlarındaki çeşitli üniversiteler katılmıştır; ama bu terim genellikle Şikago Üniversitesi'nin sosyoloji bölümünün çalışmaları ve geliştirdiği kuramlar için kullanılmaktadır.

Şikago Okulu temsilcileri arasında söz edilmesi gerer iki düşünürü Robert Ezra Park ve William I. Thomas'dır. Charles Horton Cooley ve G. Herbert Mead'da okulun önemli düşünürleri olarak hem Amerikan sosyal teorisinde hem de genel olarak sosyal teoride özellikle yönetsel katkıları büyük olan düşünürlerdir.

Robert Ezra Park (1864-1944), gazetecilik kökeninden edindiği deneyimlerden sosyoloji Profesörlüğü unvanına erişen Park Şikago okulu içerisinde iletişim sorunlarıyla ilgisi en açık olan düşünürdür. Park toplumsal sorunları çok yakından tanımanın onları çözenin ön gereği olduğunu düşünmektedir. Gazetecilikte edindiği kariyer bu düşüncesinin sonucudur. On iki yıl boyunca kent gazeteciliği yaparak, kentlerin altyapı ve yerleşim sorunlarından, göçmenlerin ve gettoların içinde buldukları durumu, suç ve kent ilişkisini derinlemesine gözleme ve gazetede yazma olanağına sahip olmuştur. Toplumsal analizinde istatistik yöntemlerinden ziyade sosyolojiyi kolektif davranışın bilimi olarak tanımlamıştır. Park toplumsal yaşamın sabit toplumsal yapılardan çok bir dereceye dek akışkan olan toplumsal süreçlerce yönetildiği görüşünü ortaya koymuştur. Toplumu az çok istikrarlı bir yapı olarak değil, toplumsal davranış sürecini yönetmeye ve ona meydan okumaya çalışırken aynı zamanda onun meydan okuyuşuna tepki gösteren bir toplumsal ortak denetim aracı olarak görmek eğilimindeydi (Coser, 330). Park'a göre toplumsal denge durumu ütöpiktir.

Genel olarak George Simmel sosyolojisinden etkilenmiş olan Park Darwin'in "yaşam örgüsü" (web of life) kavramını kullanarak kentsel oluşumları açıklamaktadır. Park'a göre insan toplulukları çift yönlüdür. Birbirleriyle ekonomi ve toprak üzerinde egemenlik kurma yarışına giren toplum aynı zamanda simgesel yollarla onaylanmış dayanışma, oйдаşma ve ortak amaç için birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı kişilerden ve gruplardan oluşur (Coser, 330).

Şikago Okulunun araştırmaları temel olarak göçler ve kentin dönüşümünün ekonomi/politik nedenleri ve yarattığı sonuçlar üzerine odaklanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri dünyanın eski kıtasından göç eden insan topluluklarının oluşturduğu bir ülkedir. 1776 yılında ilan edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, bu yeni kıtaya gelen göçmenlerin eski ülkelerine yönelik yürüttükleri bağımsızlık mücadelesini simgelemektedir. Yalnızca Avrupa'dan değil aynı zamanda Amerika kıtasının kendi içinden ve dünyanın başka kıtalarından da yapılan göçler bu yeni ülkenin toplumunu oluşturmuştur. 1900'lerin başında ise göç endüstriyelleşme ile birlikte kırsal kesimlerden kتلere doğru yönelmiştir. Böylece birbirinden etnik, dinsel ve kültürel değer ve alışkanlıklar açısından farklı insanların bir araya gelerek oluşturduğu bir toplum ortaya çıkmıştır. Farklılıklara dayalı bir toplumun bir arada yaşamasının yol açtığı sorunlar Amerikan sosyolojisinin temel ilgisi olmuştur.

1900'lerde Avrupa'nın sıkı denetimli düzeninden çıkıp gelen göçmenler ile kırsal yörelerin toprağa dayalı üretim ve ilişkiler biçiminden gelen göçmenler yeni kurulan kentin sınırsız rekabet ortamında birdenbire özgürlükle karşılaşmışlardır. Bu çarpıcı gelişmenin yarattığı gerilim kentsel büyümenin dinamiğini yaratmıştır. Bu çerçevede yeni gelişen kentler gibi Şikago kenti de özel bir inceleme konusu oluşturmuştur. Büyük göç alan Şikago hızlı bir gelişim gösteren modern bir kente dönüşmeye başlamıştı. Hız ve ölçek açısından yapısal bir değişim yaşanmaya başlamıştı. Bu gelişme kötü yerleşim yerlerindeki plansızlık, konutların yetersizliği yanında evsizlik ciddi bir sorun olarak yaşanmaya başlamıştı. Diğer taraftan göç eden nüfusun çalışabileceği işlerin yetersiz olması, çalışma koşulları yetersizliği, uzun çalışma süreleri ve ödenen ücretlerin azlığı ciddi bir toplumsal soru olarak belirginleşmişti. Artan kent nüfusunun beslenmesi, barınma ve çalışma sorunlarının büyümesi yanında en önemlisi, farklılıklara dayalı nüfus arasındaki uyum ve kamu düzeninin sağlanması idi. () Şikago okulu yeni oluşan bir toplumun dinamiklerini anlamak üzere *iletişimin sosyal yaşamdaki rolünü* belirgin kılarak, toplumsal kurama genel bir yaklaşım geliştirmiştir (lazar). Şikago Okulu kenti bir toplumsal laboratuvar olarak değerlendirmiştir. Göç-göçmenler ve Amerikan toplumuna katılım araştırmaların temel sorusudur. Farklı kültürler arasındaki etkileşim sürecinin analizi 1) etnik grupların karşılaşması ve çatışması; 2) Etnik kümelerin "gel-git"ine göre kentin, topluluğun kurumlarının değişik çıkar grupları, paydaşlar ve aktörler tarafından ele geçirilmesi ve 3) Kent politikasının yapısı ve işleyişi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ekolojik Okul olarak adlandırılması mekân için çekişmenin insan ilişkilerini yönettiği varsayımından kaynaklanmaktadır. Buna göre bitki ve hayvanların doğal çevrelerinde incelenmesinde olduğu gibi, insanlar da doğal çevrelerinde incelenmelidir.

İnsan ekolojisine göre, toplumsal sınıflar ve etnik gruplar bir alana sahip olabilmek için bir yarış içindedirler. Bu yarış rekabeti doğurmaktadır. Rekabet sonucunda bir tarafı egemenlik sağlamak ve mücadele edilen alanı ele geçirmektedir. Bu ele geçirme alanın işgal edilerek savunulması mücadelesi ile devam etmektedir.

Ekolojik Okul: Mekân İçin Mücadele Süreci

(1) Rekabet = yarışma

(2) Egemenlik

(3) Ele geçirme

(4) İşgal

Şikago okulu kentin demografik özelliklerinin yarattığı toplumsal sorunları analiz ederken temel olarak istatistik ve nüfus sayımları üzerinde durmuşlardır. Örneğin suçla ilgili çalışmalarında yoksulluğun ve yüksek suç oranının bulunduğu bölgeler haritasını çıkarmışlardır. Bu haritanın sosyal olaylarla birlikte izlenmesi ekolojik perspektifin sonucudur. Toplumsal grupların içinde yer aldığı kosmos ile toplumsal sorunlar arasında bu şekilde bir ilişki kurulmuştur. Suçum yoğun olduğu bölgelerle göç alan bölgeler arasındaki denklik gibi.

İkinci yöntemleri ise yaşam öyküsü ve olay incelemeleridir. Birinci yöntemle saptanan ekolojik özellikler sorunun örneğin suçun psiko-sosyal sürecini açıklamaktadır. Katılımlı gözlem yöntemiyle suçluların arasında yaşayan araştırmacılar yaşam öyküsü incelemeleri ile suçluyu gündelik hayat içinde doğal çevrelerinde gözleme şansına sahip olabiliyorlardı. Nitekim bu araştırmalar, şehir yaşamının birbirini tanımayan insanlar arasından akrabalık ve dostluk ilişkilerinin çok zayıfladığı ve bir makine gibi yürüdüğü sonucuna varmışlardır. Bu sosyal ilişkilerin zayıflaması ise, sosyal desorganizasyona; bununda suçluluğa neden olduğu ortaya çıkmıştır (Prof.Dr. Timur DEMİRBAŞ. www.kriminoloji.com 2002).

Göçmenler arasındaki farklılığın yarattığı uyum ve uyumsuzluk, kimliklerin nasıl oluştuğu ve dayanışma ağlarının nasıl geliştiği üzerine yapılan çalışmalar basın işlevleri üzerine yoğunlaşmıştır. Gazetelerin kültürel özümsemeyi gerçekleştirmede nasıl bir işlev gördüğü sorusu aynı zamanda haberin doğasının ne olduğunu ve profesyonel basının halkla ilişkiler ve toplumsal propandadan farkını ortaya koymak için de önemli olmuştur.

Şikago Okulu'nun çalışmaları, birkaç nokta nedeniyle iletişime ilişkin araştırmaları çok fazla ilgilendirmektedir. *Birincisi*; bireyler arası ilişkiler, betimlemeler, toplumsal etkileşimler üzerine vurgu yaparak araştırmacılar, bilimsel bir yöntem önermektedirler. Böylece, haberleşmeden ibaret iletişime ilişkin eski araştırmaları derleyip toparlamaktadırlar. Kullandıkları yöntem eklektiktir. Ama yöntemlerini daha önce kullanılmayan bir yöntemle birleştirmişlerdir. Anketler ve istatistiki verilerin ham sonuçları katılımlı gözlemle genişletilmiştir. *İkincisi*, iletişime ilişkin araştırmalar, toplumbilim uygulamalarının getirilerinden yararlanma fırsatı bulmuştur. Uygulamalı ve kuramsal araştırmaların kaynaştırılması, iletişim bilimlerinin geleceği açısından çok faydalı bir zemin teşkil etmiştir. *Üçüncüsü*, Şikago Okulu araştırmacıları iletişimi, salt ileti nakli ile sınırlı tutmamışlardır. Onlar iletişimi, sürekliliği olan ve içinde kültürün inşa edildiği simgesel bir süreç gibi kavramışlardır. *Sonuçta onlara göre iletişim*, siyasette, göreneklerde, törelerde, kurallarda, sanatta, mimaride kendini göstermektedir. Onların anlayışına göre iletişim, kamusal yaşamda merkezi bir yer tutmakta ve tümüyle özel bir gözcü konumunda bulunmaktadır (Lazar).

Özetle Şikago Okulu, kentsel nüfus ve iletişim sorunlarını merkeze alan sosyal bilim okulu olarak Amerikan iletişim araştırmaları içerisinde öncü bir rol oynamıştır. Ekolojik okul, ya da insan ekolojisi olarak Şikago Okulu, pozitivist bilgi bilimi içerisinde biçimlenmiştir. Çeşitli bireyleri ve toplumsal olguları açıklamak üzere veriler toplayıp bu verilerin

tümdengelimci analizini yaparken doğa bilimlerinin tekniklerini kullanmışlardır. Ancak bu genelleme içinde mikro unsurları derinlemesine inceleyen gözlemler ve mülakatlar ise pozitivist ve yorumsamacı methodun bir sentezi olarak yorumlanabilir.

İkincisi Ekolojist bir okuldur.: İnsan davranışlarını toplumsal yapıların ve fiziksel çevre etmenlerinin belirlediği olgular olarak açıklar. Genetik etmenler ya da kişisel karakter özellikleri üzerinde durmamışlardır. Topluluğun içinde yaşadığı doğal çevre (kent fiziksel özellikleri; ekonomik çevre; toplumsal çevre) birey davranışlarını biçimlendiren en önemli etmendir.

Üçüncüsü Şikago Okulu Organizmacıdır: “Kent insan doğasının tüm özelliklerine sahiptir, kent bir mikro-evrendir (mikrokosmos).

3.2. Anaakım İletişim Araştırmalarının Gelişim Dönemleri

Başlangıcından itibaren Amerikan kökenli iletişim araştırmaları temel olarak üç aşama olarak incelenmektedir.

Güçlü Etkiler Dönemi: 19.yy’ın sonundan 1930’lara kadar süren birinci aşamada iletişim araçları Avrupa ve Kuzey Amerika’da görüş ve inançları biçimlendiren, yaşam alışkanlıklarını değiştirebilen, davranışların yönlendirilmesinde etkin olan, bazı dirençlerle karşılaşması halinde dahi siyasi sistemleri belirleyen önemli bir güç olarak değerlendirilmekteydi. Bu dönem özellikle iki dünya savaşının merkezde olduğu ve propaganda aracılığıyla tutum ve davranışların nasıl değiştirilebileceğine ilişkin öne sürülen teori, yaklaşım ve hipotezlerle yoğundur.

Tutum ve davranışların etkilenebileceğine ilişkin görüş bunların başka bir etken tarafından etkileneceği yani bireyin dış bir faktör tarafından tutum ve davranışlarının etkilenip, değiştirilebileceğini merkezine alır. Bu dönemde araştırmaları yönlendiren bilimsel kaygılardan ziyade iletişim araçlarının kamuoyundaki algılanışları, siyasal ve ekonomik güçlerin kitleleri ikna etme arzusu etkili olmuştur. Bu dönem aynı zamanda bilimsel araştırma yöntemlerinin sosyal bilimlerde gelişme dönemi olması açısından da önemlidir.

Sınırlı Etkiler Dönemi: 1940’lardan 1960’lı yılların başına kadar olan ikinci aşama Amerika Birleşik Devletlerinde kitle iletişim araştırmalarının gelişmesi ve kitle iletişiminin etki ve etkililiğine ilişkin belirli sorunlara ampirik yöntemin uygulanışıyla biçimlenmiştir. Bu aşamada iletişim araçlarının etkisinin sanıldığı kadar güçlü olmadığına ilişkin araştırmalar biçimlendirmiştir. Bu araçların etkilerinin daha temel başka öğelere bağlı olduğu, başka toplumsal etmenlerin iletişim araçlarından daha etkili olduğu fikri egemendir. Etkilerin sınırlı olmasının yanında uzun dönemli olduğuna ilişkin kanı da biçimlenmeye başlamıştır. Bu dönem ampirik araştırmaların uygulama dönemidir.

Çoklu/Alternatif Görüşler: Üçüncü aşama olan 1960’lardan günümüze kadar olan geniş dönem iletişim araçlarının gücü konusunda farklı, birbirine zıt kuramların ortaya atılarak sınırdığı bir dönemdir. Araştırma yöntemlerindeki gelişmelere koşut olarak çok sayıda

araştırma yapılmıştır. Hiç etki yoktur yaklaşımından etkilerin güçlü olduğuna ilişkin çok geniş bir yelpazede araştırmalar yürütülmüştür.

Bu dönemdeki araştırma geleneği bir önceki dönemlerden farklı olarak sosyal teoriyle daha fazla eklenmiştir. Bu dönemin temel bir özelliği iletişim araçlarının toplumsal yayılmasının etkisinin daha fazla hissedilir olmasıdır.

Sosyal teoride yeni yaklaşımlar (yapısalcılık, postyapısalcılık gibi), dünyanın ekonomi/politik yeniden yapılanması (soğuk savaş sonrası, sovyetler birliğinin çöküşü, küreselleşme, küresel kapitalizm vb), yeni toplumsal hareketler (çevre, barış, toplumsal cinsiyet insan hakları vb.) ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler (teknoloji devrimi, yakınsama, internet, sosyal medya vb) iletişim araştırmalarının çok farklı boyutlar içinde gelişmesine neden olmuştur.

İletişim araştırmalarının disiplinler arası olduğunu ve sosyal teoriyle yakın bir ilişki içinde geliştiğini kabul ettiğimizde günümüz çalışmalarında birbirine alternatif ya da birbirine zıt pek çok teorinin ve araştırmanın geliştiğini söyleyebiliriz. Siyasal ve kamusal tartışma artan oranda iletişim araçları/teknolojileri üzerinden biçimlenmektedir.

3.3.Anaakım İletişim Araştırmaları ve Sosyolojik Temelleri

3.3.1.Güçlü Etkiler Paradiması ve Davranışsalcılık

19.yy'ın sonu ve 20.yy' Avrupa'da olduğu gibi Amerika Birleşik Devletlerinde de iletişim araçlarının okur/izleyici üzerindeki etkisinin herhangi bir toplumsal kurumdan çok daha fazla olduğuna ilişkin yargı gerek bilimsel gerekse kamusal ilginin odağı olmuştur. Şikago OKULU gibi toplumsal gelişme ile ilgili araştırmaların bir yansıması olarak iletişim araçlarına olan ilgi kısmen ekolojik ve demografik, kısmen tarihsel ve siyasal kısmen de bilimsel koşullardan doğmuştur. Göçler, kentlerin gelişmesi, ekonomik ve politik yapısal değişimler sonucunda gevşeyen toplumsal bağların yerine iletişim araçları geçmiştir. İzleyiciler üzerindeki toplumsal etkileri açısından bakıldığında ise iletişim araçları aracılığı ile iletişimin ardındaki etkinin kolaylıkla ifade edilebildiği görülmektedir: Zayıflayan birincil toplumsal bağların yanında iletişim araçlarının izleyicinin tutum, davranış ve toplumsal yaşamla ilgili beklentilerini yapılandırabilecek, kimlik ve aidiyet duygusunu telafi edecek eşsiz bir çeşitlilik ve oylumda toplumsal modeller sunduğu düşünülmektedir. Şikago Okulu'nun göç, uyum ve çatışma konusundaki toplumsal analizlerinin üniversitelerde başlayan iletişim araştırmaları geleneği ile ilişkisinin gevşek olduğu, yeni gelişen iletişim araştırmalarının etkiler paradigması olarak adlandırılan bir gelenek içinden biçimlendiğini söylemek mümkündür. Bu geleneği biçimlendiren soru izleyicinin izleme davranışından nasıl etkilendiği bunun biçimlerinin ne olduğudur. Buradan da anlaşılacağı üzere iletişim araçlarına büyük bir güç atfeden bu gelenek, izleyiciyi pasif tüketiciler konumuna oturtmaktadır. 1910'lardan itibaren başlayan bu güçlü etkiler dönemi televizyonun yaygınlık kazanması ile birlikte yoğunlaşmıştır. İzleyici televizyondan nasıl etkilenmektedir? Farklı izleyici gruplarının televizyondan etkilenmeleri nasıldır? Örneğin çocuklar günde kaç saat televizyon izlemektedir? Hangi programları tercih etmektedirler? Ev kadınlarının satın alma davranışı televizyon reklamları aracılığıyla nasıl

yönlendirilebilir? Televizyonda ifade edilen siyasal görüşler seçmenin oy verme davranışı üzerinde belirleyici midir?

Bu ve benzeri sorulara yanıt vermek üzere oluşturulan deneysel çalışmalar medyanın etkilerinin nasıl işlediğini ve sonuçlarının ne olduğunun tam olarak ortaya koyamaması da Amerikan anaakım iletişim araştırmaları tarihi genel olarak medyanın etkilerinin ne olduğuna ilişkin modeller, teorik yaklaşımların üzerinden ilerlemiştir. 1930'lardan 1960'lara kadar uzanan dönemde daha çok radyo, sinema ve basılı araçlar üzerinde yapılan çalışmalar kitle iletişim araçlarının izleyiciler üzerindeki sınırsız etkisinden söz etmektedir. Buna göre iletişim araçları bireylerin bir örnek algıladıkları mesajlar üretirler ve bu mesajlar kişisel özelliklere bakılmaksızın tutum, kanaat ve davranışlarda değişim yaratırlar (Lowery and De Fleur, 1988: 34).

Güçlü etkiler paradigması içinde, mesaja maruz kalan bireylerin pasif alıcılar olmasını belirlemektedir. İletişim araçlarının içerikleri ile gerçek bilgi arasında bir denklik kurulmakta ve gerçek iletişim araçlarından doğal, tarafsız ve doğru olarak sunuluyormuş iddiası savunulmaktadır. İletişim araçlarının işlevleri ve haberciliğin doğasına ilişkin bu liberal çoğulcu perspektif genel olarak haber gibi gerçeğin aktarımı olarak değerlendirilen içerikler için daha güçlü vurgulanmaktadır. Ancak hayali olarak adlandırılan kurmaca içerikler için de aynı gerçeklik yanılması geççerliliği özellikle ilk dönem araştırmalarında belirgin biçimde savunulmuştur. İçerik ve gerçek arasında kurulan bu ilişkinin sonucunda içeriğin davranış değişikliğine neden olacağı yönündeki varsayım dönemin önemli bir sosyal/psikolojik yaklaşımından kaynağını almıştır. Davranışsalcılık olarak adlandırılan bu yaklaşımın iletişim araştırmaları üzerindeki etkisi diğer disiplinlerin üzerindeki etkisinden daha açık görülmektedir.

3.3.2.Davranışsalcılık

Temel olarak psikolojik ve sosyal psikolojik kökenli bir akım olan davranışsalcılık iletişim sürecinde insanların davranışlarının değiştirilebileceğini varsaymaktadır. Davranışsalcılık akımının ortaya çıktığı ekonomi-politik koşullar kitle toplumu olarak adlandırılan dönemdir ve birincil toplumsal ilişkilerin zayıflamasının yerine iletişim araçları almıştır.

Davranışsalcılık, şartlanma, etki gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Bireylerin belirli bir uyarana uygun tutum ve davranışlar geliştireceği düşüncesi iletişim araştırmalarını da yönetmiştir (Mattellart, 1998; McQuail ve Windahl, 1997). Davranışsalcılığın psikolojik dinamikleri öğrenme ve bilinçaltını etkileme kavramlarına dayanır. Toplumsal öğrenme kuramcılarında da temel oluşturan yineleme ve koşullu tepki yaratma modeli özellikle çocukların toplumsal öğrenmesinde, toplumsallaşma sürecini açıklayıcı bir kuram oluşturur. Bu yaklaşımda çocuk saflığı ve zihinsel savunma kapasitesinin bulunmayışı yönlerinden bir küçük hayvana benzetilir (Kapferer; 1991:17). Pavlov'un koşullu tepkilere ilişkin bulguları özellikle davranışçı okulca benimsenerek psikolojideki en etkin kuramlardan biri durumuna gelecek biçimde genişletilmiştir. Pavlov'un ünlü çalışmasında olduğu gibi yineleme yoluyla taklit edilen davranışın etkili olduğu kabul edilmektedir. Uyarın - tepki (Stimulus-Response, S-R)

çerçevesinde örgütlenen bu okulun görüşleri yer yer çeşitlilik göstermekle birlikte, temelde her davranışın kesinlikle dışsal bir uyarıcıya tepki olarak biçimlendiği savından yola çıkar. Uyarıcı ise kısaca “organizmanın davranışında değişmeye yol açan içsel ya da dışsal bir olay olgudur.”(Biaggio, 1981: 20). Bu olay ya da olgunun sonucunda beliren davranış değişikliği ise tepkidir. Uyarıcı ve tepki birlikte düşünüldüğünde bütün öğrenmelerin temelini oluşturur.

3.4.Anaakım Yaklaşımında İletişim Süreci

Amerikan İletişim Araştırmaları geleneğinin iletişimi ileti akışı olarak ele alındığını belirtmiştik. İletişim sürecinin nasıl gerçekleştiğine ilişkin başlangıç ve ilerleyen dönemlerdeki modeller de aynı temel üzerine varsayımlarını üretmiştir. Bunlar arasında Harold Lasswell’in iletişim modeli ve daha sonra Sakhon’un Matematiksel İletişim Modeli kurucu olarak nitelenebilecek modellerdir. Daha sonraki modeller bu her iki modelin çeşitlemeleri biçiminde gelişmiştir.

3.5.Anaakım İletişim Süreci Modeli- Harold Lasswell

Harold Lasswell birinci dünya savaşı sonrasında Propaganda Yöntemleri üzerinde çalışan bir siyaset bilimcidir. “Kim, kime, neyi, hangi kanalla ve hangi etki ile söyler” biçimindeki modeli özünde 1927 yılında geliştirdiği bir propaganda modelidir. Lasswell birinci dünya savaşı deneyiminden yola çıkarak elektronik iletişim araçlarının siyasal iktidara yönelik desteği sağlamada ni kadar yaşamsal olduklarını görerek, artık propagandanın modern demokrasilerin ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemiştir (Mattellard). Lasswell’in modeli dönemin egemen anaakım sosyal teorik yaklaşımı olan davranışsalcılığın tipik örneğidir. 1948 yılında geliştirdiği iletişim modelinde Lasswell iletişim sürecini bir ikna süreci olarak değerlendirmekte ve ileticinin alıcıyı etkilemek üzere hareket ettiğini kabul etmektedir. Yani bir uyaran olarak mesaj, izleyici üzerinde bir tepki yani etkiye neden olur. Uyaran-tepki kavramsal perspektifi üzerinden geliştirdiği “hipodermik şırınga” kavramı aracılığıyla Lasswell, iletişim mesajlarının alıcıyı doğrudan hedeflemesidir. Bu eğretileme, iletişim araçlarını bir şırıngaya benzetmekte, iletişim araçlarına maruz kalan alıcıları ise bu şırıngaya doldurulmuş ilacın etkisine tümüyle açık insanlar olarak değerlendirilmektedir. Burada iletişimin etkisinin tek ölçütü şırıngaya konmuş olan ilacın (yani mesajın) gücüdür (Mutlu, 274). Bu eğretilemenin temel varsayımı mesajın izleyici üzerinde dolaysız, hızlı ve güçlü etkisinin varlığıdır.

3.6.Kim, Kime, Neyi, Hangi Kanalla ve Hangi Etki İle Söyler?

Lasswell’in iletişim süreci modeli iletişim sürecindeki unsurları tek tek göstermesi ve bunları araştırma alanlarına dönüştürmesi açısından oldukça önemlidir.

Kim sorusu ile iletişim kaynağının çözümlenmesi mümkündür. İletişim kaynağı kişi ya da kurum olabilir. Bu kurumun denetim ve ekonomik-politik açısından araştırılabilir.

Kime sorusu izleyici araştırmalarıdır.

Neyi sorusu, içerik analizi, mesaj analizi mesajın çözümlenmesidir.

Hangi kanal, iletişim kanalı (medium)/aracının çözümlenmesine olanak sağlar.

Hangi etki ise etkiler analizi, iletişim mesajının etkisi ölçer.

3.7. Matematiksel Model: Claude Shannon

Shannon Weaver modeli olarak bilinen iletişimin matematiksel modeli enformasyon modeli olarak da adlandırılmaktadır (mattellard). Model bir fizikçi olan Claude Shannon tarafından geliştirilmiştir. Ancak Weaver'in kısmi eklemeleriyle iletişim sosyal bilimi alanında kurucu bir model olmuştur. Shannon mesaj ve hedef arasındaki iletişim sürecini mükemmel kılmak için iletişim kanallarının kapasitesinin nasıl artırılacağına ilişkin formüller öne sürmüştür. Bu mükemmelliğin niteliği elbette mesajın alıcı tarafından aynı anlama gelecek biçimde alınmasıdır. Model İletişim sürecini Lasswell'in modelinde olduğu gibi konuşmacıdan dinleyiciye kadar tek yönlü ve doğrusal bir süreç olarak ele almakta, iletişim mesajının alıcı üzerindeki etkisine yoğunlaştırmaktadır. Ancak Lasswell modelinde olmayan geribesleme (feedback)'i iletişim sürecine dahil etmiştir. Bu modelde mesajın alıcı üzerindeki etkisi mesajın içerdiği anlamdan farklı oluyorsa burada bir sorun yani "gürültü" söz konusudur ve iletişimin temel amacı bu sorun "gürültü"nü ortadan kaldırılmasını sağlamaktır (McQuail, Windhal, 1997: 23-27). Bu model anlam sorunuyla ilgilenmemiş, mesaj kanalının mesajı aktarma biçimiyle ilgilenmiştir.

İletişim süreci mümkün olan tüm iletiler arasından birini seçen kaynak ile başlar. Söz konusu ileti, konuşulan ya da yazılan sözcükler, notalar, görüntü, mimikler ve bedensel hareketler vb. olabilir. İletici kanalda iletmeye en uygun bir sinyal üretmek için iletiyi işler. İletici iletiyi kodlama işlevini görür. Kodlanmış ileti bir sinyal olarak iletişim kanalına gelir. Kanal kendi özelliklerine uygun biçimde sinyali hedefe yani alıcıya gönderir (Severin, Tankard, 1994: 71).

Bir iletişim sisteminde alınan mesajın gönderilen mesaj olmaması durumunda gürültü söz konusudur. Zinyale enformasyon kaynağının isteği dışında eklenen herhangi bir şey gürültüdür. Shannon ve Weaver'a göre başlıca üç tür gürültü söz konusudur:

1) Fiziksel gürültü: Sinyal ya da mesajın fiziksel iletimine müdahale eden bu gürültü türüne bilgisayarın çalışırken çıkardığı sesi, televizyon anteninden kaynaklanan karlanmayı, telefon hatlarından kaynaklanan cızırtıyı örnek verebiliriz.

2)Psikolojik gürültü: Bu psikolojik bir müdahale biçimi olup, göndericiler ve alıcılarda bilginin alım ve işleme süreçlerinde bozulmalara yol açan tarafgirlik ya da ön yargıları içerir.

3)Anlamsal gürültü: Bunlar göndericinin amaçladığı anlamları alıcının kavrayamaması halinde ortaya çıkan müdahale biçimleridir. Anlamsal gürültü en aşırı biçimiyle farklı dilleri konuşan insanlar arasında devreye girer (Mutlu,2004: 122).

Shannon ve Weaver modeli iletişimin bir denge süreci olduğunu söylemektedir. İletişimci kendisiyle rekabet halindeki bir kaynaktan gelen gürültüyü en aza indirmeye çalışarak iletişim sürecini mükemmel hale getirir. Bunu yaparken iletişim ortamının belirlilik seviyesini artırmaya çalışır. Örneğin sınıfta ders anlatan bir öğretim üyesi, sınıfın gürültüsü karşısında söylediklerini tekrarlamak zorunda kalabilir. Bu tekrar belirliliği artırmak ve gürültüyü azaltmak amacını taşımaktadır. Buna belirlilik (reundancy) ya da tekrar denmektedir. Belirsizlik (entropy) yani sinyalin gürültü tarafından engellenmesi ve alıcı tarafından yeterince alınamaması durumudur. Belirsizliği azaltak için gürültü ortadan kaldırılmaya yani tekrara başvurulur (Severin, Tankard, 1994: 71).

Toplumsal yaşamda tekrar sıklıkla başvurulan bir iletişim yöntemidir. Özellikle çocuk gelişimi ve yeni bir topluma kültüre katılan bireylerin toplumsallaşması belirliliğin artırılması/tekrar ile mümkündür. İki insanın karşılaşmasında verilen selam, iletişim sürecini başlatmanın tekrarıdır. Toplumsal ritüellerin kendisini de belirlilik/tekrar olarak adlandırmak mümkündür.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Kapkaç haberlerini okuduğunuzda bu habere konu olanların nasıl tanımlandığını anlatınız.
- 2) Şiddet haberlerinde şiddet uygulayanların biyografileri nasıl verilmektedir?
- 3) En çok beğendiğiniz televizyon kanalının ekonomik olarak kime/hangi gruba ait olduğunu ve nasıl bir yayıncılık felsefesi izlediğiniz açıklayınız.
- 4) İzlediğiniz bir televizyon dizisinde yer alan kadın ve erkek başrol karakterlerinin fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak nasıl temsil edildiğini yazınız.
- 5) Konuşma sırasında sözünüz sık sık kesildiğinde ne yaparsınız?

4. ANAAKIM İLETİŞİM KURAMLARINDA İZLEYİCİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

4.1. Anaakım Yaklaşımında İzleyici

4.2. İzleyici Araştırmalarının Öncüsü: Payne Vakfı Araştırması

4.3. Anaakım İletişim Araştırmalarında Sınırlı Etkiler Dönemi

4.4. İki Aşamalı İletişim Akışı: Paul Lazarsfeld

4.5. Sınırlı Etkiler ve Seçici Algılama.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Güçlü etkiler dönemi izleyicinin medyadan etkilendiği medyanın da izleyici üzerinde sınırsız bir gücü olduğu varsayımına dayalıdır. İzleyici ve medya ilişkisine böyle bakan bir yaklaşım davranışsalılık ve toplumsallaşma yaklaşımlarının etkisi altında biçimlenmiştir.

4.1. Anaakım İletişim Yaklaşımında İzleyici

Davranışsalılık yaklaşımı içinde güçlü bir zemin bulan ilk dönem iletişim araştırmaları içerisinde izleyici araştırmaları belirgin biçimde ön plana çıkmaktadır. Bu araştırmalar büyük oranda siyasal ilgiden kaynaklanmaktadır. Propagandanın kitleler üzerindeki etkisinden hareketle tekil izleyicinin de kitle toplumunda etkiye açık bireyler haline dönüştüğü varsayımı üzerinden hareket etmektedirler. Diğer taraftan 1900'lerden itibaren Amerikan ekonomik hayatında pazarlama ve reklamın giderek artan oranda önemli hale gelmesi ile birlikte izleyici bir tüketici olarak ele alınmakta, tüketime yönelik bir davranış değişikliği yaratmanın koşulları üzerinde durulmaktadır.

Davranışsalılığın etkisi altındaki bu süreçte bireyin en küçük toplumsal birim olarak ele alındığı toplumsallaştırma yaklaşımı anaakım sosyolojisinde egemen yaklaşımdır. Dolayısıyla toplumsallaştırma yaklaşımının da ilk dönem izleyici araştırmalarına kaynaklık eden teorik bir kaynak olması da kaçınılmazdır. Toplumsallaştırma yaklaşımı bireyin içinde bulunduğu toplumsal etmenlerin, bireyi o topluma hazırladığını, o toplumun üyesi yaptığını söylemektedir. Buna göre aile, akran grubu gibi birincil toplumsal ilişkilerin zayıfladığı modern toplumlarında, bunların yerine geçen iletişim araçlarıdır. Birey iletişim araçlarından edindiği rol modellerini taklit ederek toplumsallaşmaktadır.

Toplumsallaştırma teorisyenleri arasında en ünlüsü olan Albert Bandura ve gözlemsel öğrenme yaklaşımıdır. Öğrenme teorisyenleri insanların toplumsal ortamlar içerisinde pek çok şeyi taklit yoluyla öğrendiklerini açıklarken, bu işleyiş çerçevesinde gelişen öğrenmenin yeni kavramlarla belirtilmesi gereğini vurgulamıştır (Crain, 1987: 80). Taklit, gözlemsel öğrenme, dolaylı öğrenme ve model alma kavramları eş anlamda kullanılmaktadır. Özdeşleşme ve kopya etme terimleri de aynı anlamda kullanılmaktadır. Gözlemsel öğrenme başkalarının deneyimlerinden öğrenme anlamına gelmektedir. Çocuk bu süreç sonucunda belirli bir toplumun değerlerine ilişkin tutum ve davranışlarını öğrenir ve bir toplumsal kimlik kazanır. Bu kimliğin kazanılması süreci şöyle formüle edilebilir (Bandura, 1969: 222-225).

4.2. Modeller – Taklit - Rol alımı - Toplumsal Öğrenme - Kimlik

Bu süreç sonucunda kazanılan davranışın bir uygunluk ve tutarlılık kazanması her yönden gelen modellerin bir sentezidir. Bandura'ya göre kişi, çevresinde bulunan canlı ya da simgesel modellerin davranışlarını gözlemlemekte ve gözle görülen bir tepkide bulunmadan önce bu davranışları bilişsel olarak öğrenmektedir. Yani toplumsal öğrenme, iç bilişsel değişkenleri içermektedir. Bu tür öğrenmeye doğrudan öğrenme denir. Temsilsel araçlar bu kuramda önemli yer tutar. Bu araçlar görsel veya sözel olmaktadır. Görsel araçta, birey modelin karşısında olduğu zaman, modelin davranışı gözlemci için bir güdü oluşturabilmekte ve daha önce zihinde var olan tepkileri ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan sözel kodlama işlemleri gözlemsel öğrenmeyi ve model davranışını ezberlemeyi hızlandırmaktadır.

Bandura gözlemsel öğrenmeyi dolaylı öğrenme olarak kabul etmektedir. Uyarıcı model gözlemcide görsel tepkilere yol açmakta, gözlemci ne zaman aynı davranış ortamında bulursa gözlenen davranışı göstermektedir. Böylece gözlemci ödül almadan belirtken uyarıları

birleştirmekte ve modelin tepkilerini taklit etmektedir. Bandura'ya göre gözlemci ödüllendirilmese de, gözlem yoluyla yeni tepkileri öğrenebilir. Modelin tepkilerini gözlemlemenin davranışlar üzerindeki etkilerini şu ana başlıklarla açıklanmıştır (Bandura, 1977: 231).

Albert Bandura laboratuvar deneyleriyle yapmış olduğu çalışmalarda çocukların saldırgan davranışları taklit ettiğini gözlemiştir. Bandura'nın klasik deneyinde, üç gruba ayrılan ilkökul öğrencilerine şiddet öğesi içermeyen, şiddet içeren film izlettirilmiş ve daha sonra alındıkları oyun odasında bebek kuklalara karşı davranışları izlenmiştir. Şiddet içeren ve saldırgan davranışları pekiştirilen rol modellerin yer aldığı filmi izleyen grubun bebeklere saldırgan davrandıkları görülmüştür. Saldırgan davranışları cezalandırılan modelin yer aldığı filmi izleyen grubun bebeklere hiç bir şey yapmadıkları görülmüştür. Şiddet davranışı ne pekiştirilen ne de cezalandırılan filmi izleyen grubun ise kukla bebeklere karşı normal yani gündelik oyunların bir parçası olarak davrandıkları gözlemlenmiştir. Bu çalışma sonuçlarına göre saldırganlığın öğrenilmesinde salt taklit değil ancak pekiştirilen davranışın taklit edildiği cezalandırılan davranışın taklit edilmemesinin öğrenildiği ortaya konmuştur. Başarılı bir modelin çocuklarda başarılı olmaya doğru bir motivasyon yarattığı söylenebilir. Çocuklar gözlemsel öğrenme yoluyla davranışı öğrenmekte ancak bunun kendi davranışlarına yansımaları ancak çok küçük çocuklarda doğrudan taklit biçimini alabilmektedir. Yaş ilerledikçe rol-modelin davranışının toplumsal değerini ve gerçeklik düzeyini muhakeme etme yetisinin gelişmesiyle davranışın taklit edilmesi arasındaki ilişki farklılaşmaktadır. Bandura çocukların kendi yaşam deneyimlerine tanıdık gelen, onaylanan, yüksek statülü modelleri ve gerçekçi olarak konumladıkları ve rol modelleri daha kolay taklit ettiklerini de ortaya koymuştur. Örneğin, çizgi filmlerdeki şiddet ile gerçek rol-modellerin şiddeti arasında bir farklılık vardır. Şiddet davranışını ortaya koyan modelin popüleritesi, şiddetin haklı bir sorun çözme aracı olarak meşrulaştırılması, komedi, sansasyon unsuru yapılarak sulandırılması şiddetin taklit edilmesinde aracı olabilmektedir. Burada önemli olan taklit edilen davranışa yüklenen toplumsal değerinin ne olduğudur.

Etkilerin gücü sorusu yalnızca başlangıç dönemlerindeki araştırmalar için söz konusu değildir. Benzer eleştirileri her yeni iletişim teknolojisiyle birlikte benzer biçimde tekrarlayan bir gelenek söz konusudur. Örneğin İletişim araştırmacısı Marie Winn televizyonun bir uyuşturucu gibi çocuklar üzerinde bağımlılık yarattığını ve yaşamlarının her alanında belirleyici role sahip olduğunu vurgulayarak bu alandaki en katı yaklaşımın sözcüsü olmuştur (Winn, 1978: 75). Başka bir araştırmacı Amerikalı psikolog Uri Brofenbrere de benzer biçimde televizyonun güçlü etkisini olumsuz bir perspektiften değerlendirir:

Televizyonun en önemli etkisi sebep olacağı değil, engelleyici olaylardır. TV düğmesine bastınız mı her şey taş kesilir, ifadesini kaybederek ekrandaki görüntü üzerine takılır kalır ve insanlar arasında geçen her şey –konuşmalar, oyunlar, duygusallıklar, yani insanın kişiliğini ve yeteneklerini geliştiren her şey öylece donup kalır. Kısaca televizyonu açmak insanı insan yapan olaylara sırt çevirmekle aynı anlamı taşır...(akt, Rogge, 1989: 121).

Televizyonun güçlü etkisini olumsuz bir perspektiften ele alan çalışmalar televizyonun ahlaki, kültürel ve geleneksel değer yargılarını tehdit ettiğini ve aile içi iletişimi engellediğini

söylemektedir. Çocuğun gelişim süreçleri üzerinde televizyonun yarattığı etkiye ilişkin yaklaşımlar ise şu örneklerle özetlenebilir:

Zamanlarını uzun süre televizyon karşısında geçiren çocuklarda önemli ölçüde konsantrasyon zaafı, gayret noksanlığı, iletişim yetersizliği, isteksizlik, huzursuzluk, dalgınlık, ve saldırganlık eğilimi bulunduğu gözlenmiştir. Her türlü kütüphane işleri, okuma, araştırma ve başkalarıyla tartışma ortadan kalkmıştır ... (akt, Rogge, 1989: 122).

Başka bir örnek:

Şimşek çakar gibi görüntüler ve sersemletici bir fon müziği. İnsanın görme ve işitme sınırlarını felç ediyor. Sanki beynin kıvrımları yer değiştiriyor. Aval aval avtal kutusuna gözlerini dikmekle Kant'ın bir zamanlar karar verme yetisi diye adlandırdığı şeyi geliştirmek mümkün değil... (akt, Rogge, 1989: 125).

Diğer taraftan iletişim araçlarının izleyiciler üzerindeki etkisi ile ilgili teoriler yalnızca bilimsel araştırmaların konusu değildir. Bu alandaki ilgi siyasal ve kamusal bir politika oluşturma dayanağı olarak da görülmektedir. En başta liberal medya sistemi içinde ticari rekabete dayalı endüstri izlenme oranlarını yükseltmek üzere izleyicilerin en çok ve nasıl etkilenebileceğine ilişkin teorik ve deneysel birikimden yararlanmaktadır. Reklamcılar izleyicinin ürüne dikkatini çekmek ve satın alma davranışını yönetmek için ikna metotlarını uygulamaktadır.

Başlangıç modellerinin geliştirilmiş versiyonları günümüzde de etki araştırmalarını yönetmektedir. Kitabın ve sinemanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri konusunda fikirler günümüzde internet için benzer biçimde tekrarlanmaktadır.

4.3. İzleyici Araştırmalarının Öncüsü: Payne Vakfı Araştırması

1920-1932 tarihleri arasında filmlerin çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini araştıran Payne Vakfı çalışmaları Amerikan izleyici araştırmaları içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir (Lowery, De Fleur, 1988: 34). Bu araştırma medya ve şiddet sorunu konusundaki tartışmaların sonucunda biçimlenmiştir. 1900'lerin en önemli kitlesel iletişim aracı olan sinemanın yabancı kültürlerle ilgili bilgi aktarımı ve içerdiği şiddet açısından tutumlar ve davranışlar üzerindeki etkilerini tartışmıştır. Payne Vakfı araştırması Lasswell'in postülasından uzaklaşarak iletilerin alıcılar üzerindeki doğrudan etkisine ilişkin davranışçı kuramı yeniden gözden geçirme ve yaş, cinsiyet, toplumsal çevre, geçmiş yaşantılar ve ebeveynlerin etkisi gibi mesajların alınışında rol oynayan değişik toplumsal etmenlere dikkat çekmiştir (akt. Mattelart and Mattelart, 1998: 33).

Payne Vakfı çalışması Herbert Blumer tarafından oluşturulan bir araştırma ekibi tarafından sinemanın çocuklar üzerindeki etkisini araştırmak üzere gerçekleştirilmiştir. Proje 1929-1932 yılları arasında yapılmış ve yaklaşık 18 bilim insanının 11 üzerindeki araştırma raporunu ortaya koymuştur. Bu araştırma televizyon, video oyunları ve internet gibi daha sonraki teknolojilerin çocuklar tarafından nasıl kullanıldığı ve olası etkilerini anlamak üzere de bir temel oluşturmaktadır.

Bu çalışmalar kapsamında Peterson ve Thurstone çocukların davranışlarının bazı filmlerden kesin olarak etkilendiğini ortaya koymuştur. Etkiler özellikle küçük çocuklarda uzun dönemli bir izlemenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Herbert Blumer tarafından 1800 çocuk ve genç üzerinde yapılan otobiyografik nitelikteki çalışmalar, filmlerin çocukların oyunlarında, model almalarında ve duygusal uyarılmalarda etkili olduğu gerçeğini ortaya koymuştur (Lowery, De Fleur, 1988).

Projedeki her çalışma üç temel alan üzerine yoğunlaşmıştır. Ne izleniyor, kim izliyor ve çocuklar üzerindeki etkisi nedir. Araştırma raporları sinemanın öğrenmeden tutum değişikliğine, duyguların uyarılmasından davranışların etkilenmesine gibi çok sayıda etkisi olduğunu bulgulamıştır. Örneğin Blumer'in. *Movies and Conduct* (1933), çalışması 500 üzerindeki kolej ve yüksek okul öğrencisinin sinemaya gitme deneyimleri üzerine yazdıkları otobiyografinin incelenmesine dayalıdır. Çalışmanın sonuçları çocukların sinemadan yaşamla ilgili bilgileri aldığını göstermektedir: tutumlar, saç biçimleri, moda, cinsellik. Örneğin. nasıl öpüşülür, hatta nasıl yankesicilik yapılır gibi bilgileri bile sinemadan öğrenebilmektedir çocuklar.

Payne Vakfı araştırmasında her bir araştırmanın metodolojisi farklı bir biçimdedir. Sinema içeriğini analiz etmek üzere niteliksel araştırma kullanılmıştır. Gerçek izleyicinin tanımlanması için alan araştırmaları ve istatistikler; etki analizi için sormaca, yaşam deneyimi örnekleri ve derinlemesine mülakatlar kullanılmıştır.

Araştırmadan çıkan sonuç çocukların tutum ve davranışlarının filmlerden etkilendiği yönündedir. Bulgular şöyle özetlenebilir:

- Çocuklar filmlerden enformasyon almaktadır.
- Sinemanın etkileri artarak çoğalan nitelikte ve güçlüdür.
- Etnik, ırksal ve sosyal konulardaki tutumlar sinema izleme aracılığıyla değişmektedir.
- Korku ve gerginlik izleme duyguları uyarmaktadır. Bazı filmler uyku kaçırabilmektedir.
- Sınıf başarısı sinemaya çok gitmekten etkilenmektedir.
- Çocuklar filmlerdeki popüler davranışları taklit etmektedir ancak filmler aynı zamanda kariyerin gelişiminde de olumsuz etkiye neden olabilmektedir.

Payne Vakfı çalışması Motion Picture Araştırma Konseyi, tarafından desteklenmiştir. Bu konsey sinema filmleri ve özellikle çocuk seyirciyi hedefleyen sinema filmleri ile ilgili ulusal bir politika geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. "Motion Pictures and Youth" isimli çalışma filmlerin çocuklar üzerindeki etkisini araştırmak üzere tasarlanan ve 13 makaleden oluşan araştırmanın ilk çalışmasıdır. Bu çalışma sinemanın beş alan üzerindeki etkisi

araştırmayı hedeflemiştir. Bunlar: enformasyon üzerindeki etkisi, tutumlar, duygular, sağlık ve yönetim becerileri üzerindeki etkileridir.

Enformasyon: Bu tarz bir çalışma çocukların izledikleri sinema filmini ne kadar hatırladıkları üzerine kuruludur. Bulgulara göre 8 yaşındaki bir çocuk yetişkinlere yönelik bir filmin her beş mesajından üçünü hatırlamaktadır. Yazarlara göre eğer bir filmde 20 cinayet sahnesi varsa çocuk bunun 12 tanesini hatırlamaktadır. Diğer bir ilginç bulgu ise 8 yaşındaki bir çocuğun izlediği bir filmin % 90'ını izledikten 6 hafta sonrasına kadar hatırlamasıdır. Üç ay sonra da hemen bütün detayları hatırlayabilmektedir. Diğer bir bulgu ise bütün yaşlardaki çocukların filmlerdeki sahneleri, karakter ve öyküleri gerçek olarak algılama eğilimlerinin yüksek oluşudur. Benzer biçimde çocukların filmlerdeki dövüş sahnelerini diğerlerine oranla daha fazla hatırladıkları da bulunmuştur.

Payne Vakfı çalışması çocukların özledikleri filmlerden çok sayıda enformasyon aldığını, bunların uzun bir süre hatırdaki tutulduğunu ve dövüş, macera, şiddet gibi enformasyonun hatırlanmasının yüksek olduğunu bulgulamıştır. Çalışmaya göre bu tarz içeriklerin yer aldığı yüksek izleme oranlı (rating) filmler çocuklar için sağlıksızdır.

Tutum Geliştirme: Çalışmanın bu kategorisi film seyretme ile tutumların biçimlenmesi arasındaki korelasyon üzerinde durmuştur. Bulgulara göre filmlerin çocuklar üzerindeki etkisi şüphe götürmemektedir. Ancak tutumsal bir değişimi ölçmek için her çocuk için ve her bir film için ayrı ayrı düşünmek gerekir. Yani filmlerin tutum değişikliği üzerinde topyekün bir etkisi düşünülemez. Ancak filmlere maruz kalma süresinin çocukların toplumsal değerlere yönelik tutumları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Çalışmanın bulguları çocukların film izleme sıklığı ile paralel olarak okul başarılarının düştüğünü, öğretmene karşı inançlarının azaldığını, sınıf arkadaşlarıyla diyaloglarının azaldığını, daha az dayanışmacı olduklarını, duysal olarak daha az tutarlı olduklarını göstermiştir.

Duyguları Uyarma: Bu kategori ile ilgili araştırma gözleme ve izlenen filme yönelik duygusal tepkilerin ölçülmesine dayalıdır. Çalışma ebeveyninin yanında sessizce film izleyen bir çocuğun duygusal etkileniminin ne kadar olduğunun aile tarafından bilinmesinin oldukça güç olduğunu söylemektedir. Çocuğun izlenen filme olumsuz bir tepki vermemesi filminden etkilenmediği anlamına gelmez. Araştırma tehlike çatışma, trajedinin 6-12 yaş arası çocukları büyük oranda etkilediğini ortaya koymuştur. Başka bir ilginç bulgu ise erotik sahnelerin etkisinin 6-12 yaş arasında çok fazla olmamasına karşın bu yaştan itibaren arttığını ve 16 yaşında en yüksek noktaya ulaştığını göstermesidir. Ergenlik dönemi, filmlerin erotik sahnelerinden en çok etkilenen dönem olarak bir kez daha ortaya konmuştur. Korku ise bir diğer duygu kategorisi olarak araştırılmıştır. 4. sınıftan 237 çocuk üzerinde yapılan sormacada çocukların % 93'ünün filmlerdeki kimi sahnelerden korktuğunu göstermiştir. Çalışma bu tarz bir etkinin çocukların duygusal huzurunu kaçırdığını ve kabul gibi gece korkularına yol açtığını söylemektedir.

Sağlık: Payne Vakfı çalışması sinemaya giden çocukların uyku düzenlerinin bozulduğunu, gece yatmalarının geciktiğini, uykudaki kabusların arttığını bulgulamıştır.

Davranışların Etkilenmesi: Çalışmanın son bölümü çocukların genel davranışlarının filmlerden nasıl etkilendiği üzerinedir. Çocukların özellikle oyunlarında filmler geri plan repertuarı olarak işlev görmektedir. Oyunun kurulması, karakterler, çatışmalar ve çözümlenmesi filmlerin etkisini göstermektedir.

4.4. Anaakım İletişim Araştırmalarında Sınırlı Etkiler Dönemi

1960'lara kadar kitle iletişim sürecinde egemen model bu araçların pasif izleyiciyi, belirli mesajlarla etkilediği üzerine dayanmaktaydı. Toplumbilimcilerin tutum ve davranışların oluşmasındaki karmaşık süreci inceleyen ve özellikle çocukluk dönemine ayrı bir yer veren çalışmalarının tartışılmasıyla birlikte iletişim araçlarının etkilerinin bir örnek ve doğrudan olmadığı düşüncesi iletişim araştırmalarında egemen olmaya başlamıştır. Özellikle iletişim çalışmalarında 1945-1965 yılları arasındaki döneme damgasını vuran araştırmaları sınırlı etkiler dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Bu dönem davranışsalcılığın sosyal bilimlerdeki etkisinin zayıfladığı ve yerini işlevselciliğin almaya başladığı bir dönemdir.

4.5. İki Aşamalı İletişim Akışı- Paul Lazarsfeld

İletişim araştırmaları tarihi içerisinde etkiler paradigmasının ilk kırılması olarak da nitelenebilecek olan iki aşamalı iletişim akışı modeli, güçlü medya pasif izleyici görüşünü sorgulamaya açmıştır. Paul Lazarsfeld tarafından ilk kez 1940 yılında seçim kampanyası üzerinde iletişim araçlarının etkisini ölçmek amacıyla tasarlanan araştırmanın sonucu, iletişim araçlarının sanıldığı gibi doğrudan, tek yönlü ve güçlü etkilere yol açmadığını ortaya koydu. Bu seçim araştırmasının bulgularına göre,

- a) Kampanyada geç karar veren veya kararsızlar kararlılara oranla kişisel etkilere daha fazla açık olanlardır.
- b) Kamuoyu önderlerine her sosyal düzende rastlanmış ve etkiledikleri insanlara çok benzedikleri varsayılmıştır,
- c) Kamuoyu önderlerinin kamuoyu önderi olarak isimlendirilmeyen insanlara göre kitlesel medyaya daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur (Katz, 1957:63 akt: Severin ve Tankard, 1994: 340).

Bu bulgulardan yola çıkarak iki aşamalı akışın formülü şöyle ifade edilmiştir:

“fikirler çoğu kez radyo ve basından fikir önderlerine, buradan da nüfusun daha az etkin bölümüne akar” (akt. McQuail ve Windhall, 1997: 77).

Bu bulgu iletişim sürecinde kişilerarası ilişkilerin ve toplumsal bağlamın medyanın kendisinden daha fazla etkili olduğunu ortaya koyarak, medyanın etki-tepki şeması içerisinde çalıştığına ilişkin erken dönem teorilerin geçerliliğini de sorgulamaya açtı. Böylece daha önceki dönemde siyasi propaganda ve reklamcılığın gelişmesinin ürünü olan ve her şeyi yapabilecek güçteki bir iletişim mitosunu yıktı (McQuail, 1983: 50). 1940 seçim araştırmasının tekrar edildiği Decatur araştırmasında da benzer bulgulara ulaşıldı. Bu araştırmada

araştırmacılar, ikili ilişkiden daha fazla nitelikte bir etkiler zincirini inceleme gereği duymuşlardır. Kamuoyu önderleri diğer kamuoyu önderlerinden de etkilendiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca kamuoyu önderlerinin yalnızca kim oldukları için etkili olmadıkları (sosyal statü, yaş, cinsiyet vb) ayrıca üyesi oldukları grubun değerleri ve yapısı nedeniyle de etkili oldukları bulunmuştur (Severin Tankard, 1994:341).

Kişisel etki yalnızca siyasal oy verme konularında değil aynı zamanda pozorlomo ve modada etkili bulunmuştur. Kitle iletişim araçlarına nazaran kişisel etkiler gündelik hayat, sanat ve zevkler konusunda da belirgin biçimde etkili bulunmuştur. Kamuoyu önderleri yeniliklere en açık grubu oluşturmaktadır.

İletişim araçlarının etkilerinin sınırlı olduğu ve kamuoyu önderlerinin dolayısıyla etkisinin hissedildiğine ilişkin tartışma günümüze kadar uzanmıştır. Buna karşılık, 1940'lerden sonra teknolojiye meydana gelen gelişmeler, televizyon, filmler, DVD, CD'ler mesaja maruz kalmayı bireysel hale getirmektedir. Bir iletişim mesajı toplumsal çevrede paylaşıyor ve üzerinde konuşuluyor, kanaat önderleri tarafından teşvik ediliyor olsa bile, iletişim aracına aracısız erişen bir izleyici için kanaat önderlerinin etkisi mesaja doğrudan maruz kalmanın etkisinden önemsiz hale gelebilmektedir.

4.6.Sınırlı Etkiler ve Seçici Algılama

1940'lerden sonra iletişim sürecinde iletişim kaynağının sınırsız gücünü sorguya açan çalışmalar iki aşamalı akış ve sınırlı etkiler çalışmalarıyla devam ederken bir taraftan da ikinci dünya savaşı sürecinde ve savaş sonrasında propaganda ile ilgili araştırmalar sürdürülmüştür. Almanya'daki faşizmin yükselişi, propaganda sisteminin bir başarısı olarak kitle toplumu tezlerine bir kanıt oluşturmuştur. Alman propagandasına yönelik karşı propagandanın gerçekleştirilmesi için yapılan araştırmalar özellikle, tutumların nasıl değiştirilebileceği üzerinde odaklanmıştır. Dönemin Amerikan ordusu içinde kurulan enformasyon ve eğitim bölümü psikolog Carl Hovland başkanlığında Amerikan hükümetinin iletişim kampanyasının etkililiğini test üzere araştırmalar gerçekleştirdi. Savaş sonrası dönemde Yale Üniversitesinde çalışmalarına devam eden bu grup, tutumların nasıl biçimlendirildiği ve değiştirildiği ve tutum ve davranış arasındaki ilişkisi bulgulamak üzere araştırmalar yapmışlardır (Hovland, Lumsbdaine and Sheffield, 1949). Bu çalışma tutum değişikliği araştırmalarının başlangıcı ve kitle iletişim kuramına yapılan bir takım klasik katkıların kaynağı olarak görülmektedir (Severin tankard, 1994:260).

Tutum değişikliğine ilişkin en önemli teorilerden birisi uyumsuzluk ve seçicilik kavramları üzerine kuruludur. Leon Festinger tarafından geliştirilen bilme tanma uyumsuzluğu teorisine göre insanlar yeni veya farklı bir enformasyon karşısında mental bir rahatsızlık ya da uyumsuzluk yaşar. Bu rahatsızlığı ortadan kaldırmak üzere değişik stratejilere başvurulur. Sonuçta insanlar bilinçli ya da bilinçaltı süreçlerde yeni enformasyonun yarattığı rahatsızlığı birbiriyle ilişkili dört seçme süreci sonucunda gidermekte ya da ortadan kaldırmaktadır. Hangi enformasyonun seçildiği, hatırlandığı ve bireyin toplumsal yaşamında kullandığı bu seçme sürecinin etkisiyle biçimlenmektedir. Bu ilişkili dört seçme süreci şunlardır:

Seçici Dikkat ya da Seçici Maruz Kalma: Bireyler daha önceki tutum ve inançları ile uyumlu olan mesajlara yönelme ya da bunlara açık olma eğilimindedir. Örneğin gazetelerde hangi köşe yazarını okuduğumuz genellikle siyasal ideolojimizle uyumlu biçimde gerçekleşir. Reklamlar tüketicinin satın alma davranışında bilme ve tanımayı sağlayan referans çerçevesi oluşturur. Ünlü bir televizyon karakterinin toplumsal kampanyalara ilgi sağlama özelliği sıradan karakterlere oranla daha fazladır. Yeni bir teknolojiye uyum sağlama teknolojik okuryazarlıkla ilişkilidir gibi. Örnekler daha fazla uzatılabilir. Seçici maruz kalma, kişisel referans çevresinde mevcut olan enformasyonun yabancı ve yeni olana nazaran daha fazla dikkat göstererek, tanıdık ve bildik olanın güveniyle bilişsel uyumsuzluğu ortadan kaldırmakla ilişkilidir. Çocuk izleyici üzerine yapılan çalışmalar çocukların yeni, yabancı ve farklı mesajlar karşısında huzursuz, rahatsız olduğunu göstermektedir. Çocuk programlarının çokça başvurduğu stratejilerden biri çocukların referans çevreleriyle uyumlu mesajlara başvurmasıdır. Toplumsal rol modellerinin seçilmesinden, programlardaki karakterlerin biçimlendirilmesine, satın alma davranışını yönlendirmek üzere çocukların kendi televizyon karakterlerinin kullanılmasına kadar bir dizi strateji çocuktaki bilme-tanıma uyumsuzluğunu azaltıp çocuğun ilgisini çekmeye yöneliktir.

Seçici Algılama: Bireyler mesajları önceki tutum ve inançlarıyla uyumlu ve onları kapsayan bir biçimde yorumlama eğilimindedir.

Seçici Hatırlama: Seçici hatırlama bireylerin önceki tutum ve inançlarıyla uyumlu ve onları kapsayan mesajları daha iyi ve daha uzun süreli hatırlamasıdır. Örneğin çocuk oyunlarını, oyun karakterlerini, müziğini kullanan bir marka çocuklar tarafından diğerlerine oranla daha iyi hatırlanmaktadır.

Bu seçici süreç savunmanın halkaları gibi düşünülebilir. Bu halkaların en dışında seçici maruz kalma vardır. Bunu seçici dikkat izler, daha sonra seçici algılama ve en son seçici hatırlama gelir.

Kitle iletişimde "seçmeci izleme kuramlarının" temelini oluşturan seçicilik olgusu mesajdan etkilenimin bir örnek ve doğrudan olduğu tezlerini reddeder. İzleyicilerin de iletişim araçlarından maruz kaldıkları mesajlardan etkilenimleri ne bir örnek ve ne de doğrudandır. Bireylerin algılama ve zihin yapılarının gelişiminde yaşa bağlı şemaların yanında aynı yaş grubunda da algılama ve yorumlamanın farklı olması, hayat tarzları ne kadar bir örnek olursa olsun, bireylerin karşılaştıkları her konuda seçmeci davrandıklarını ortaya koymuştur. Bu seçme sürecinde, (1) Psikolojik yapı (2) sosyolojik/sınıfsal farklılaşmalar ve (3) bireyden bireye değişen yaşam deneyleri ve toplumsal ilişkiler etkili olmaktadır.

Seçme ve uyumsuzluk yaklaşımı medyaya sınırlı etkiler çevresinde yaklaşmıştır. Buna göre izleyicinin seçme süreci medyanın etkisini sınırlamaya yöneliktir çünkü içerik mümkün olduğunca en az tutum değişikliği yaratacak biçimde izleyici tarafından seçilerek filtrelenir. Burada izleyicinin zihinsel olarak aktif bir süreç içerisinde olduğu kabul edilmektedir. Özellikle bu doğrudan bilgi ve enformasyon veren mesajlar için bu geçerlidir. Ancak iletişim yalnızca doğrudan enformasyon vermez aynı zamanda semboller aracılığı ile de işleyen çokanlamlı bir süreçtir. Bu süreçte izleyicinin mesajın anlamı doğrultusunda gerçekleştirdiği tutum değişikliği

yalnızca bilinç düzeyinde değil, bilinçaltı süreçlerde ve ideolojilerle de gerçekleşir. İzleyicinin bu düzeydeki tutum değişikliğinin nasıl inşa edildiği anaakım iletişim araştırmalarının ihmal ettiği ancak eleştirel teorinin geliştirdiği bir teorik konumlanmadır. İlerleyen bölümde bu konu ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

4.7.İletişim Araçlarının Pekiştirici Gücü

Başka bir teorisyen Joseph Klapper de 1960 tarihinde yazmış olduğu “The Effects of Mass Communication” isimli çalışmasında, “kitle iletişimi genellikle izleyici üzerindeki etkilerin yeterli ve zorunlu bir nedeni olarak görev yapmaz, bunun yerine araya giren etki ve etkenlerin bağlarından geçerek ve bu bağlar arasında görev görür” diyerek hem Lazarsfeld’in iki aşamalı akış modelini, hem de seçmeci algılama yaklaşımlarının teorik çerçevelerini olumlar (Klapper, 1963). Bu araya giren etkenler aile, okul, toplumsal çevre ve egemen değerler gibi izleyicinin yaşamında önemli yeri olan etmenlerdir. Bunlarla birlikte düşünüldüğünde iletişim araçlarından yayılan iletilerin toplumsal gruplar içindeki etkilerinden söz edilebilir.

Klapper’in bu dönem iletişim araştırmalarına katkısı etkiler yerine iletim araçlarının pekiştirici gücüne dikkat çekmiş olmasıdır. Klapper ikinci dünya savaşı sonrasının toplumsal atmosferi içinde ve televizyonun henüz yaygın bir biçimde izlenmediği bir dönemde yazar. O’na göre kitle iletişim araçları var olan düşünce tutum ve kanaatleri değiştirmekten çok mevcut olanları destekleyici bir işlev görmektedir. İzleyicilerin dahil olduğu grup ve kurallarını yansıtan tutumlar, toplumda desteklenen tutumlar değişime karşı özellikle dayanıklıdır. Bu yaklaşım içinde zeka ve eğitim gibi bireysel farklılıklar, din ve politik tarafgirlik gibi toplumsal kategoriler, grup dinamiği ve kuralları önemli aracı değişkenlerdir.

Klapper iletişim araçlarında yer alan cinayet ve tecavüz olaylarının izleyicinin tutum ve davranışlarını yönlendirme etkisinin iletişim araştırmalarında yeterince güçlü bir biçimde doğrulanmadığını belirtir. O’na göre izleme suç işlemenin yeterli ve en önemli nedeni değildir. Akran grubu olmayan çocuklar ya da herhangi bir şekilde psikolojik sorunları olan (ruh hastalığı, düş kırıklığına uğrama vb.) çocuklar “tecavüzlü içeriğe” daha isteklidirler ve bu izlemeyi toplumsal olmayan, kaçışçı, düşmanca ve zaman zaman patolojik fantazi temeli olarak kullanırlar (Alemdar, Erdoğan,1990: 85). Klapper’e göre iletişim araçlarının etkisi izleyicinin varolan iyi ya da kötü davranışla ilgili yönelimlerini desteklemek biçimindedir. O’na göre iletişim araçlarını izlemenin pasif, yetenekleri kurutan, eleştirel kavrayışı ortadan kaldıran sonuçlar doğurduğunu söylemek için yeterli bulgu yoktur, deneysel araştırma bulguları televizyon izlemenin pasiflik yarattığını göstermez, tersine pasif kişilerde de aktiflik yaratmaz. İzleyiciler televizyonun verdiği sayısız şeyler arasından kendi seçimlerini yaparlar ve kendi aktif ve pasif yönelimlerine göre bu tercihlere karşılık verirler (Alemdar, Erdoğan,1990: 87).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Çevrenizde kimleri en çok beğenirsiniz?
- 2) Yeni bir markayı nereden öğrenirsiniz?
- 3) İzlediğiniz bir televizyon filmi sonucunda inandığımız bir şeyin sarsıldığı oldu mu?

5. İZLEYİCİNİN TERCİHİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

5.1. Kullanım ve Doyum Sağlama Yaklaşımı: İzleyicinin Tercihi

5.2. Seçmecı Etkı Kuramları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Kullanım ve doşum sağlama yaklaşımı çerçevesinde izleyici kendi tercihlerine sahip aktif bir konumda tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım izleyici araştırmalarını güçlü etkilerden seçmeci, sınırlı etkile kaydırmıştır. Artık izleyicinin iletişim araçları ile ne yaptığının sorgulandığı bir araştırma dönemine geçilmiştir.

5.1. Kullanım ve Doyum Sağlama Yaklaşımı: İzleyicinin Tercihi

İletişim sürecinde izleyicinin seçici konumuna vurgu yapan yaklaşımların en önemlisi “Kullanım ve Doyum Sağlama” yaklaşımıdır. Bu yaklaşım anaakım iletişim kuramları içerisinde Lazarsfeld’in iki aşamalı akış teorisinden sonra medya, izleyici ve etkiler sorunsalındaki yaklaşımlar için ikinci büyük kırılma olarak nitelenebilir.

1940’lardan itibaren ve yoğun olarak 1960’ların kitle iletişim araştırmalarına egemen bir konum veren güçlü etkiler paradigması sorgulanmaya başlanmıştır. Kullanım ve doyum sağlama yaklaşımını iletişim kuramları tarihinde izleyicinin konumunu değiştirmesi anlamında bir paradigma değişikliği olarak da tanımlamak mümkündür. Bir önceki güçlü etkiler paradigmasının araştırma nesnesini, araştırma yöntemlerini, araştırmanın içinden biçimlendiği yaklaşımı değiştirmesi anlamında bir paradigma değişimidir. Her ne kadar bu paradigma değişiminin izlerini Lazarfeld’in iki aşamalı iletişim akışı modelinde buluyor olsak da bu konudaki araştırma sorunsalı asıl olarak seçicilik kavramının tutum araştırmaları sonucunda belirginlik kazanmasıyla gündeme gelmiştir. Seçme ve tercihler gibi medya kullanıcısının gereksinim ve isteklerine verdiği ağırlıkla psikoloji disiplininin temel kavramlarına dayanır. Diğer taraftan gereksinim ve isteklerin toplumsal boyutuna da yer verdiği için sosyal-psikolojik bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Lazarfeld’in kanaat önderlerinin medya izleyicisi ve mesaj arasında yaptığı dolaylımanın yanında bu yıllarda başlayan kimi alan araştırmaları medyanın kuklanımının nasıl olduğunu sorunsallaştırmaya başlayarak kullanım ve doyumlar için bir zemin oluşturmaktadır. Örneğin 1940 yılında Herta Herzog, radyo dinleyicileri üzerine yaptığı alan araştırmasında, dinleyicilerin kişisel sorularına cevap bulmak amacıyla soap opera’lara ve yarışma programlarına yöneldiğini göstermiştir. Bu çalışma etkiler paradigmasının içeriğe olan vurgusunu dinleyicinin tercihlerine kaydırması anlamında önemlidir. Bu çalışmanın bulgularına göre radyo dinleyicileri gündelik hayatı planlamak, arkadaşlık-dostluk kurmak, sosyal bir bağ geliştirmek, eğlenmek ve bilgilenmek için radyoyu kullanmaktadırlar (Herzog, 1944). Önemli bir başka araştırma ise Herbet Gans tarafından yapılan etnografik bir çalışmadır. Gans 1950’lerde Boston’daki italyan nüfus üzerine yaptığı araştırma ile izleyicilerin televizyon programlarından gündelik sorunlarına ilişki nasıl yararlandıklarını, toplumsal kurumları tanımlamadaki katkısını, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmedeki rolünü incelemiştir.

Kullanım ve doyum sağlama yaklaşımı Katz, Blumler ve Gurevitch (1974) tarafından geliştirilir. Bu araştırmalar için artık iletişim araştırmalarının yönü şu soru olmalıydı: “kitle iletişim araçlarının halka ne yaptığından çok halkın bu araçlarla ne yaptığının araştırılması”. Diğer bir deyişle iletişim araçlarının işlevi insanların bu araçlardan ne aldıklarıyla sınırlıdır. Davranışsalcılığın etkisindeki pasif izleyici tezinin tersine izleyicinin aktif olduğunu varsayar. İhtiyaç ve kullanımları toplumsal olanın üzerine koyarak toplumsal değişkenleri öznenen bağımsız bir güç olarak verili kabul eder. Bu anlamda izleme, kullanma ve sonuçları bireysel düzlemde tanımlanabilir. Bu yaklaşım medya kullanıcısının tercihlerini psikolojik ihtiyaçlar ve sosyal psikolojik güdülerin yönetiminde ele alarak, bir davranışsal değişime odaklanmaktan ziyade davranışın ardındaki motiviyi ön plana çıkarmaya çalışır.

Kullanım ve doyum yaklaşımına göre, iletişim sürecinin merkezi herhangi bir durumu anlamaya çalışan bireylerin ya da grupların etkinliklerindedir. İletişim ancak belli bir enformasyon seçildiği zaman olur. Çünkü alıcı belli bir enformasyonun zaman ve yer durumuna uygunluğunu algılar ve enformasyonu kendi anlam yapısında birleştirir. Buna göre toplumsal ilişkiler içindeki insanın gereksinimlerini karşılamak üzere başvurduğu araçlardan bazıları da iletişim araçlarıdır. İzleyici bu araçlar ve bunların ürünleri arasından bir seçme yaparak gereksinimlerini doyuma ulaştırır (Katz, Blumler and Gurevitch, 1974: 24; 1974:509-515).

Kullanım ve Doyum sağlama yaklaşımları izleyicilerin üzerinde medyanın etkisi problemini de yeniden tartışmaya açarak onların televizyondan gelen her mesajı sünger gibi çeken alıcılar olmadığını tersine kendi gereksinimleri doğrultusunda aktif kullanıcılar olduğunu göstermiştir. Bu aktiflik izleyicinin psikolojik ve sosyal-psikolojik gereksinimleri ile ilişkilidir.

Bu yaklaşımda ön plana çıkan gereksinimler ve doyumlardır. Gereksinimin psikolojik ve toplumsal kaynakları vardır. Bunlar iletişim sürecinde içerik ya da kanal seçerek doyuma ulaştırılır. Joseph Klapper iletişim araçlarının işlevlerini şöyle sıralar: rahatlama rahatlama, hayal gücünü hareket geçirme, başkası adına yapılan etkileşime olanak sağlama, toplumsal ilişki için ortak bir zemin oluşturmaktır (Klapper, 1960, akt. McQuail, Windahl, 1997: 154, Mutlu, 2000:46). McQuail'in sınıflandırması ise genel olarak kullanım ve doyum sağlama araştırmacıları tarafından kabul edilmektedir. Bu kategoriler şunlardır:

1. Oyalanma, a. Gündelik yaşamın yarattığı rutin ve sınırlamalarından uzaklaşma, b. Sorunların dertlerin insana yüklediği sıkıntılardan kaçma, c. Duygusal boşalma.

2. Kişisel İlişkiler, a. Arkadaşlık etme, can yoldaşlığı b. Toplumsal kullanım.

İzleyici televizyonda gördüğü, radyoda dinlediği kişiyle tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi bir ilişki kurar, izlemediğinde bir yoksunluk hisseder ve bu yolla yalnızlıklarını giderirler. Bunun yanında bu programları izleyen/dinleyen/okuyan kendilerinden başka kimselerin varolduğu bilgisi onlara bir toplumsal gruba, bir millete, bir ulusa ait olduklarını hissettirir. Diğer taraftan televizyon programları toplumsal ilişkilerin kurulmasında da rol oynamaktadır. Arkadaşlar, dostlar arasında ortak konuşma konusu sağladığı gibi, birbirini hiç tanımayanlar arasında da iletişimi başlatan bir konu olabilmektedir.

3. Kişisel kimlik, a. Kişisel referans, b., Gerçekliğin keşfi, c. Değer pekiştirme

Bu kullanım biçimi izleyicinin kendi varoluşuna ilişkin anlam dünyasıyla medyanın sunduğu dünyanın ilişkilendirilmesi olarak tanımlanabilir. Programlarda kişisel kimliğini kuran referanslar bulma, fantazilerinin kurmacada olsa gerçekleşmesi ve inançlarının değerlerinin pekişmesi vb... Diğer taraftan mevcut gerçeklik tanımları içerisinden medyanın sunduğunun değerli görülmesi, sorunlara bulunan yanıtların gerçekliği, kendi değerlerinin medya tarafından içeriliyor olması kullanımın oluşturuca nedenleri arasında sayılabilir

4. Gözetim işlevi

Gözetim işlevi kitle iletişim araçlarının temel işlevlerinden biri olan haber alma, toplumda olan biteni öğrenmeyi içermektedir. İzleyici/dinleyici/okur iletişim araçları aracılığıyla dünya ile olan ilişkisini sürdürmektedir.

Yukarıdaki sınıflandırma kullanım ve doyum sağlama yaklaşımının toplumsal kökenlerine dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımın temellerini John Fiske şöyle özetlemektedir (1996: 199-201):

1. İzleyici aktiftir (etkin). Medyanın yayımladığı her şeyin edilgin bir alıcısı değildir. Program içeriğini seçer ve kullanır.

2. İzleyiciler kendi gereksinimlerine en iyi doyumunu sağlayacak medyayı ve programları özgürce seçerler. Medya yapımcısı programın kullanım biçimlerinin farkında olmayabilir ve farklı izleyiciler aynı programı farklı gereksinimleri gidermek amacıyla kullanabilirler.

3. Medya doyumun tek kaynağı değildir. Tatil gitmek, spor yapmak, dans etmek de medyanın kullanıldığı gibi kullanılır.

4. İnsanlar belirli durumlarda kendi çıkarlarının ve güdülerinin farkındadırlar ya da farkında olmasalı sağlanabilir.

5. Medyanın kültürel önemi konusundaki değer yargıları gözardı edilmek zorundadır. Bir programın izlenme oranı o programın belirli gereksinimlere yanıt verdiğini gösterir. İzlenme oranı ile programın kalitesi arasında bir doğrusal bir ilişki yoktur.

Kullanım ve doyum sağlama yaklaşımı içerisinde özellikle medyadan öğrenme üzerinde odaklanan Alan Rubin, bu yaklaşımın beş temel kabulünü şöyle sınıflandırmıştır: Birincisi medya seçimi ve kullanımını içeren iletişim davranışı, amaç-yönelimli, niyetli ve motivedir. İkincisi insanlar iletişim araçlarını ihtiyaç ve arzularını doyuma ulaştırmak için seçerler. Üçüncüsü, insanların iletişim davranışı bir dizi karmaşık sosyal ve psikolojik faktörler tarafından dolaylanılır. Dördüncüsü, Medya insanların arzu ve isteklerini tatmin etmek üzere diğer iletişim tarzlarıyla bir mücadele halindedir. Beşinci ve sonuncusu ise genel olarak ancak daima değil, bireylerarası ilişkilerde bireyler medyadan daha etkilidir (Rubin, 1994: 420).

Kullanım ve doyum sağlama araştırmalarının önemli bir bölümünü çocuklar merkeze alınarak yapılan araştırmalar oluşturmaktadır. Bu araştırmalar iletişim araçlarının etkisinin en çok çocuklar üzerinde olduğuna ilişkin yaygın kanıyı sınamak ve etkiler yaklaşımının temel varsayımlarını çürütmek amacını da taşımaktadır. Bu çerçevede yapılan araştırmalara göre toplumsal süreç içinde çocukların kitle iletişim araçlarına yönelmesi ve onlardan etkilenmesinde pek çok faktör etkili olmaktadır. Bunların bir kısmı mikro ölçekte bireysel güdülenmelerden kaynaklanmakta, diğerleri ise makro toplumsal gereksinimlerce biçimlendirilmektedir. Çocuğun içinde bulunduğu yapısal koşullar da medyadan yararlanma konusunda belirleyicidir. Çocukların hangi gereksinimlerini karşılamak üzere iletişim araçlarına yöneldiklerini araştıran çalışmaların en ünlüsü “Television in the Lives of Our Children” da Schramm, Lyle ve Parker şu bulgulara ulaşmıştır:

..... Bazı koşullarda bazı programlar çocuklar için zararlıdır. Diğer bazı çocuklar için aynı koşullarda veya aynı çocuklar için bazı koşullarda yararlı olabilmektedir. Bir çok çocuk için bir çok koşul altında bir çok program ne çok zararlı ne de çok yararlıdır.. (1961: 32).

Bu vurgulamada bireysel özellikler toplumsal ilişkiler, durumlar ve mesajlar birer değişken olarak ele alınmaktadır. Mesaj belirli koşulların bir araya gelmesi sonunda etkili olmaktadır. Schramm ve arkadaşlarının bulgularına göre çocuklar genellikle yetişkinlerin izlediği programları izlemektedir. Okul öncesi yıllarda fantazi ve eğlence ağırlıklı programlar izlenirken, ileriki yıllarda basılı yayınlar ve televizyon ciddi öğrenme amacıyla kullanılmaktadır. Çocuğun toplumsal ilişkileri kötüleştikçe fantazi ağırlıklı programların izlenmesi artmaktadır. Bu durumda çocuk bir kaçış arayışı olarak televizyona yönelmektedir.

Lyle ve Hoffmann tarafından yapılan çalışmalar da, televizyon izlemenin çocuğun toplumsal ilişkileri ile orantılı olarak değiştiğini vurgulamaktadır (1972: 129-256). Çocuklar eğlenme, öğrenme, vakit geçirme gibi gereksinimlerini telafi edecek başka kaynaklar bulduklarında televizyon izlemeleri azalmaktadır. Kitle iletişim araçları belli işlevleri yerine getirdiği zaman çocuklar tarafından kullanılmaktadır. Bazen aynı araç birden fazla işleve sahipken, bazen de birden fazla araç tek bir işlevi karşılamaktadır. Buradan yola çıkan iletişim profesyonelleri çocuk programlarını birden fazla ihtiyaca cevap verecek biçimde hazırlama eğilimindedir.

Greenberg kullanım ve doyum sağlama yaklaşımını çocuklar tarafından şöyle sınıflandırmaktadır. Vakit geçirme, kişisel ilişki biçimleri yaratma, arkadaşlık, toplumsal yarar, olaylar ve çevre hakkında bilgi alma, gerilimlerden kurtulma, eğlence ve dinlenme (Greenberg, 1974: 76). Bazı toplumsal durumlar ancak kitle iletişim araçlarını kullanmayla giderilecek türden gerilim ve çelişkiler yaratmaktadır: Toplumsal ilişkilerden kopma, yabancılaşma, kaçış gibi toplumsal kökenleri bulunan psikolojik durumlar diğer kurumlara başvurulmaksızın iletişim araçları yoluyla giderilmektedir. İngiliz çocuklarının televizyonu kullanma nedenleri üzerinde Greenberg tarafından yapılan çalışmada televizyon izleme nedenleri alışkanlık, uyanma, unutma, dinlenme, öğrenme olarak belirlenmiştir (1974: 71-92).

Rubin ise iletişim sürecinde çocukların aktif bir öğrenme içinde olduklarını söyleyerek, iki türlü iletişim yönelimi ayırt etmektedir: Ritüel olarak iletişim yönelimi medyanın zaman geçirmek üzere kullanımını araçsal iletişim yönelimi ise medya içeriğini medyadan enformasyon almaya yönelik amaçlı kullanımı içermektedir. Rubin'e göre ritüelleşmiş kullanım araçsal kullanımdan daha az niyetli daha az amaçlı ve daha az seçicidir. Rubin göre medya kullanımı ve etkilerinde izleyicinin etkinliğinin iletişim sürecine müdahale edici değişken olduğunu söyler. Rubin Greenberg'in yukarıda sözedilen araştırmasından yola çıkarak geliştirdiği "Televizyon İzleme Motivasyon Ölçeği" (1983) ile çocuklar, gençler ve yetişkin izleyicinin farklı televizyon türlerini ve içeriklerini niçin seçtiklerini ölçmeye çalışmıştır.

Özetle kullanım ve doyum sağlama yaklaşımı, iletişim araçlarının etkilerini tüm bireylerini iradi seçimlerine bağlı görmektedir. Etkiler ihtiyaçlardan doğan seçimlerle, yani bir diğer deyişle bilinçli ve niyetli olarak yapıldığından bireylerin yapısına ve etkiyi kabul etme durumlarına göre farklılaşmaktadır. Buna göre kitle iletişim araçlarından seçme yapma

özgürlüğüne sahip olan bireyler iletilerin olumlu ve olumsuz etkilerinden de kendileri sorumludur. Bu yaklaşımı temel alan ve medyanın zararlı içeriklerine müdahaleye ilişkin eleştiri genellikle enformasyonun özgür akışı, ifade özgürlüğü kavramlarının sağladığı “özgürlükçülük” içerisinde “istemeyen izlemesin” biçiminde olmaktadır. Böyle kabul ettiğimizde şiddet, saldırganlık, cinsiyetçi ve etnik kalıp yargılar, nefret yüklü programların mevcudiyeti içerikten ziyade izleyicinin sorunudur. Bu tür programların varlık nedenini ve içeriğe ilişkin müdahalenin her nasıl olursa olsun kabul edilmemesi gerektiğini haklılaştıran bu nokta kullanım ve doyum sağlama yaklaşımının kendi içinde tartışılması gerektiğini göstermektedir. Zira “bırakınız izlesinler”e dayalı pazar liberalizminin, çok ağır sonuçları olabileceği de bilinmektedir.

Diğer taraftan iletişim araçlarının izlenmesi/okunması iradi olmayan mekanizmalara da dayalıdır. Bir gazete haberini okurken, gazete reklamını da okuyabilirsiniz. Haberler şiddetin en vahşisini göstermeyi gerçeklere dayalı iyi habercilik sayabilmektedir. Ya da televizyon programları gizli ya da açık reklam içerebilmektedir. Çocuk programları fiziksel olmayan şiddet içerebilmektedir, kadına yönelik şiddet bir komedi unsuru olarak her yaş grubuna ilişkin programlarda kullanılabilir. İnternet siteleri reklam, şiddet, pornografi gibi bazı yaş gruplarının izlemesinin istenmediği içerikleri isteğe bağlı olmaksızın doğrudan web sayfasında gösterebilmekte ya da linklerle yöneltebilmektedir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. İletişimin gücünün satır aralarındaki mesajlarda daha yoğun olduğu hatırlanacak olursa, izleyicinin aktif seçiciliği ile iletişim mesajının içerdiği gizil kodlarının olası etkileri arasındaki mekanizmaları yeniden düşünmek gerekmektedir. İzleyici izlemesin “zaplasın” ya da “medya okuyazarı olsun” gibi sloganlar devlet ya da pazar gibi medyayı elinde bulunduran güçler için “özgürlükçü ve liberal bir ifade özgürlüğü hakkı” temeline dayalı kolay savunma mekanizmaları oluşturmaktadır. Kullanım ve doyum sağlama yaklaşımı bu anlamda kamusal tartışmada yer alan siyasal ya da sivil aktörler tarafından sağlamından koparılarak, popülist bir “sözde ifade özgürlüğü” iddiaları içerisinde, medya kuruluşlarını ve yayıncıları içeriği ilişkin bir sorumluluktan muaf tutmak için bir zemin oluşturmaktadır.

5.2.Kültürel Göstergeler Yaklaşımı

Medyanın izleyiciler üzerindeki etkileri sorunsalına yanıt bulunan araştırma yaklaşımından bir diğeri ise Kültürel Göstergeler Yaklaşımıdır. İletişimi “mesajlar aracılığı ile toplumsal etkileşimde bulunmak” diye tanımlayan George Gerbner tarafından geliştirilen bu yaklaşım, iletişim araçlarının etkilerini yetiştirme (cultivation) olarak adlandırmaktadır (1977: 205).

Kültürel Göstergeler yaklaşımı iletişim araçlarının uzun dönemli etkileri olduğu kabulünden hareketle iletişimin mesajını, kaynak ve hedefini bir arada değerlendirmektedir. Kitle iletişim mesajlarının üretimini belirleyen kurumsal süreçler, içerikteki simgesel kodlar ve bu kodları izleyen izleyicinin inanç ve davranışları arasındaki ilişki kültürel göstergeler yaklaşımının temel analiz birimlerini oluşturmaktadır (Morgan, Signorelli, 1990). Buna göre medya bireyleri belirli bir kültürde yetiştirme ve uzun dönemli toplumsallaştırma etkileri yaratmaktadır.

Televizyon diğ er geleneksel iletişim araçlarından farklı olarak günümüzde daha yaygın bir konumdadır. Çocuklar bu yeni simgesel dünyaya gözlerini açmakta ve bu aracın sunduğu binlerce hikyeye maruz kalmaktadır. Artık toplumsal hayatı sürdürmek için ne kiliseye ne de okula gitmenin bir yararı yoktur. Her ikisi de evin içine girmiştir. Okuma yazma öğrenmeye, daha geniş bir kültürde buluşmak için gerekli olan daha birçok zihinsel yetiyi elde etmeye gerek kalmamıştır. Televizyon izlemenin süresi hesaplandığıında sonuçları pek de hayal edilemeyecek boyutlarda olacaktır (akt Batmaz, 1986: 101).

Gerbner televizyon iletilerinin etkilerini bir dizi değişkene bağlı olarak açıklar. Çocukların televizyondan kaynaklanan dünya tasarımlarının oluşabilmesi bu değişkenlerin bir sonucudur. Buna göre televizyon izleme bir öğrenme sürecidir. Çeşitli program türleri arasından izleyici, tesadüf yoluyla belirli bilgileri kazanır. Öğrenmenin oluşabilmesi bireysel birtakım varoluşlara bağlıdır. Dikkat, ğrenme kapasitesi, belirli bir iletiye yoğunlaşabilme ve ilgi öğrenmenin gerçekleşebilmesi için zorunlu n koşullardır. Ancak bu öğrenmenin toplumsal gerçeklik konusundaki yargıları etkileyebilmesi, bireyin toplumsal ilişkiler sisteminden kaynaklanmaktadır.

Yetiştirme yaklaşımı ekrana bakarak geçirilen zamanın giderek arttığı 1960'lı yılların sonunda 1967 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde başlatılan bir projedir. O döneme kadar iletişim araştırmalarının egemen yaklaşımı olan itibaren kısa dönemli ve anlık etkilere karşı uzun dönemli ve toplumsal değişime odaklı etkiler üzerinde odaklanmıştır. Yetiştirme yaklaşımı televizyonun güdümündeki kültürel çevrede büyüme ve yaşamanın yarattığı sonuçları analiz etmek üzerine kuruludur. İzleyicinin toplumsal gerçekliğe ilişkin algısı üzerinde televizyonun etkileri sorusuna odaklanan araştırma başlangıçta televizyon şiddetinin etkisi üzerine yoğunlaşmış ancak zaman içinde çok değişik konuları kapsayacak biçimde genişlemiştir (Gerbner vd. 2002).

Yetiştirme yaklaşımına göre televizyon bir dünya gerçekliği inşa eder ve bu gerçeklik içinde yetişen bireyler doğruluk yanlışlık sorgulaması yapmaksızın bunu basitçe meşru olarak kabul ederler. Buna göre örneğin televizyondaki şiddet bizzat bir şiddet olarak değil, şiddete ilişkin mesajlar olarak görülmelidir. Televizyondaki şiddet artık şiddet davranışını uyandırma yetisi bakımından değil insanların şiddeti algılamaları üzerindeki olası etki olarak görülmelidir. Televizyon mesajları izleyicinin anlam dünyasını belirlemesi anlamında etkilidir. Yetiştirme yaklaşımına göre çok fazla televizyona maruz kalan daha az seyredene oranla televizyon dünyasından daha fazla etkilenir.

Baran, yetiştirme yaklaşımının temel olarak beş varsayımını özetler (2006: 433). Bu varsayımlar çocukların televizyon izleme ve etkilenme pratiklerini açıklamada oldukça yararlıdır. Buna göre;

1. Televizyon diğ er iletişim araçlarından radikal olarak farklıdır: Kitap, gazete gibi basılı iletişim araçlarının tersine televizyon izleme okuma becerisi gerektirmez. Sinemanın tersine televizyon izleme bir yerden bir yere gitmeyi ve para harcamayı gerektirmez. Evdedir ve ücretsizdir. Radyonun tersine hem ses her görüntü içerir ve çocukluktan yaşlılığa kadar her yaş grubunda seyredilir.

2. Televizyon Amerikan toplumunun merkezi kültürel kollarıdır. Gerbner ve arkadaşları televizyonun Amerikan kültürünün temel öykü anlatıcısı olduğunu söyler. Herhangi bir ortak kamusal mesaj sistemini paylaşmayan heterojen bir kitlenin yapay kültürel eğilimlerinin başlıca yaratıcısıdır. Bu paylaşılan mesaj üretimi gerçekliğin ana-akımlaştırılmasıdır. Şeylerin nasıl olduğuna ilişkin algının televizyona-dayalı yaratılmasıdır.

3. Televizyon tarafından gerçekleştirilen yetiştirme yalnızca tutum ve kanaatler üzerine değil, daha ziyade olgular hakkındaki daha temel varsayımlarla ilgilidir. Televizyon olgu ve figürleri öğretmez ancak genel bir referans çerçevesi inşa eder. Televizyon haberleri asla “şiddet suçtur, şiddet daha çok azınlıklara yöneliktir, bu insanlar adına endişelenmeliyiz” demez. Tersine profesyonel habercilik kodlarının işlediği seçme süreci sonucunda gerçekliğin görünümünden bazılarını sunar. Bu gerçeklik görünümleri ile izleyicinin kendi pratiklerinin denkliği söz konusu değildir.

4. Televizyonun başlıca kültürel işlevi toplumsal kalıpları sürdürmektir. Televizyon imgeleri aracılığıyla mevcut toplumsal güç ilişkileri korunur ve sürdürülür. Gerbner ve arkadaşlarına göre, televizyonun kitlesel üretilmiş mesaj ve imgelerinin tekrar eden kalıpları ortak sembolik çevrenin ana-akımlarını biçimlendirir. Bunlar gerçekliğin en çok paylaşılan kavramsallaştırmasıdır.

5. Televizyonun kültüre gözlemlenebilir, ölçülebilir, bağımsız katkıları görece olarak küçüktür. Ancak bu sınırlı etkiler kavramsallaşmasına dönüş değildir. Tersine Gerbner ve arkadaşları televizyonun etkisini “buz-çağı” metaforu ile tanımlar. Buna göre havanın ısı derecesindeki küçük bir azalma buz çağına götürebilir... görece olarak küçük ancak yaygın etkiler radikal dönüşümlere sebep olabilir. Etkinin büyüklüğü onun istikrarlı katkısından daha az önemlidir (Gerbner , Gross, Morgan, Sinorelli, 1980: 14).

Gerbner kültürel göstergeler olarak televizyon mesajlarını çözümlediği araştırmalarda şiddete özel bir önem verir ve günümüz toplumunun temel kültürel göstergesi olarak değerlendirir. Bu yaklaşım kitle iletişim araçlarının uzun dönemde güçlü etkiler yaratabileceği varsayımı üzerine dayanır. Gerbner ve arkadaşlarına göre şiddetin medyatik gösterimi ise davranışsal olmaktan ziyade ideolojik sonuçlar doğurur. Modern çağın hikaye anlatıcısı olarak medya toplumsal düzenin meşruluğunu sağlayan mesajlar içerir.

Yetiştirme yaklaşımına göre toplumsal bakımdan etkili ve önemli olan bir öyküsel anlatım içinde davranışın işlev ve öneminin izleyiciler tarafından algılanması bu davranışın sıklığı ile orantılıdır. Televizyonun en büyük etkisini de bu en sık görülen imajlar oluşturur. Bu tekrarlanan imajların etkisi izleme sıklığı ile yakından ilişkilidir. Televizyonu az izleyenin simgesel dünyası içerisinde etkisi daha az olacak ve toplumsallaşmasında daha az etkili olacaktır diğer taraftan, televizyonun ağır izleyicisi dünyayı televizyondan maruz kaldığı içerikler doğrultusunda yorumlamaya daha fazla eğilimlidir. Bu izleyiciler daha pasif, daha gergin daha korku yüklüdür. Gerbner bunu “Mean World Sendromu” olarak tanımlar. Gerbner’in yetiştirme analizinin bulgularına göre, televizyon izleme oranı yüksek olan izleyiciler;

- şiddete uğrama olasılığını yüksek görmekte,
- yaşadığı bölgeyi güvensiz bulmakta,
- şiddet korkusunu önemli bir bireysel problem olarak görmekte,
- gerçekte öyle olmasa da şiddetin giderek arttığını düşünmektedirler.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Kitle iletişim araçlarının izleyicisi olarak hangi kanalı ve neyi izlemeyi/okumayı tercih ettiğinizi ve nedenlerini eleştirel biçimde analiz ediniz.
- 2) Televizyonun olmadığı bir dünya hayal ediniz. Neler olurdu?
- 3) Çocukluğunuzda televizyon programlarını gerçek olup olmadığını anlıyor muydunuz?
- 4) Televizyon ve internet gazeteciliğinden hangisini tercih edersiniz? Niçin?

6. LİBERAL ÇOĞULCU MEDYA VE KAMUOYU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

6.1. Liberal Çoğulcu Medya ve Kamuoyu

6.2. Gündem Koyma Yaklaşımı

6.3. Suskunluk Sarmalı Kuramı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Liberal demokratik çoğulculuk anaakım iletişim kuramlarının basın/medya anlayışıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde basına yüklenen işlevler nelerdir.? Bu sorunun yanıtlanmasının ardından Gündem Belirleme ve Suskunluk Sarmalı Yaklaşımları özetlenecektir.

6.1.Liberal Medya Yaklaşımı ve Demokrasi

Anaakım iletişim araştırmaları daha önce vurgulandığı üzere liberal dünya görüşü içinden biçimlenmiştir. Liberal çoğulcu medya yaklaşımı özgür bir iletişim ortamının yurttaş demokrasisi için anlamını vurgulamaktadır. Çeşitli kaynaklardan ve bakış açılarından gelen güvenilir enformasyonun ve güncel sorunlar üzerinde fikirlerin çoğulluğunun kamuoyunun sağlıklı biçimlenmesinde ve yurttaşların siyasal katılımında gerekli olduğu liberal iletişim yaklaşımının da temelini oluşturmaktaydı. .

Liberal yaklaşım içinde medya toplumsal ilerleme ve modernleşmenin aracıdır. İletişim teknolojileri toplumsal bilginin yayılmasının araçları olarak görülürken bu bilginin üretilmesi tarihsel olarak ifade özgürlüğüyle eş anlamda kullanılmaktadır. İfade özgürlüğü Amerikan Anayasası'nın birinci maddesindeki tanımlanmış ifadeyle negatif özgürlük anlamına gelmektedir; yani bu özgürlük bireylerin ya da bireylerden oluşan grupların önceden herhangi bir dış engelleme olmaksızın düşüncelerini dile getirme özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü bireyin siyasal iktidara karşı yürüttüğu bir savaş olarak değerlendirilmektedir. Kitle iletişim araçları bu düşünce çerçevesinde "ilerinden dünya hakkında bilgilerin geçtiği" edilgen ve tarafsız iletkenler olarak tanımlanmaktadır (Keane,1993:50).

İletişim teknolojileri toplumsal bilginin geniş kitlelere aktarıldığı ortamlar olarak gerçekliği bire bir yansıtan araçlar olarak görülmekte ve bu düşünce içinde örneğin yazılı basın bilgilendirme rolüyle vurgulanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının bilgilendirme rolü kendini ifadeyi kolaylaştırma, kamusal aklı ileriye götürme ve toplumun kendi geleceğini ortaklaşa belirlemeye olanak tanıma açılarından tanımlanmaktadır (Curran,1997:166).

İfade özgürlüğünün kanalları olma ve kamuyu bilgilendirme rolünün yanında kitle iletişim araçlarının en önemli demokratik işlevi, kamu gözcüsü olmakla ilişkilidir. Medya dördüncü güç olarak yasama-yürütme ve yargının etkinliğini denetlerken aynı zamanda kamuoyunun sesi olmaktadır. Liberal yaklaşım içinde iletişim araçları devlet ve yurttaşlar arasında bir aracı görevi gören ve devletin etkinliklerini yurttaşlar lehine gözleyen bir kamu gözcüsü olarak tanımlanmaktadır. Bu rol hükümetin işleyişi hakkındaki genel tartışmayı kolaylaştırmayı da içerecek biçimde genişletilmesine karşın, devlet otoritesinin kullanılmasındaki kötü uygulamaları açığa çıkarma biçiminde tanımlanmaktadır (Curran,1997:142).

Kamugözcüsü olarak medyanın siyasal bir demokrasideki işlevleri şöyle sıralanabilir:

Toplumsal ve siyasal çevrenin gözetimi, yurttaşların refahını olumlu ya da olumsuz etkileyecek gelişmelerin haber verilmesi,

Anlamlı gündem koyma günün önemli sorunlarını, bu sorunları gündeme getiren ve çözebilecek olan güçleri de içerecek biçimde saptama,

Siyasetçilerin ve diğer baskı ve çıkar gruplarının sözcülerinin anlaşılır ve aydınlatıcı görüylelerini aktarmaları için bir platform görevi görme,

Hem çeşitli görüş açıları arasında hem de iktidarı şimdi ve gelecekte, ellerinde bulunduranlarla kitleler arasında diyalog sağlama,

Resmi görevlilerin ellerindeki gücü nasıl kullandıklarına ilişkin hesap vermeleri için mekanizma oluşturma,

Yurttaşları, siyasal süreçleri yalnızca izlemek ve hakkında konuşmaktan çok, öğrenmeleri, terçih yapmaları ve katılmaları için teşvik etme,

Medya dışındaki güçlerin, kendi bağımsızlıklarını, dürüstlüklerini ve izleyicilere hizmet etme yeteneklerini yok etme yeteneklerini yok etme çabalarına ilkeli biçimde karşı koyma,

İzleyicileri, kendi siyasal çevrelerini anlamlandırabilen ve potansiyel olarak duyarlı davranan kişiler olarak görme ve onlara saygı gösterme (Gurevitch, Blumler, 1990:265).

İletişim araçlarının bu farklı işlevlerini yalnızca serbest pazar süreçlerinde yerine getireceği ileri sürülmektedir. Böylece serbest pazarın özgür düşünceye dayalı bir demokrasi kültürü yaratacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşım kimsenin bir başkasının iradesine boyun eğmeyeceği, kime isterse ve ne düşünürse özgürce açıklayabileceği bir iletişim ortamı tanımlamaktadır. Kişinin kendisini geliştirmesinde mutlaka gerekli olan bu özgürlükler, serbest pazarda yayın yapma hakkı ile korunacaktır. Fikirlerin serbest pazarda özgürce dolaşımı, liberal düşünceye göre kamusal yararın gerçekleştirilmesinde kurucu bir unsurdur. İfade özgürlüğünün sağlanması, tüm önemli görüş açılarının kamusal alanda yer almasını, farklı ve karşıt kaynaklardan elde edilen geniş bir bilgi ağını sağlamaktadır. Bu durum doğru yargılarda bulunulmasına ve siyasal iktidarların akılcı hareket etmesine yol açmaktadır. Bu iddia sınırlanmamış bir tartışmada doğrunun yanlışı alt edeceği varsayımından kaynaklanmaktadır (Newcomb,1987).

İletişim ortamının serbest pazar biçiminde düzenlenmesi, halkın yönetimini kolaylaştırmada en uygun yol olarak kutsanmaktadır. Buna göre serbest pazar içinde medya halkın değişik görüş açılarını öğrenmesi için bir ortam sunmakta; yönetenler ve yönetilenler ve toplumdaki farklı gruplar arasındaki iletişim kanallarını açık tutmakta, kamuoyunun oluşumunda tarafsız bir bölge görevi görmektedir (Kellner,1990:5; Curran,1997:167). Bu özellikleriyle kitle iletişim araçları ilgili enformasyonu kamuya sunarak ve insanların yurttaş olarak kapasitelerini kullanarak bilgiye dayalı seçim yapabilmelerini olanaklı kılarak katılımcı bir siyasetin temel araçları olarak tanımlanmaktadır (Encabo,1997:291). Bu tanımlama kitlelerin bilgilendirme aracılığıyla harekete geçirileceğini kapsadığı gibi, bizzat kitle iletişim araçlarının siyasal temsil edici rolünü de içermektedir. Özgür bir pazar içinde, farklı görüş ve düşüncelerin yansıtıcısı olan iletişim araçları, değişik toplumsal grupların seslerinin duyurulmasında temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yolla iletişim araçları çatışan çıkarlar arasında anlaşma ve uzlaşma yoluyla toplumun ortak hedeflerinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır (Curran,1997:178). Kitle iletişim araçları farklı çıkar gruplarının yer aldığı bir kamusal diyalog ortamıdır, bu yolla ortak anlaşma ve uzlaşma alanlarının aranmasına doğrudan bir katkıda bulunmaktadır.

Liberal geleneğin bu özetlenen bakışı içinde kamusal alan hükümetle toplum arasında kalan bir alandır. Medya bu süreçte merkezi konumdadır. Seçim dönemlerinde seçmenlere doğru bir tercih yapabilmeleri için gerekli olan bilgiyi sağlar; bağımsız bir tartışma forumu yaratarak kamuoyunun oluşumunu kolaylaştırır; ve yurttaşların görüşlerini ifade etmelerini sağlayarak onları hükümetleri yönlendirmede etkin kılar. Bu anlamda medya kamusal alanın vazgeçilmez kurumudur ya da ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin söylemi ile “dördüncü güçtür”. Medya bu işlevini gerçekleştirmek için pazar koşullarının rekabetine tabi olmalıdır. Medya kurumlarının düzenlenmesi de özel bireylerin hükümetten bağımsız girişimleri ile desteklenmelidir (Curran,1991: 25).

6.2.Gündem Hazırlama Yaklaşımı

Liberal basın yaklaşımı içinde kitle iletişim araçlarının görevinin gündem hazırlama olduğuna ilişkin yaklaşım 1963 yılında Bernard Cohen tarafından ortaya atılmıştır. McCombe ve Shaw'da modeli geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre kitle iletişim araçları halka ne düşüneceklerini söylemekten ziyade ne hakkında düşüneceklerini söylemektedir. Kitle iletişim araçları kamuoyu için gündemi hazırlamaktadırlar. Bu yaklaşım izleyicinin seçici algısından ziyade iletişim araçlarının seçici sunumlarını ön plana çıkarmaktadır.

Gündem hazırlama yaklaşımına göre iletişim araçları tutum ve kanaatleri değiştirmek yerine mevcut gündemin ne olduğuna ilişkin farkındalık yaratmaktadır. Yani ilk dönem araştırmalarının üzerinde durduğu davranış değişikliği gibi bir doğrusal sonuçtan ziyade, iletişim araçları toplumsal yaşamın farklı konularını göz önüne sererek bunlar arasından bir kısmını ön plana çıkarmakta, bu yolla da neyin önemli olduğuna ilişkin bir tercih sunmaktadır. Her ne kadar etkiler paradigmasının ilk dönem teorik zeminini paylaşmasa da gündem hazırlama yaklaşımının temelinde de halkın görüşlerinin iletişim araçlarının kapsadıkları yönünde anlamlı bir biçimde etkilendiği yer almaktadır. Kitle iletişim araçları tarafından duyurulanlar ya da ön plana çıkarılanlar izleyiciler için önemlidir. Ön plana çıkarılan konular izleyiciler tarafından öğrenilir. Bu basit bir farkında olmadan ötedir. Kitle iletişim araçlarının öncelikleri halkın öncelikleri olur (Alemdar, Erdoğan, 146).

Kitle iletişim araçlarının belli başlı sorunlara ilgisinin gerçeği ne kadar yansıttığı gündem hazırlama yaklaşımını tartışmak için önemli bir sorudur. Bu bağlamda gündem hazırlama yaklaşımı üç tür gündemin altını çizer. Halkın gündemi, medyanın gündemi ve siyasetin gündemi. Anaakım iletişim yaklaşımın iletişim araçlarının gerçeği aktardığını iddia etmektedir. Eğer gerçek kitle iletişim araçlarında yer aldığı gibi ise halkın da bu sorunları önemli bulması anlamlıdır. Bu çerçevede iletişim araçlarının yalnızca bir aracı konumunda olduğu söylenebilir. Bu çerçevede halkın gündeminin kitle iletişim araçlarında yer alan gündemle aynı olduğu söylenebilir ki bu da gerçek gündemdir.

Kitle iletişim araçlarında yer alanlar ile halkın gündemi birbiri ile ilişkili olmayabilir. Halkın gerçek gündemi farklı olmakla birlikte iletişim araçlarında yansıtılan farklı ise, halk asıl önemli olanın iletişim araçlarında yer alan gündem olduğu fikrine alıştırılır ve gerçekte ne hakkında düşünmesi gerektiğini öğrenir. Bu işte iletişim araçlarının yarattığı kendi gündemleri

aracılığıyla kamuoyu yaratma sürecidir. Bu durum aynı zamanda bir tür manipülasyon olarak da okunabilir.

Son olarak ise siyasetin gündeminin iletişim araçlarında öncelikli olmasıdır. İletişim araçlarının önemli ve öncelikli olarak sunduğu konular siyasal partilerin ve daha çok da yöneticilerin gündemi ise bu durumda medyanın siyaset tarafından güdüldüğü söylenebilir.

Eğer halkın, siyasetçilerin gündemi ile iletişim araçlarının gündemi arasında bir çakışma söz konusu olursa bu durumda iletişim araçlarının gerçek gündemi sunduğu söylenebilir.

İletişim araçları gündemi nasıl oluşturur? Bu soru bizi iletişim araçlarının çalışma pratiklerine götürür ve haberin/gündemin nasıl belirlendiği, seçildiği üzerine düşünmemize neden olur. İletişim araçları haber, bilgi, enformasyon aktarımını belli bir seçme ve eleme süreci içinde gerçekleştirir. Bu süreçte görev yapan profesyonel kurum ve kişilere kapıcı (gatekeeper) adı verilmektedir. Haber ajansları birer kapıcıdır. Neyin haber olarak basın/yayın kuruluşlarına geçileceğine karar veren haber ajansları arasında da bir hiyerarşi söz konusudur. Küresel haber servislerinin yeğledikleri ulusal ve yerel ajanslar için önemlidir. Bir gazetede yer alan editör farklı muhabirlerden gelen haberler arasında bir seçim yapan kapıcıdır. Seçimini yaparak istediği haberi öncelikli ve ayrıcalıklı olarak sunabilir. Bir gazete muhabiri de birden çok olay arasından birini seçebilir ya da bir olayın belli bir yönden ele alınmasını sağlayabilir. Gazeteci de kapıtutucu olarak gündemin oluşmasına etkide bulunabilir.

6.3.Sessizlik Sarmalı ve Kamuoyu

Kamuoyu kavramının ne olduğuna ilişkin tartışma iletişim araştırmalarından önce sosyal teorinin temel sorusu olmuştur. Ortega Y. Gasset'den bu yana kamuoyu üzerine araştırmalar kitle, kitle toplumu ve totaliter yönetim anlayışı, demokrasi ve kültür sorunu üzerinden devam etmiştir. Kamuoyu araştırmaları arasında Elisabeth Noelle Neuman tarafından yapılan sosyal/psikolojik çalışma ise, kanaat, kanaatin ifadesi, grup dinamikleri gibi bir dizi kavram içerisinden hareket ederek kamuoyu olarak ifade edilen durumun içeriğinin nasıl oluştuğu üzerinde durmuştur.

Neuman kamuoyu çalışmasının ardındaki motivasyonu şu sözlerle ifade etmiştir: “kamuoyu'nun gerçekte ne anlama geldiğine ve kamuoyunun toplumdaki dolüne ilişkin bilgiler uzun süredir tümüyle toprağı gömülüydü. Medyanın etkilerinin anlaşılabilmesi ve görgül olarak araştırılabilmesi için ilk önce bu kavram yeniden diriltilmesi ve tanımlanmalıydı”(Neuman, 1992:383).

Suskunluk sarmalı anonim bir toplumda bağlılığın, değerler ve hedefler üzerindeki yeterli bir anlaşma düzeyi aracılığıyla sürekli olarak sağlanmak zorunda olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Bu anlaşma Neuman tarafından kamuoyu olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bir anlaşma yalnızca siyasal konularda değil, gelenekler ve moda gibi dışsal etmenler açısından da aranır. Suskunluk sarmalı kuramı, yalnızca üyelerinin birbirlerini tanıdıkları grupların değil, toplumun da oydaşmadan sapan bireyleri tehdit ettiği varsayımı üzerine dayanmaktadır. Toplum bunları dışlama ve ihraç ile tehdit eder. Bireyler de belki genetik olarak belirlenen,

bilinçaltı bir dışlanma korkusu yaşarlar. Bu dışlanma korkusu, insanların çevrelerinde hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin benimsendiğini ya da reddedildiğini ve hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin taraftarlarının arttığını ya da azaldığını düzenli olarak kontrol etmelerine yol açmaktadır. Bu kuram insanların bu tür değerlendirmeleri yapmakta kullanılan istatistik/yoklama benzeri bir duyunun varlığını kabul etmektedir. Bu değerlendirmelerin sonucunda insanlar kamu önünde konuşma ve davranışta blunma istekleri duyar ya da geri çekilebilir. Eğer insanlar kendi fikirlerinin kamuoyundaki oydaşma içinde yer aldığına inanırlarsa, özel ve kamusal tartışmalarda yüksek sesle konuşma cesaretine sahip olurlar. Örneğin, rozetleriyle, arabalarına yapıştırdıkları pankartlarla, giyimleriyle, selam biçimleriyle, ve halkın görebileceği biçimde üzerlerine taktıkları simgeleryle inaçlarını açığa vururlar. Tam tersine insanlar azınlıkta olduklarını hissettiklerinde ise suskun ve temkinli davranırlar, böylece kamu önünde kendi taraflarının zayıflığı hakkındaki izlenimleri pekişir. Bu durum geçmeştin gelen değerlere sıkı sıkıya sarılan kararlı bir azınlık dışında zayıf tarafın fikirleri tümüyle ortadan kaybolana ya da bir tabu haline gelene kadar sürer.

Suskunluk Sarmalı beş varsayım üzerine kuruludur.

Toplum “sapkın” bireyleri dışlamakla tehdit eder.

Bireyler sürekli olarak dışlanma korkusu yaşarlar.

Bu dışlanma korkusu, bireylerin her an fikir iklimini değerlendirmeye çabalamalarına yol açar.

Bu değerlendirmelerin sonuçları, kamu önündeki davranışları ve özellikle de fikirlerin açıkça ife edilmesini ya da gizlenmesini etkiler

Son varsayım, yukarıdaki dört varsayımın bir birleşimidir. Birarada ele alındıklarında bunların, kamuoyunun oluşumundan, sürdürülmesinden ve değiştirilmesinden sorumlu olduğunu söyleyebiliriz (Neuman, 1992: 385).

Bu kuramdan yola çıkan araştırma sonuçlarına göre aşağıdaki bulgular bulunmuştur.

-Bir tartışmadaki çoğunluk ve azınlığın görece gücü kitle tarafından çarpıtılmış biçimde görünür. : yani başat medya bakış açısı doğrultusunda görülür.

- Toplumdaki çoğunluk kampı, etkili medya tarafından desteklendiği takdirde konuşmak için azınlığa göre daha isteklidir.

-Eğer medya karşıt kampı yani azınlığı desteklerse çoğunluk kampı sessiz çoğunluk haline gelir.

-Azınlık medyanın düşmanca tutumuyla karşılaşırse sessizliğe bürünür.

-Azınlık medyadan destek gördüğü takdirde çoğunluktan daha fazla konuşma arzusu duyar, çünkü etkili medyanın kamusal otoritesi tarafından güçlendirilmiştir; kamusal konularda

konuşmak, kendi görüş aıllarını açıklamak ve savunmak için medya tarafından sağlanan açıklamaları ve argümanları kullanır.

Özetle tartışmalı bir konu gündeme geldiğinde kamuoyunun hükümeti ya da toplumun bir ysini tehdit etme gücü kesinlikle medya aracılığıyla biçimlenmektedir.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

1) Son iki hafta içinde izlediğiniz bir televizyon kanalının haberleriyle daha az izlediğiniz bir televizyon kanalının haberlerini sıralayınız. Her iki haber bülteninde hangi haberler ön plana çıkmış, hangileri geride kalmış tartışınız.

2) Kendi arkadaş çevrenizde eh çok konuşulan kamusal sorun nedir? Bu sorun medyada nasıl yer almaktadır?

3) Yeni bir gruba girdiğinizde nasıl bir psikoloji yaşadığınızı düşününüz. Tanımadığınız insanların mevcut olduğu bir grupta kendi iddianızı nasıl savunursunuz?

7. TEKNOLOJİNİN TOPLUMSAL GÜCÜ: TEKNOLOJİK BELİRLEME

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.1. Teknolojik Determizm

7.2. Herbert Innis

7.3. Marshal McLuhan.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Anaakım iletişim yaklaşımında teknolojik determinizm önemli bir yer tutmaktadır. Teknolojinin toplumsal ilerlemenin motor gücü olduğunu söyleyen bu yaklaşımlar, ilerleme, gelişme ve kalkınma ve demokrasiyi teknolojik gelişmişlikle birlikte açıklamaktadır. Bunlar arasında Innis ve McLuhan teknolojik determinizmin kurucu öncü düşünürlerdir.

7.1.İletişim Teknolojileri Ve Toplumsal Kontrol: Harold Innis ve İletişimin Yanlılığı

Tarihsel ve coğrafi faktörlerle birlikte iletişim teknolojilerinin modernizmle ilişkisini kuran düşünürlerin başında Harold Innis gelmektedir. Amerikan iletişim araştırmalarında etkisi olan Chicago Okulu üyelerinden etkilenen ve daha sonra "evrensel köy" tanımlamasıyla önem kazanan Marshall McLuhan üzerinde önemli bir esin kaynağı olan Innis'in çalışmaları, ekonomik ve politik bir yaklaşım içinden, yeni iletişim teknolojilerinin demokratik potansiyelini anlamak açısından önemli ipuçlarına sahiptir.

Teknolojinin tarihsel bir süreç içinde toplumsal rolünü konu alan klasik çalışması "Bias of Communication (İletişimin Yanlılığı)" (1952) da Innis, iletişim ağlarının enformasyon ve bilginin taşıyıcıları olmaları anlamında önemli olduğunu ancak aynı zamanda toplumsal örgütlenme biçimleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olduklarını savunmaktadır. Innis klasik ekonomi kuramcılarının pazar ve üretim güçlerine verdikleri önemi teknoloji, tarih, kültür ve kurumlara uzatmaktadır. Innis'e göre ekonomik faktörler toplumsal yapılanmayı açıklamada tek başına yeterli değildir, coğrafya ve tarih içinde yayılmış üretim sisteminin yayılcı güçlerini anlamak önemlidir (Di Norcia; 1990:340).

Innis'e göre, bir iletişim aracı bilginin mekan ve zaman üzerinde yayılmasında önemli etkilere sahiptir ve iletişim aracının niteliklerini analiz etmek, içinde var olduğu kültürel bağlama olan etkisini değerlendirebilmek açısından zorunludur (Innis, 1951:33).

Bilginin zaman ve mekan üzerinde yayılması Innis'e göre iktidarın niteliğini belirleyen önemli bir faktördür. "Empire and Communication (İmparatorluk ve İletişim)" (1952)' de Innis imparatorluğu iletişimin etkililiğinin yansıması olarak tanımlamaktadır (Innis,1986:7). Innis'e göre imparatorluğun örgütlenmesi temel olarak iki model üzerine dayalıdır. Birinci model askeridir ve mekanın fethini içermektedir. İkincisi ise dinsel modeldir ve zamanın fethedilmesini içermektedir. İletişim araçlarında meydana gelen değişimler, imparatorluğun iletişim yeterliliğini belirlemektedir.

Uzun dönemli bir tarihsel analizde Innis iletişimin tüm biçimlerinin hem birbirine göre hem de mekan ve zamanla ilişkili olarak içkin bir "görelilik" ya da "yanlılık " taşıdığını belirtmektedir (Innis, 1951:33; Patterson,1990;79). Innis, modern Batı tarihinin iletişimdeki yanlılığın ve matbaa üzerine temellenen bilgi üzerindeki tekelin tarihi olduğunu söylemektedir. O'na göre modern batının, aynı zamanda kapitalizmin tarihi zaman üzerindeki örgütlenmeyle başlamakta ve mekan/yer üzerindeki örgütlenmeyle sona ermektedir. Sözlü ve el yazması gelenek tarihsel süreç içinde matbaa ve elektronik kaynakların mekan üzerindeki yanlılığıyla yer değiştirmektedir.

Innis siyasal örgütlenmede iletişim teknolojilerini dikkate alarak iki boyutun önemini tartışmaktadır. Bir yanda örgütlerin var olduğu zaman uzunluğu, diğer yanda kontrol edebildikleri mekansal sınırlar. Bu varoluş toplumların demokratik yapısını büyük ölçüde belirlemektedir. Basılı kelimeler ve elektrik gibi hafif ve taşınabilir olan araçlar sınırlar üzerinde yayılmayı ve kontrolü sağlamış ve aynı zamanda tüketimciliğin, egemenliğin ve

teknokrasinin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Innis bunu "mekan-boyunca bağlayıcı" (space binding) medya, "hafif medya" olarak tanımlamaktadır "Zaman-boyunca bağlayıcı" (time-binding) medya ya da "ağır medya" ise el yazmaları, taşa yazılı metinler ya da hitabet gibi kolayca yer değiştirebilir olmayan, ancak zaman içinde kalıcı olan araçlardır. Zaman boyunca bağlayıcı medya görece olarak yakın topluluklar içinde geleneksel otoritenin üretilmesinin aracıdır (Innis,1951:61-131; Carey,1989:135; Di Norcia, 1990:341).

Innis farklı iletişim teknolojilerinin zamanı ve yeri nasıl çeşitli yollardan bağladıklarını göstermektedir. Ağızdan çıkan sözün hakim olduğu sözlü kültürlerde yerel, yüzyüze ilişkiler hayati önem taşımaktadır. Öykü anlatma bir kuşaktan ötekine geleneği aktarmanın bir aracıdır. Yazı tarihin somut olarak kaydedilmesini mümkün kılarak zamanı bağlamaktadır. Innis'e göre antik devletlerde taş, parşömen ya da kil üzerine olsun yazının kullanımı zaman içinde yurttaşları birbirine bağlamıştır. Geçmiş işlemlerin ve kuralların kaydedilmiş ayrıntıları, insan belleğinden daha güvenilirirdi. Mısır'ın fethiyle birlikte papirüsün Romalılar tarafından yaygın bir biçimde yararlanılabilir hale gelmesiyle Roma imparatorluğu olarak bilinen geniş alanları idari olarak bir arada tutabildiler. Fakat Roma'nın gerilemesinden sonra papirüs kullanılmaz oldu ve idari güçte daha büyük bir değişim meydana gelmeden önce matbaacılığın gelişmesi gerekti. Matbaa fikirlerin yaygın dağıtılmasını kolaylaştırmak suretiyle zamanın bağlanmasına katkıda bulunmuştur. Yazılı metinlere yeni bir itibar vererek artık siyasi alan alabildiğine genişletilebilirdi. Ancak Innis yazının sözlü kültürün hakim olduğu dönemlerin demokratik, ruhani, insani ve küçük ölçekli bir toplumsal yaşamdan uzaklaşmayla eş anlamlı hale geldiğini söylemektedir. Bu gelişme iktidar ve modernitenin biraradalığına işaret etmekteydi. Matbaacılık ve sonrasında kitap kültürü modern demokratik yönetimin gelişmesini, laik kültürü, yeni bilimsel, edebi ve siyasi elitleri doğurarak soyut devletin din üzerindeki gücünü yükseltmiştir.

Innis bilgi üzerindeki tekelin iletişim araçları üzerindeki tekelle eş anlamlı olduğunu söylemektedir. Basın endüstrisinin gelişimi ve gazetelerin kitleleri kapsayıcılığı ile birlikte ortaya çıkan tekelleşme aynı zamanda bir egemenlik biçimi olarak milliyetçiliğin yükselişini de sağlamıştır (Innis,1986:168).

Innis'e göre iletişim araçları üzerine yoğunlaşmak uygarlığın kültürel gelişiminde bir yanlılığı ortaya koymaktadır. Bu ya mekan ve siyasi örgütlenmeye doğru ya da zaman ve dinsel örgütlenmeye doğru bir uygarlık gelişimidir. Herhangi bir ikinci iletişim ortamının sürece girişi birinci üzerine bir yanlılık koymakta ve egemenliğin büyümesinde uygun koşulları yaratmaktadır. Bizans İmparatorluğunun gelişiminde papirüs siyasi örgütlenmeyi, parşömen dini örgütlenmeyi yaratmıştır. Parşömenin batıya girişi dinsel örgütlenme doğrultusunda bir eğilim yaratırken, kağıdın yaygınlaşması siyasi örgütlenmeyi sağlamıştır. Matbaayla birlikte kağıt ulusal dilin gelişimine katkıda bulunurken, milliyetçiliğin yükselişini sağlamıştır. Alfabenin büyük ölçekli basın endüstrisiyle birleşmesi okuryazarlığın yükselişine, reklamcılık ve ticaretin gelişimine neden olmuştur. Kitap basılı kelimelerin uzmanlaşmış bir alanı olarak, gazeteler ise haberin paylaşımını mekan boyunca sağladığı için milliyetçiliğin temeli olarak dilin konumunu güçlendirmiştir. Innis, Amerika Birleşik Devletlerinde gazetelerin hakimiyetinin mekan bağlamında büyük ölçekli iletişim tekellerinin yaratılmasına izin

verdiğini söylemektedir. Bu süreç telgrafın icadı ve günlük basının daha hızlı haber ihtiyacıyla başlamaktadır. Gazetelerin bölgesel tekeli, haber ajanslarının tekeli de güçlendirmiştir. Telgrafın habercilik üzerindeki etkisi, günlük basının mekan boyunca dolaşıma girmesi Innis'e göre siyasal kontrolün tekeli zayıflatan bir işleve neden olmuştur. Bu noktada Innis siyasal, dinsel egemenlik yanında bir üçüncü egemenlik türü olarak gazetelerin haber üzerinde yarattığı tekelleşmeden kaynaklanan ticari ve üretkenlik egemenliğini ortaya koymaktadır. Günlük basının ticari alana olan bağlantısı Innis'e göre siyasal alan üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Siyasal etkinliğin birinci dünya savaşından sonra azalan eğilimi ile büyük ölçekli siyasal reklamların ortaya çıkışı bir paralellik göstermektedir. Basın özgürlüğü söyleminin haber üzerindeki tekelleşmeyi gözleyen bir işleve sahip olduğunu söyleyen Innis, teknolojik ilerlemenin iletişim üzerinde tutucu bir tekelleşme yarattığını ve sonuçta bu tekelleşmenin kamuoyunun ve siyasal örgütlenmenin üzerinde bir tekel yarattığını söylemektedir. Yazılı basın ve onunla ilişkili olarak gelişen örgütlenmeler "göz" aracılığıyla iletişimin gelişimine öncülük etmiştir. Bölgeselleşme ve ademi-merkeziyetçiliğe izin verirken aynı zamanda yazılı basın uzak mekanların kontrolünde bir tekel gücü yaratmıştır. Buna karşılık radyo gözden ziyade kulağa hitap etmekte ve sonuçta merkezleşmeye olanak sağlamaktadır. Innis'e göre zaman ve süreklilik üzerindeki vurgu, mekana oranla daha fazla bir bürokrasi, planlama ve kolektivizmin gerektirmektedir (Innis, 1951:160-190).

Innis iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimlerin ille de daha fazla bir demokrasiyi güçlendireceği şeklindeki yaygın inancı sorgulamaktadır. O'na göre okur yazarlığın yaygınlaşmasına hız veren ve bilgilendirilmiş bir seçim çevresinin modern nosyonlarını destekleyen matbaanın bulunuşu aynı zamanda "kamu" hayatının varoluşunu da tehdit etmiştir. Kitle üretimi ve standartlaşmanın Batı uygarlığının düşmanı olduğunu düşünen Innis, basılı kelimelerin yarattığı mekanikleşmenin önemsenmesi gerektiğini ve sözlü geleneğin yeniden kazanılmasının yaşamsal olduğunu söylemektedir (Innis,1986:168; Carey, 1990:29). Innis modern toplumlarda gerçekte gazetelerin bir enformasyon tekeli yarattığını düşünmekteydi. "Okuyucunun ortaya çıkışı, insanları esas olarak özel okuyucu ve dinleyicilere dönüştürürken kamu hayatı için tehlikenin de habercisi oldu"(Innis, 1951:156-1689).

Innis'in her iki yapıtında ortaya koyduğu düşünceler iletişim teknolojilerinin gelişmesinin uygarlıkların yapısını etkileme biçimi üzerine önemli tartışma alanları açmaktadır. Innis bir görelilik teorisinden yola çıkmaktadır: zaman ve mekanın birbirine olan göreliliği; iletişim araçlarının birbirine ilişkin göreliliği ve iletişim araçlarının zamana ve mekana ilişkin göreliliği. Ağır/taşınamaz ve hafif/ taşınabilir iletişim teknolojileri uygarlıkların zaman ve mekan içindeki dönüşümünü ve niteliğini etkilemiştir. Innis'in iletişim teknolojilerine verdiği önem O'nun teknolojik belirlenimci olduğu yolunda güçlü bir anlayışı geliştirmiştir (Lang, 1983; Stevenson,1995). Diğer yandan kimi düşünürler ise Innis'in görelilik teorisinin teknolojik belirlenimcilikle arasına mesafe koyan bir yaklaşım içerdiğini belirtmektedirler (Carey,1989; Patterson, 1990). Ancak Innis'in çalışmaları gerek kitle iletişim araçlarının gerekse yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal iktidar içindeki rolünü anlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

7.2.İletişim Teknolojileri ve Sınırları Aşmak: Marshall McLuhan'ın Görüşleri

Marshall McLuhan kitle iletişim çalışmaları içerisinde kendisine en çok başvurulan ancak buna karşılık iletişim kuramcıları arasında da en çok eleştirilen düşünürlerin başında gelmektedir. McLuhan'ın görüşleri teknolojik determinizmin tipik örneği olarak sunulurken, yeni iletişim teknolojileri, internet ve sosyal medya teorilerinde referans verilmeden geçilmeyen neredeyse kurucu kaynak özelliği taşımaktadır.

McLuhan'ın iletişim teknolojilerinin toplumsal rolüne ilişkin açıklamalarına genel olarak baktığımızda "sınır" kavramının önemli bir yer tuttuğunu çıkarılabılırız. Teknolojinin insanın uzuvlarını genişletmesi, zaman-mekanın aşılması, küresel köy, liberal demokrasinin aşılması doğrudan demokrasiye geçilmesi gibi açıklamaları bütünüyle insanal ve toplumsal sınırların aşılması üzerinedir. Bu noktada McLuhan teknolojinin insanı zaman ve mekan içinde özgürleştirdiğini, toplumsal ve siyasal yakınlaşmalarla birlikte daha iyi bir dünyanın mümkün olacağını söylemektedir.

Marshall McLuhan da, Innis gibi dünyanın iletişim sistemleri tarafından biçimlendiğini ve biçimlenmeye de devam edeceğini söylemektedir. Ancak McLuhan iletişimi kültürel olmaktan ziyade teknolojik bir bağlam içinde değerlendirerek, Innis'in elektronik iletişim araçlarının ekonomik ve politik etkisine ilişkin yaklaşımından dramatik olarak ayrılmaktadır. O'na göre iletişim çalışmalarının karşı karşıya kaldığı en önemli teorik sorun, iletişim teknolojilerinin insanın algılama biçimini değiştirme gücünü anlamaktır. Oskay'a göre, McLuhan'ın ilk çalışması olan "Mechanical Bride (Mekanik Gelin)" (1951) ve daha sonraki çalışmaları arasında önemli yöntem ve ideolojik farklılık mevcuttur (Oskay, 1982:207). "Mekanik Gelin"de McLuhan, varolan iletişim araçlarının kitleleri yönlendirme ve kontrol gücüne önem vermektedir. Kitle iletişim teknolojilerine bağlı olarak tüketim kültürünün artışı, çağdaş kültürün yalnızca çoğulculuk miti yarattığı, ancak kitlesel tekbiçimliliğe neden olduğu, bireylerin birbirinden uzaklaşarak katılım sınırlarının daraldığı ve pasif kılındığı eleştirileri erken modern Avrupa'da yazıya dayalı mekanik kültürün gelişiminin sonuçlarıdır (Stevenson,1995:118; Oskay, 1982:207-213). McLuhan iletişim aracının kendisinin aynı zamanda mesaj olduğunu söylemektedir.

Ortam (medium) mesajın kendisidir... Herhangi bir ortamın-yani bizlerin herhangi bir uzantısının-kişisel veya toplumsal sonuçları, bizim herhangi bir uzantımızla ya da herhangi yeni bir teknolojiyle ilişkimize getirilen yeni ölçekten kaynaklanır... İki yönlü televizyon aracılığıyla evden alışveriş yapma gibi olası teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak "oto sürücüsü zırhlı şövalyeye göre teknolojik ve ekonomik bakımdan çok üstün olsa bile,

teknolojideki ürpertici değişiklikler onun da dönemini kapatıp, bizi yaya dönemine geri döndürebilir (McLuhan,1967:15).

McLuhan iletişim araçlarının zaman ve mekan üzerindeki gelişimini incelerken Innis'in yaklaşımından ayrılmaktadır. McLuhan'a göre basılı iletişim aracının taşınabilirliği, fikir ve bakış açılarının mekan üzerinde dolaşımına izin vermiştir. Ancak zaman bağlamında ise basılı

iletişim aracı insan hafızasını kitabın mekansallığına hapsedmiştir. Bu noktada McLuhan'a göre basılı iletişim aracı Innis'in mekan boyunca bağlayıcı medyaya yüklediği anlamın yanı sıra insan algısını bağlama biçimiyle önemlidir. "... teknolojinin etkisi fikir ya da kavramlar düzeyinde değil, insanın duyuşsal kapasitesini geliştirme ve algılama biçimini değiştirme" düzeyinde önemlidir (McLuhan, 1967:26-27). Ortaçağ dönemlerinin el yazmaları genellikle yüksek sesle okunurdu, gözden çok kulağa hitap etmekteydi. Basılı kültürün gelişimiyle insan duyuları giderek parçalandı ve uzmanlaştı. "Alfabenin keşfi, tıpkı tekerleğin keşfi gibi mekanın karmaşık, organik karşılıklı ilişkisini tek bir mekana dönüştürmüş ya da sınırlandırmıştır. Fonetik alfabe sözlü kültürde varolduğu biçimiyle bütün duyuların kullanımını yalnızca görsel koda dönüştürmüştür" (McLuhan, 1967:45).

Sözlü geleneğin tüm duyuların etkileşimine dayalı algılama biçimi yazılı kültürün insan algısının görsel boyutunu ön plana çıkarmasıyla yer değiştirmiştir. Yazılı tarz iletişimin hakimiyeti McLuhan'a göre çizgisel, tek biçimli ve tekrarlanabilir bir kültürel rasyonalite geliştirmiştir. Gramerin, anlamın tek biçimleşmesi modern bireyin dünyayı algılamasını biçimlendirmiştir. Kitap kültürü "bireyciliğin teknolojisidir" (McLuhan,1962:158). Basın bireycilik nosyonu aracılığıyla ulusal tekbiçimliliğin kültürel kaynağını oluşturmuştur. Mekan ve zamanı hesaplanabilir, rasyonel ve ölçülebilir hale getirmiştir. McLuhan'a göre basılı kültürün gelişimi hem belirli insan duyularını diğerlerine oranla daha fazla geliştirerek hem de belirli tür bir uygarlık rasyonalitesi yaratarak, sözlü geleneğe dayalı uygarlığı dönüşüme uğratmıştır. Bu mekanik çağın neden olduğu olumsuzluklar, elektronik çağda ortadan kalkmış görünmektedir.

McLuhan'ın sıcak soğuk iletişim araçları ayrımı aynı zamanda mekanik-elektronik çağ'ın niteliğini belirleyen teknolojik özelliklerdir. Sıcak iletişim aracılığıyla kastedilen, yüksek düzeyde enformasyona dayalı içerikle birlikte katılımın sınırlanmasıdır. Bunun tersine soğuk iletişim araçları izleyici katılımına daha fazla izin verirken, enformasyon yoğunluğu düşüktür (McLuhan, 1994:23; Aziz,1996:8). Soğuk iletişim aracını temsil eden örnek telefondur. Diyaloğa dayalı bir ortam olarak telefon, en az iki insanın iletişim sürecine aktif olarak katılımını gerektirmektedir. Buna karşılık yazıya dayalı sıcak iletişim araçları enformasyon akışını değiştirmede bireyin katılımına gereksinim duymamaktadır. Telefon, kullanıcıyı aktif kılarak egemenlik ilişkilerinin, özel ve kamusal kavramlarının değişmesine etkide bulunmaktadır. Buna karşılık örneğin kitap kültürü özel alanda yapılan bireysel bir okuma pratiğine dayalıdır ve bilgi üretimi yazarın merkeziliğine bırakılmıştır. Soğuk medya bilgi üretimini ademi-merkezleştirirken geniş bir katılımı gerektirmekte ve fikir üretimini demokratikleştirmektedir. Benzer olarak televizyon soğuk, sinemayı sıcak araç olarak tarif edilmektedir.

McLuhan elektronik iletişim araçlarının sözlü geleneğin kültürel potansiyelini taşıdığını paylaşarak, dikkatini basılı iletişim araçlarından kültürün yeniden demokratikleştirilmesini sağlayacak olan elektronik araçlara çevirmektedir. McLuhan'a göre Innis, radyonun da temel yapısal formuna ilham veren insan kulağının zaman-bağlayıcılığını görmektedir ancak Innis radyoyu basılı iletişim teknolojileriyle aynı kefedede tutarak yanıltılmaktadır (Stevenson,1995:121). O'na göre elektronik medya ademi-merkezleştirici bir fiziksel ve

toplumsal etkiye sahiptir. Basılı iletişim araçlarının görselliğe dayalı gücü mekan üzerinde kontrol yeteneğini artırırken, elektronik medyanın görsel ve işitsel gücü mekan ve zamanı ortadan kaldırmaktadır. Elektronik medya yazıya dayalı mekanik teknolojilerinin görsel eğilimini ortadan kaldırırken, evrensel yurttaşların ortak sembolik kültürü, tıpkı sözlü kültürlerde olduğu gibi paylaşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla küresel köy, yazılı üretime dayalı kültürün hiyerarşik, tek biçimli ve bireycileştirici etkilerini ortadan kaldırarak daha katılımcı ve paylaşımcı bir kültür ortaya çıkarmaktadır. Elektronik teknoloji parçalayıcı ve mekanikleştirici olmaktan ziyade, bütüncül ve organiktir.

Elektronik çağın ayırdedici özelliği McLuhan'a göre enformasyonun artan orandaki önemidir. Enformasyon yaşamsal bir meta haline gelirken, aynı zamanda metalar da artan oranda enformasyon niteliği taşımaya başlamıştır. Otomasyonun gelişimiyle insanın duyuşal sisteminin bir uzantısı olarak teknoloji ve programlanmış üretim ile bütün önceki teknolojiler enformasyon sistemine dönüştürülecektir (McLuhan,1994:68). Kısmilik ve parçalılığa dayalı mekanik teknolojinin tersine elektronik teknoloji bütüncül ve dahil edicidir. Otomasyon teknolojisiyle birlikte kültür ve teknoloji; ticaret, çalışma ve boş zaman; eğlence ve eğitim gibi bütün eski dikatomiler ortadan kalkmakta, otomasyon bir yapma biçimi olduğu kadar bir düşünme biçimi de oluşturmaktadır (McLuhan,1994:372).

McLuhan'ın görüşleri iletişim teknolojilerinin toplumsal etkisi açısından Innis gibi teknolojik belirlenimcidir. Ancak Innis toplumsal değişimde iletişim teknolojilerinin iktidarı nasıl konumlandığına dikkat çekerken, McLuhan teknolojinin insanın sinir sisteminin bir uzantısı olduğunu söyleyen daha sınırlı bir bakıştan, demokratik ve katılımcı bir evrensel köy analizine ulaşmaktadır.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Cep telefonunuzu hangi amaçlar için kullandığınızı anlatınız
- 2) Yakın çevrenizdeki yaşlı insanlarla, radyo, televizyon ve internet hakkında sohbet ediniz. Ne zaman bu araçlarla tanışmışlar ve hayatlarında neler değişmiş
- 3) İnternet arkadaş çevrenizin genişlemesine katkıda bulundu mu? Tartışınız.

8. ELEŞTİREL İLETİŞİM KURAMLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

8.1. Eleştirel İletişim Araştırmalar

8.2. Eleştirel Olmak Neyi Eleştirmektir?

8.3. Frankfurt Okulu Tarihi.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

19.yy sonunda ortaya çıkan kapitalist toplumların iletişim biçimlerinin eleştirel bir analizi Avrupa kökenli sosyal kuramcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Sosyal teorinin her alanı için kapsayıcı olan teorik yaklaşımları merkezine marksist perspektifi koyarak toplum, kültür, iletişim ve baskı sorununu incelemektedirler. Bu eleştirel teoriler içerisinde Frankfurt Okulu'nun görüşleri kurucu teori olarak adlandırılabilir. Frankfurt Okulu, Alman faşizmi tecrübesinden yola çıkarak ABD ve Sovyetleri de merkeze alarak kapitalizmin yarattığı Kitle Kültürü'nün birey ve kitleleri statükonun devam ettirilmesinde nasıl gönülü olduğunu açıklamaya çalışmaktadırlar.

Eleştirel teorisyenler iletişime iletinin bir yerden diğerine aktarılması olarak bakmazlar. Bu yaklaşım içinde iletişim toplumsal anlamın üretildiği bir alandır. Tarihsel ve toplumsal olarak değişmektedir. Bu yönüyle Amerikan Yaklaşımının iletişim tanımı ve kurallarından tamamen ayrılır, iletişimi bir ritüel olarak ele alır. Yöntem olarak da Amerikan liberal pozitif yöntemi reddeder. Güç, sınıflar ve kapitalizmin yeniden üretilmesi temel kavramlarını oluşturur.

8.1.Eleştirel İletişim Kuramları

İletişim araçlarının bireysel ve toplumsal etkisi eleştirel iletişim kuramlarının da merkezinde yer alan bir konudur. Eleştirel teori 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren kapitalizmin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan toplumsal dönüşümlerin analizini yapan bir yaklaşımdır. 19.yy kapitalizminin 20.yy'da giderek güçlenmesi ve yaşamın bütün alanını ele geçirmesiyle yükselen totalitarizm ve baskıcı eğilimlerin ilişkisinin analizini yapan eleştirel okulun merkezinde özellikle ikinci dünya savaşı öncesi ve sonrasında Avrupa'da yaşananan faşizm tecrübesi yer almıştır.

Eleştirel yaklaşım Avrupa kökenlidir. Bu yaklaşım içinde yer alan düşünürler sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi, psikoloji, sanat ve edebiyat çalışmaları, müzik gibi farklı alanların bilgisi içinden düşünce üretmişlerdir. Disiplinlerarası bir perspektif içerisinden yapılan bu çalışmalar toplum, kültür ve ideoloji arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmıştır. Kültür ve kültürün yeniden üretim araçları olarak kitle iletişim araçlarına özel bir önem verilen bu yaklaşım içerisinde özellikle Frankfurt Okulu eleştirel iletişim kuramlarının düşünsel kaynağını oluşturmaktadır.

Eleştirel kuram büyük ölçüde sosyal ve entelektüel yaşamın çeşitli yönlerinin eleştirisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Marx'ın çalışmaları (felsefi düşüncenin eleştirel analizi,kapitalist sistemin doğasına yönelik eleştirel değerlendirmeler) etkilidir. Okulun çalışmalarının nihai hedefi toplumun doğasını daha analitik olarak sergilemektir.

Eleştirel kuramcılarının çoğu, geçmişin ya da günümüzün önemli felsefeci ve toplum teorisyenleriyle eleştirel bir diyalog yoluna girmiştir. Kant, Hegel, Marx, Weber, Lukacs, Freud'un çalışmalarıyla özel olarak ilgilenmişlerdir. Bunları eleştirel bir okumayla yeniden kullanıma sokarlar. Habermas son dönem buna dil felsefesini ve hatta bilim felsefesini de dahil eder. Eleştirel teorinin post-modernizme uzanabilen yanlarına müdahale ederek ideoloji eleştirisi anlayışını korumaya çalışır.

Getirdikleri eleştiriler şu alanlarda yoğunlaşır:

1 - Marksçı Kuramın Eleştirisi : Eleştirel kuram marksçı kuramdan kök almakla birlikte ona eleştirel olarak yaklaşarak onu yeniden üretmiştir.Bu kuramdan en çok rahatsız oldukları nokta ekonomik determinizm olmuştur.Bu nedenle ekonomik determinist,mekanistik Marksislere yönelik eleştirilerini yöneltmişlerdir. Eleştirel kuramcılar, ekonomik deterministleri,,ekonomik alanda odaklanmalarını yanlış olmadığını fakat aynı zamanda sosyal yaşamın diğer yönlerini de aynı ölçüde değerlendirmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Bu dengesizliği düzeltmek için eleştirel kuramcılar dikkatlerini kültürel alanda yoğunlaştırmaya yönelmişlerdir. Buna ek olarak eleştirel okul, görünüşte Marksçı kuramı uygulayan Sovyetleri de bu bağlamda yoğun eleştiri altına almıştır. Frankfurt Okulu'nun mensupları yazılarını, toplumsal gelişme için alternatif bir yol imkânı oluşturma anlayışı içinde yazmışlardır. Bu bakımdan, sistem eleştirisinin yanı sıra kendi dayandıkları düşünce yapısının geleneksel yaklaşımlarını da eleştiri süzgecinden geçirmeye yönelirler.

2 - Pozitivizm Eleştirisi : Pozitivizm eleştirisi kısmen ekonomik determinizmin eleştirisi ile bağlantılıdır.Bu bağlamda pozitivizm bütün çalışmalarına tek bir bilimsel methodun uygulanabilirliği düşüncesini kabul eder.Bütün disiplinler için fiziksel bilimlere güvenirlilik ölçütü olarak ele alır.Pozitivistler bilginin doğal olarak tarafsız olduğunu kabul ederler. Değerlerin dışlanabileceğini düşünürler.

Pozitivizm sosyal yaşamı maddeleştirir ve onu doğal bir süreç olarak görür. Ancak eleştirel kuramcılar insan eyleminde ve bu eylemin sosyal yapıları etkileme yolları üzerinde odaklanır. Eleştirel teori bilimin tekliği anlayışını reddetmektedir. Buna göre temel bilimler ve insan bilimleri (toplum bilimi) arasında hem bilginin niteliği hem de bilgiye ulaşma yolları açısından farklılık söz konusudur. Pozitif bilimler olgu/madde ile uğraşmaktadır. Toplum/insan bilimleri ise insan ve insani ilişkilerle ilgili bir inceleme alanıdır. İnsan ve toplumun dinamik yapısına uygulanabilecek bir yöntem dinamik ve esnek olmak durumundadır.

Eleştirel teori özne/nesne ikiliğini reddeder. İnsan ile uğraşan ve kendisi de insan olan bir bilim adamı kendisini oluşturan tarihsel ve toplumsal belirlenmişliklerden bağımsız olarak saf bir bilim yapma konumunda olamaz. Neyin inceleneceği ve nasıl inceleneceği bir bilimsel tercihtir ancak bunun içinde insani tercihler de söz konusudur.

Eleştirel teori incelediği alanı yalnızca saptamak ve açıklamakla yetinmez. Bu yaklaşımın temel problemi anlamak ve insanın/toplumun özgürlüğü için değiştirmektir.

3 - Sosyolojinin Eleştirisi : Bilimsel methodu kendi içinde bir amaç olarak benimsemesi nedeniyle sosyoloji okulunun eleştirisiyle karşı karşıya kalmıştır. Dahası bu bağlamda,sosyoloji status quo'yu kabullenmekle suçlanmıştır. Eleştirel okul sosyolojinin ciddi olarak toplumu eleştirmedeğini, hatta çağın sosyal yapısını aşmadığını ileri sürer. Okula göre sosyoloji mevcut yapısıyla, çağın toplumu tarafından baskı altına alınan insanlara görevini yapmaktan uzaktır.

4- Modern Toplumun Eleştirisi : Eleştirel okulun çoğu çalışmaları modern toplumun eleştirisini amaçlamıştır. Erken Marksist teori, özellikle ekonomi üzerinde yoğunlaşırken, eleştirel okul kültürel düzeye yoğunlaşmıştır. Diğer bir deyişle okul, egemenlik üzerine vurgu yapar; ancak bu vurgu modern toplumda ekonomik öğelerden ziyade kültürel öğelerin egemenliği ile ilişkilidir.

Eleştirel okul modern toplumda bireyin kültürel olarak baskı altında olduğu düşüncesinde odaklanır. Eleştirel okul modern toplumda rasyonalite tarafından üretilmiş olan baskının ekonomik sömürünün yerini aldığı görüşünü benimser. Eleştirel okul çok açık olarak Weber'in formal rasyonalite ve tözel rasyonalite ayrımını kabul etmiştir. Eleştirel okul öncelikle formal rasyonalitenin bir biçimi üzerinde yoğunlaşır: Modern teknoloji. Teknoloji çok etkilidir. İnsanı esir alırken tarafsız gibi gösterilir. Teknoloji bireyselliği yok eder. Bireyin içsel özgürlüğü modern teknoloji tarafından işgal edilmiştir.

5- Kültürün Eleştirisi : Frankfurt okulu özellikle kültürel alanda odaklanmıştır.Bu eleştirilerini "kültürel endüstri" anlayışında özetlemişlerdir.Kültür endüstrisi kitle kültürünü yansıtır. Bu endüstriye ilişkin olarak eleştirel düşünceleri iki şey rahatsız eder:

a. Endüstrinin sahteliği. Bu endüstri önceden hazırlanıp programlanır ve medya yoluyla da kitlelere ulaştırılır.

b. İnsanlar üzerinde pasifleştirici baskıcı etki.

6. Kapalı Teorinin Eleştirisi: Eleştirel teorinin, kapalı düşünme biçimlerini açmayı ve eleştirel yaklaşımın önünde engel olan geleneksel yaklaşım tarzlarını yıkmayı hedeflediği için, geleneksel felsefi kategorileri kullanmakla beraber, bunları yeniden formüle ederek dolaşıma soktuğu ya da başka bir düzlemde birçok teorik kategoriye sorunsallaştırdığı belirtilmelidir. Teorinin oluşturucuları, tarihi ya da tarihselliği, bir şekilde felsefe ve toplum eleştirisinin merkezine koyarlar. Bu her şeyden önce, her tür bilginin tarihsel olarak koşullandığı iddiasını içerir. Ancak, "eleştirel teori" varsayımı bir yandan da, hakikatin, özgül toplumsal koşullardan bağımsız olarak değerlendirilebileceğini ileri sürer zorunlu olarak.

Kaynak:<http://www.msxlabs.org/forum/sosyoloji/171216-elestirel-sosyoloji.html#ixzz1sNjIm3EX>

8.2.Frankfurt Okulu: Kitle Toplumu ve Kültür

Eleştirel kuramın en önemli temsilcisi Frankfurt Okulu'dur. Frankfurt Okulu, Almanya'da 1923'te kurulan Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün adıdır. Okulun üyeleri Almanya'daki eleştirel aydınlardır. Bunların ortak noktaları hemen tamamının Yahudi ailelerden gelmeleri ve Marksist bir dünya görüşünü benimsemiş olmalarıdır.

20.yy'ın başlangıcında Avrupa'da yaşanan tecrübe, ve Sovyetler Birliği tecrübesi, Marksist eleştirel toplum teorisinin tıkanmış olduğu ve sergilenen pratiği ile çözümsüz bir noktaya ulaştığını düşündürmektedir. Bu tarihsel koşullarda Frankfurt Okulu, tıkanmış olan teorik alanı aşarak yeni bir eleştirel toplum teorisi ortaya koymaya yönelmiştir. Her ne kadar eleştirel kuram başlığı altında toplanarak bir bütün oluşturduğu söylenebilse de, tek tek yazarların özgünlüklerinin dışında daha genel farklı birkaç yönelim tespit edilebilirMarksizmin eleştirel bir edinimine yönelmiş ve bu doğrultuda yeni bir eleştirel toplum teorisi kurmaya çalışmışlardır. Rus devrimi'nin Stalinizm'e dönüşerek yozlaşması, Avrupa'da sol kanat hareketlerin yenilgisi ya da düşüşü, giderek yükselen Nazizm ve faşizm olguları, kapitalist sistemde baş gösteren yeni iktisadi ve siyasal ivmeler, Okul'un ortaya çıkış koşullarını gösterir. Hem kapitalizmin hem de Sovyet sosyalizminin eleştirisi,

1923'te kurulup Max Horkheimer ve Theodor Adorno'nun 1933'te sürgün edilmesiyle sonuçlanan ve ardından ABD'deki 1950'lere kadar sürgünlüğün ardından Frankfurt'ta yeniden kurulan Enstitü'nün çalışmalarına işaret edilebilir. Friedrich Pollock, Herbet Marcuse, Walter Benjamin, Leo Lowenthal bunlar arasında sayılabilir. Jürgen Habermas'ın yoğunluklu felsefi ve sosyolojik çalışmalarıyla okulun eleştirel kuramını yeniden temellendirmeye yönelik çabaları sözkonusudur.

Hitlerin iktidara gelmesiyle Enstitü'nün bütün kurucuları görevden alınır. Daha başlangıcında Musevi cemaatinden işadamlarınca desteklenen Enstitü bağımsızlığını sürdürür. Fonları Hollanda'ya aktarılır. Frankfurt Okulu düşünürleri arasında yer alan Max Horkheimer

ve Theodore Adorno Alman faşizminden kurtulmak amacıyla 1930'ların ortalarında ABD'ye göç ederler. Kolombia üniversitesinde kendilerine çalışmaları için bir yer verilir. Max Horkheimer ve Theodor Adorno 1938'den itibaren orada çalışırlar. ikinci dünya savaşının ardından Almanya'nın yenilmesi üzerine Nazi yönetiminin sonu gelmiş ve üstelik tarih sahnesinde de yarattığı yıkımlar üzerine mahkum edilmiştir. Frankfurt Okulu üyelerinden Horkheimer ve Adorno tekrar Almanya'ya dönüp araştırmalarına burada tekrar devam etmişlerdir. Leo Lovental ve Herbert Marcuse ise ABD'de çalışmalarına devam etmiştir. Bir başka Frankfurt Okulu teorisyeni olan Walter Benjamin ise hiçbir zaman Avrupa'yı terk etmeye karar vermez. İspanya'ya geçmeden ve Franko polisi tarafından izlenip sıkıştırılınca intihar etmesinden (1940) önceki sürgün döneminin büyük bir kısmını Paris'te geçirmiştir.

Horkheimer ve Adorno ABD'de Kolombia üniversitesinde Paul Lazarsfeld ile birlikte çalışmışlardır. Lazarsfeld'in kitle iletişim araçlarının çözülmesi ile ilgilenen kurumlarından biri olan Princeton Radyo Araştırmaları Ofisi bünyesinde araştırmalar yürütürler. Bu araştırmaların bir kısmına mali destek Rockefeller Vakfı tarafından verilir. Lazarsfeld bu işbirliği ile Avrupa kuramı ve Amerikan deneyciliği arasında bir yakınlaşma olacağı umudunu taşımaktadır. Eleştirel araştırmanın bürokratik araştırmayı canlandıracağı beklentisi de hakimdir. Ancak bu umut boşa çıkacaktır ve 1938 yılında bu işbirliği ortadan kalkacaktır. İki farklı bilim ve metodoloji anlayışı özellikle ampirik araştırma geleneği üzerinden yapılan araştırmalar içerisinde biraraya gelemeyecek güçlülere yol açmıştır.

Adorno araştırmaların seçilmesi ve yapılmasının piyasa ve ticari etkinliklerin denetimine mahkum olduğunu belirterek yürütülen radyo projesi araştırmasından ayrılmıştır. O'na göre "kapitalist ticari sistem tam da onun yarattığı kültürü ölçme anlayışının tam tersini üretmektedir".

Kapitalist sistem kültürü kendi içerisinde ticari kaygılara hapsedmekte ve bunun üzerinden gerçekleştirilecek herhangi bir araştırma ise sistemin hedeflerini yeniden üretecek mekanizmalar hizmet ettiğinde değerli görülmektedir. Yürüttükleri radyo projesini terketmelerinin nedeni araştırma sorularının "kimi", "nasılı" ve "nedeni" gölgede bırakmasıdır. Horkheimer'de benzer olarak araştırmaların bilimsel dayanaklarının ekonomi/politik bir sistemle eşgüdümlemesinin araştırmaları sığlaştırdığını ve araştırmaların amaçlarının eldeki yöntemlere göre sınırlandırıldığını belirtmiştir. Oysa önemli olan yöntemlerin amaca uyarlanmasıdır.

8.3. Marksizm ve Eleştirisi

Frankfurt Okulu, Batı Marksizmi olarak bilinen ve genelde bir iç eleştiriyle teoriye özgül yorum getirmeye çalışan teorik eğilimli Marksizmin ana akımlarından birisini oluşturur. Okulun Marksizmi edinme biçimleri de eleştireldir. Her şeyden önce Marksizmin ortodoks yorumunda görülen bazı kategorilere önemli itirazlar yapılır ve Marksizmin içinde doğup geliştiği modernizmle bağlantıları sorunsallaştırılır.

Okulun genel yaklaşım biçimi eleştirel teori olarak adlandırılmaktadır. Frankfurt Okulu'nun çalışmaları Aydınlanma'nın ve modernliğin, kapitalist üretim tarzının tarih içinde

belirginleşen temel niteliklerinin bir eleştirisini ortaya koymaktadır. İlk dönem çalışmalarında Frankfurt Okulu'nun üyeleri Marksçı toplum teorisinin izinden giderek, kapitalizmin dinamiklerini toplumsal gelişmenin ve çağdaş toplumun oluşumunun anahtarı kabul ederek bir toplum eleştirisi geliştirmişlerdir. Yaptıkları katkının farklılığı girişimciliğin ve serbest pazarın nitelediği on dokuzuncu yüzyıl rekabetçi kapitalizminden yirminci yüzyılın karakteristiği olan örgütlü devlet kapitalizmi ve tekelci kapitalizme geçişe ilişkin analizleridir. Bu analizleri çağdaş toplumlarda devlet ve ekonominin iç içe geçme yolları ve bu geçiş içinde ortaya çıkan yeni toplumsal denetim ve yönetim tarzlarını irdelemeye dayalıdır. Bu anlamda eleştirel teorisyenlerin kategorilerini metalaşma, yabancılaşma, şeyleşme ve fetişleşme gibi Marksist kavramlar oluşturur (Jay, 1989; Bottomore, 1989).

Ortodoks Marksizm'in dışta bıraktığı kültür öğeleri, altyapı üstyapı ayrımı, bürokrasi ve ototiterlik gibi konular üzerinde önemle durulmuştur. Bolşevik radikalizmin eleştirisi önemli bir başlıktır. Bunların dışında, Okul'un geliştirdiği Marksizm anlayışının genel geçer kabullere müdahale ettiği ve bu nedenle Marksizm içinde oldukça tartışmalı bir konuma sahip olduğu söylenebilir.

Marksizmin, doğası gereği hakikati açıklayan bir anahtar konumda olmadığı ilanı, eleştirel kuramcılarını özgül bir Marksist olma konumuna getirir. Böylece klasik Marksizmin birçok kavramının yalnızca yetersiz değil, o kavramların temel dayanaklarının da aşılması gerekliliği ortaya sürülmüş olundu. Eleştirel kuramcılar bu noktada, Marksist olamayan düşünce biçimlerinden yararlanarak Marksizmi teorik düzlemde yeniden varetmek ve geliştirmek yoluna gitmişlerdir.

Okul mensupları altyapı üstyapı kavramlarını bilinen anlamlarıyla kullanmazlar, çünkü kendi yaşadıkları dönemlerde bu alanların giderek daha iç içe geçmekte olduğunu ve kenetlendiğini tespit ederler. Bu, ekonomik ve siyasal alanın daha çok bütünleşmiş olması anlamına gelmektedir. Bu noktada Marksist ekonomi politikten ayrılırlar.

Frankfurt Okulu'nun müdahaleleri, Marksizmin kendi içinden aşılmasını sağlamamıştır, aksine müdahaleler Marksizmin teorik sınırlarını oldukça zorladığı için ana gövde tarafından sürekli dışlanmış, ancak Okul'un geliştirdiği perspektifler ve kavramsal araçlar, genel olarak 20.yüzyıl düşünce yaşamının gelişmesinde önemli rol oynamıştır

Frankfurt Okulu eleştirel kuramın temel dayanağını oluştururken kapitalizmin ilerleme ve rasyonalite anlayışını sorunsallaştırır. Frankfurt Okulu teorisyenlerine göre “rasyonelleşmiş, otomatik, tümüyle yönlendirilen bir dünyaya doğru giderken bireylerin özerkliklerinin tüm izleri yok edilmektedir (Swingwood, 1990: 33). Bireyin yalnızlaşması ve yabancılaşmasında, yukarıdan gelen totaliter eğilimlere gönüllü olarak cevap vermesinde kitle iletişim araçları özel olarak sorumlu tutulmaktadır.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Eleştirel Teori iletişim sürecini nasıl tanımlar?
- 2) Eleştirel Teorinin Marksizm eleştirisinin kökeni nedir?
- 3) Eleştirel Teori sosyolojiyi niçin eleştirir?
- 4) Eleştirel Teorinin pozitivism eleştirisi nedir?
- 5) Frankfurt Okulu'nun kuruluş tarihini açıklayınız.

9. FRANKFURT OKULU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

9.1. Frankfurt Okulu

9.2. Max Horkheimer ve Teodore Adorno'nun Adınlanma'nın Diyalektiği

9.3. Herbert Marcuse'nin Tek Boyutlu İnsan çalışmaları ve Kapitalizmin Eleştirisi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Frankfurt Okulu temsilcilerinden Horkheimer ve Adorno Aydınlanma'nın Diyalektiği isimli kitaplarında kapitalizmin 19.yy sonrası geldiği noktanın toplumsal formasyon üzerinde yarattığı tahakkümcü (baskıcı) ve kitle toplumunda bireyi pasifize eden yönlerini tartışmaktadır.

Herbert Marcuse ise bu süreci Tek Boyutlu İnsan kitabında kapitalizmin bilim ve teknoloji aracılığıyla kitleleri nasıl tek boyutlu hale getirdiğini tartışmaktadır.

9.1. Frankfurt Okulu, Horkheimer ve Adorno, Marcuse'nin Görüşleri

Hitlerin iktidara gelmesiyle enstitü'nün bütün kurucuları görevden alınır. Daha başlangıcında Musevi cemaatinden işadamlarınca desteklenen Enstitü bağımsızlığını sürdürür. Fonları Hollandaya aktarılır. Frankfurt Okulu düşünürleri arasında yer alan Max Horkheimer ve Theodore Adorno Alman faşizminden kurtulmak amacıyla 1930'ların ortalarında ABD'ye göç ederler. Kolombia üniversitesinde kendilerine çalışmaları için bir yer verilir. Max Horkheimer ve Theodor Adorno 1938'den itibaren orada çalışırlar. İkinci dünya savaşının ardından Almanya'nın yenilmesi üzerine Nazi yönetiminin sonu gelmiş ve üstelik tarih sahnesinde de yarattığı yıkımlar üzerine mahkum edilmiştir. Frankfurt Okulu üyelerinden Horkheimer ve Adorno tekrar Almanya'ya dönüp araştırmalarına burada tekrar devam etmişlerdir. Leo Löwenthal ve Herbert Marcuse ise ABD'de çalışmalarına devam etmiştir. Bir başka Frankfurt Okulu teorisyeni olan Walter Benjamin ise hiçbir zaman Avrupa'yı terk etmeye karar vermez. İspanya'ya geçmeden ve Franko polisi tarafından izlenip sıkıştırılınca intihar etmesinden (1940) önceki sürgün döneminin büyük bir kısmını Paris'te geçirmiştir.

9.2. Horkheimer ve Adorno

Horkheimer ve Adorno ABD'de Kolombia üniversitesinde Paul Lazarfeld ile birlikte çalışmışlardır. Lazarfeld'in kitle iletişim araçlarının çözümlenmesi ile ilgilenen kurumlarından biri olan Princeton Radyo Araştırmaları Ofisi bünyesinde araştırmalar yürütürler. Bu araştırmaların bir kısmına mali destek Rockefeller Vakfı tarafından verilir. Lazarfeld bu işbirliği ile Avrupa kuramı ve Amerikan deneyciliği arasında bir yakınlaşma olacağı umudunu taşımaktadır. Eleştirel araştırmanın bürokratik araştırmayı canlandıracağı beklentisi de hakimdir. Ancak bu umut boşa çıkacaktır ve 1938 yılında bu işbirliği ortadan kalkacaktır. İki farklı bilim ve metodoloji anlayışı özellikle ampirik araştırma geleneği üzerinden yapılan araştırmalar içerisinde biraraya gelemeyecek güçlülere yol açmıştır. Adorno araştırmaların seçilmesi ve yapılmasının piyasa ve ticari etkinliklerin denetimine mahkum olduğunu belirterek yürütülen radyo projesi araştırmasından ayrılmıştır. O'na göre "kapitalist ticari sistem tam da onun yarattığı kültürü ölçme anlayışının tam tersini üretmektedir". Kapitalist sistem kültürü kendi içerisinde ticari kaygılara hapsedmekte ve bunun üzerinden gerçekleştirilecek herhangi bir araştırma ise sistemin hedeflerini yeniden üretecek mekanizmalar hizmet ettiğinde değerli görülmektedir. Yürüttükleri radyo projesini terketmelerinin nedeni araştırma sorularının "kimi", "nasıl" ve "nedeni" gölgede bırakmasıdır. Horkheimer'de benzer olarak araştırmaların bilimsel dayanaklarının ekonomi/politik bir sistemle eşgüdümlemesinin araştırmaları sığlaştırdığını ve araştırmaların amaçlarının eldeki yöntemlere göre sınırlandırıldığını belirtmiştir. Oysa önemli olan yöntemlerin amaca uyarlanmasıdır.

Frankfurt okulunun eleştirisinin ana gövdesini Aydınlanma fikrinin sorgulanması oluşturur. Aydınlanma rönesans ve reform sürecinin sonucunda Avrupa'da yaşanan ve ilerleme, gelişme, özgürleşme kavramlarıyla somutlanan bir tarihsel dönemdir. Horkheimer'a göre insanlar en yüksek hedef ve değerlerinin bir ruhsal otorite tarafından belirlenmesine karşı çıkarak teoloji kadar kapsamlı bir doktrini tümüyle kendileri yaratmaya çalışmışlardır". Bu durum yeryüzünde bilginin ancak insan aklı ile bilinebilir olduğuna ilişkin bir

anlamlandırmadır. Akıl aracılığıyla bilginin üretilmesi bilimin evrenin bilgisinin üretilmesinde merkezi bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Aydınlanma düşüncesine göre yaşam maddeye ilişkin bir şeydir ve herşey sürekli değişim halindedir. Ortam değişince gereksinimler değişir. Evrim ilerlemenin merkezi kavramıdır.

“Cogito ergo sum, düşünüyorum o halde varım” düşüncesi insanın bir varlık olarak kendisi ile diğer tüm varlıkları yeniden sorgulamaya ve onlardan düşünme yetisine bağlı olarak şüphelenerek bilgiye ulaşması aydınlanma dönemini tanımlayan en önemli özelliktir. Aydınlanma süreci bu anlamda aklı öne çıkardığı gibi yeni doğan insanın aklının da “güneşin ışınlarını bekleyen boş b.ir levha” gibi olduğunu ve bu anlamda doğuştan düşüncelerin olmadığı belirtilerek aklın kendisini dünyevileştirmiştir. Dünyevileşen akıl ve onun bilgiye ulaşma biçimi kendisinden önceki biçimden ayrıldığı en önemli nokta onun çözümleyici olması yani analitik olmasıdır. Parçalara ayırarak ve birleştirerek düşünme. Modern bilgi bilim ile tanımlanan bir diğer özellik isen insanın akıl yolu ile elde ettiği bilgilerin evrensel ve nesnel olduğudur. Diğer bir özellik ise akıl ile madde arasında bir ayırım yapmasıdır. Akla ait olan her şey beden dışında, bedene ait olan her şey de zihnin dışındadır. Akıl ve madde arasında yapılan bu ayırım insanı hem bilgi için nesne hem de bilen için bir özne konumuna itmiştir. Bilen ve bilinen arasındaki bu ayırım bilen öznenin bilinen nesne üzerinde belirleyici olmasına neden olmuş ve daha doğrusu hiyerarşik bir ilişki yaratmıştır (Ercan, 1996: 47). Bu liberal ideoloji ve pozitivist bilim anlayışının anlatımıdır.

19.yy’ın ikinci yarısından itibaren modern epistemolojinin aydınlanma yönündeki özgürleştirici içeriği kısa sürede kapitalist/modernleşmenin iyice belirginleşen eşitsizlik üzerine kurulu ontolojik yapısı ile eklenerek dönüşmeye başlamıştır. Bu akılcılığa tanınan temel öncelikten akılcı bir toplum düşüncesine geçmiştir. Bu anlamda akılcılık “yalnızca bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmaz insanların yönetimini ve nesnelere yönetimini de elinde tutar” (Ercan, 1996: 47). Horkheimer’a göre böyle bir mekanizasyon sanayinin gelişmesi için gerçekten de zorunludur ama bu zihinlerin de başlıca özelliği haline geldiğinde aklın kendisi de araçsallaşır, bir tür nedenselliğe bürünür ve körleşir, bir fetiş olur, düşünsel olarak yaşamak yerine öylece kabullenilen bir büyümlü varlık haline gelir” (akt Ercan, 1996: 47). Sonuçta “her şey herkes sınıflandırılmakta ve etiketlenilmektedir”. Bilgi ve bilim artık disiplinize edilen toplum ve ilişkilerin içine çekilmiş ve daha da önemlisi disiplinize edilme sürecinin en önemli aracı olmuştur. İnsanın özgürleşmesi ve doğaya karşı değil, doğa ile birlikte özgürleşmesi anlamında ki aydınlanma süreci yarım kalmış ve akılcılık adına insanların özgürlüğü tehlikeye girmiştir. Bilginin içeriği artık kapitalist toplumun sürekliliğini garanti altına alan ve gelişmesini sağlayan amaçsal-rasyonel eylem biçimlerini akılcılık ve bilimsel olarak tanımlarken, bunun dışında kalan bireysel karar alma ve davranış biçimleri akıl/dışı kabul edilmektedir. Artık bilgi yaşanan pratikleri sisteme uygun olup olmaması açısından sürekli olarak tanımlamaya, sınıflandırmaya giderek toplumu belirli bir mantığın içinde tutmanın aracı olmaya başlamıştır.

Araçsal akıl kapitalist ekonomi mantığının doğal sonucudur. “öznenin kendisini şeyleştirerek katıldığı teknik süreç, tüm anlamlardan olduğu gibi mitsel düşünmenin çok anlamlılığında da kurtulmuştur, çonko aklın kendisi de her şeyi kapsayan ekonomi aygıtının

araçlarından biri haline gelmiştir. Akıl, inatla amaca yönelmiş şekilde ve sonucu insanlar için her çeşit tahminin dışında kalan kaddi üretimin tam olarak hesaplanmış işleyişi gibi ağır sonuçlar doğuracak şekilde diğer aletlerin yapımına yarayan bir alet hizmeti görmektedir. Aracsal akıl yaşamın her alanını kapsayarak, faydalı en çoklaştırma, verimliliği artırma üzerine kurulu hale gelmiştir. Ekonomik çıkarlarda olduğu gibi yaşam ve insanın kendisi de verimlilik, fayda iltekelir üzerinden hesaplanabilir hale gelmiştir. Toplumun disiplinize edilmesi ve bu süreçte bireyin kapitalist toplumun yeniden üretimi için gereken mantık dolayımında tanımlanması yani faydayı en çoklaştıracak birey tanımı ve diğer tanımlama içimleri için gerekli bilgi biçimleri yani aracsal akıl ve disipline edici toplum inşası sosyal bilimlerin gelişmesi dolayımında gerçekleşmiştir. Özgürleşmenin adı olarak ifade edilen aydınlanma Eleştirel Teori'nin sorgulamalarında totaliterlikle itham edilmektedir.

Horkheimer ve Adorno ABD'de sürgün olarak geçirdikleri dönemde kültür ve ideoloji ilişkilerine ilişkin deneyime ve gözlemlerden yola çıkarak bir modernizm eleştirisi geliştirmişlerdir. Bir anlamda Amerika, kitle kültürünün ve kültürün endüstrileşmesinin, toplumsal bilincin bu mekanizmalarca oluşturulmasının prototipi işlevi görmüştür. Fordizm kitlesel üretim biçimiyle tüketim toplumu kışkırtmıştır bir bakıma, buna eklenen kitle iletişim araçlarının gelişimi ve bu gelişimin tüketim mekanizmalarının dayattığı kültürel biçimleri doğallaştırma konusunda sahip olduğu güç, eleştirel teoriye toplumsal eleştirinin yeni yönelimlerini göstermiştir. Kitle iletişim araçlarıyla politik mekanizmalar, politik yapıyla ekonomik süreçler birbirine eklemlenmiş, birbirini üretir ve koşullar hale gelmiştir.

9.3. Herbert Marcuse

Marcuse'nin tartışmasının temelinde, on dokuzuncu yüzyıldan beri ortaya çıkmış olan toplumsal değişimlere dair yorumu vardı. Marx'ın ekonomi politik eleştirisi kapitalizmin gelişiminde, iki sınıfın, burjuvazi ile proletaryanın birbirleriyle mücadele halindeki hasımlar olarak karşı karşıya geldikleri bir dönem- de yapılmıştı. Eleştirel teori klasik biçiminde, yani Marx'ın metinlerinde, işçi sınıfının kapitalizmi çökerteceği ve kökten farklı bir karakteri olan sosyalist bir toplumun oluşturulmasında öncülük yapacağı beklentisine dayanıyordu. Bunlar günümüz Batı toplumlarında hâlâ temel sınıflar olarak kalsalar da, diyordu Marcuse, işçi sınıfı artık tarihsel dönü- şümün aracı olarak görülemezdi. İşçi sınıfı ileri sanayi düzeninin "maddi olumsuzlaması" olmaktan çıkmış, bu düzenin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Marcuse'ye göre, ileri sanayi toplumu refah devleti ile "savaş devleti"nin birlikteliğinden oluşmuştu.

On dokuzuncu yüzyılın rekabetçi kapitalizmi içsel olarak yerini, devletin, şirketlerin ve sendi- kaların ekonomik büyümeyi arttırmak için faaliyetlerini eşgüdümledikleri örgütlü bir sınai ekonomiye bırakmıştı. Ama bu, aynı zamanda, savaş tehdidine bağlı, silahlanmaya muazzam miktarlarda para harcanan ve sözde farklı siyasi parti programları arasında siyasi bir birlik kurmak için "uluslararası Komünizm" tehdidinin kullanıldığı bir ekonomiydi. Marcuse'nin sözleriyle, "Bu tehdiye karşı seferber edilmiş kapitalist toplum, sanayi uygarlığının önceki aşamalarında görülmemiş bir iç birlik ve bağdaşıklık gösterir. Son derece maddi temelleri olan bir bağdaşıklıktır bu; düşmana karşı seferberlik çok önemli bir üretim ve istihdam teşviği işlevini göreyerek yüksek bir yaşam düzeyinin sürdürülmesine hizmet eder."

O, söz konusu eleştirinin ardından, estetik ve biyolojik değerlerin yüceltiildiği bir toplum düzeni arayışına girmiştir. Geleceğin toplumuna ilişkin görüşleriyle özgürlükçü bir komünist olarak nitelenen Marcuse, özgür, güzel, aydınlık, cinsel içgüdülerin bastırılmadığı, herkesin yeteneğine göre özgürce çalıştığı, çalışmanın bir oyun haline getirildiği, devletin baskıcı görevine gerek duyulmayan bir toplum düzenini özlemiştir.

Herbert Marcuse, çağdaş kapitalist toplum eleştirisinden yola çıkarak bireyin kamusal katılım sorununu, iletişim teknolojileri bağlamında incelemiştir. O'na göre, bu toplumun temel niteliği insani etkinlikleri baskılayan tek boyutluluğu ve insanın yabancılaşmasıdır. Çağdaş kapitalist toplumda birey, özgürlüğünü bu tek boyutlu yapı içinde yitirmiştir. Bu, insanı özgürleştiren bir katılım ortamı sunmak yerine, insanın kendisine yabancılaşmasını sağlayan bir toplumdur.

Marcuse "One Dimensional Man (Tek Boyutlu İnsan)" (1968) isimli çalışmasında çağdaş teknoloji ve bunun sonuçlarının bireyi nasıl tek boyutlu hale getirdiğini açıklamaktadır. Tek boyutlu hale geliş süreci başlıca iki alt süreç aracılığıyla açıklanır. İlki, bir zamanlar devrimci bir işlev görmüş olan kavramların özünden boşalması ve bu niteliklerini yitirmeleri, ikincisi ideolojinin, üretim yapısına girerek bireyi tek boyutlu hale getirmesidir

Marcuse'e göre sanayi toplumunun ilk dönemlerinde insanların devrimci nitelik yükledikleri, uğruna öldükleri özgürlükler, haklar gibi temel kavramlar bu aşamada canlılıklarını ve geleneksel içeriklerini yitirmiş ancak farklı ve çok çeşitli anlamlar kazanmışlardır. İlk dönemlerde eleştirel bir içeriğe sahip olan bu kavramlar kurumlaştıkları andan itibaren bir parçası haline geldikleri toplumun yazgısını paylaşırlar. Böylece mevcut kuruluş biçimiyle bireylerin ihtiyaçlarını her gün biraz daha karşılar görünen bir toplumda düşünce bağımsızlığı, özerklik ve siyasal karşıtlık hakkı temel eleştirici işlevlerinden uzaklaşmışlardır (Marcuse, 1975).

Marcuse, kavramların eleştirel işlevlerini yitirmelerinin nedenini çağdaş sanayi toplumunun teknolojik temelinde aramaktadır. Bu toplum teknolojik temelini düzenleme biçimiyle totaliter olma yolundadır. Totaliterlik yalnızca insan katılımını ortadan kaldıran siyasal baskıya ve yıldırmaya dayalı bir tek biçimleştirme değil, aynı zamanda sözde genelin çıkarı adına ihtiyaçları düzenleyerek işleyen bir ekonomik-teknik tek biçimleştirmedir

Marcuse çağdaş toplumdaki baskının temel araçlarından birisi olan akıldışılığın/usdışılığın oluşumunda ihtiyaçların düzenlenmesinin büyük bir rolü olduğunu söylemektedir. Biyolojik gereksinimler dışında kalan bütün gereksinimler O'na göre yapaydır ve bireyin denetleyemediği dış güçlerce belirlenir. Birey ancak özgür olduğunda gerçek ve yapay gereksinimler arasında bir ayrımı gerçekleştirebilecektir.

Tek boyutlu toplumun ikinci özelliği ise teknolojiktir. Çağdaş sanayi toplumunda üretim ve dağıtımın kitlesel olması bireyin tümünü gerektirir. Marcuse teknolojik bir toplumsal baskı ve denetimin egemen olduğu sanayi toplumunda bireyle toplum arasındaki ilişkinin, bireyin doğrudan doğruya kendi toplumu ve o yolla da toplumun bütünüyle özdeşlik kurması biçiminde tanımlanacak bir öykünme ilişkisi olduğunu söylemektedir.

Bu anlamda bireyin toplumsal katılımı, yaratılmış yapay ihtiyaçlar üzerinden, toplumsal bütünleşme çerçevesinde olmaktadır; kendilerine zorla bir yaşam biçiminin benimsetilmesiyle bireyler toplumla bütünleşmektedir. Kitle iletişim araçları sözde seçim olanağıyla, yarattığı yapay gereksinimler ve yapay temsillerle ve bunlar aracılığıyla eleştirel aklın ortadan kalkmasıyla bireyin toplumsal bütünleşmesini sağlamaktadır.

Sendikaların işletme liderleri ve devletle yaptıkları işbirliği, ileri sanayi toplumunun, işçi sınıfının düzene dahil edilmesini etkileyen en temel özelliği değildi. Teknolojideki ve üretim sürecindeki değişiklikler daha köklüydü. İşgücünün gittikçe teknolojinin bütün tasarımının bir parçası haline gelmesine yol açan üretimdeki mekanikleşme, hâlâ yabancılaşmanın odak noktasıydı. Ama acımasızlığı, sertliği ayan beyan ortada olan çalışma ortamlarının tedricen ortadan kalkması, insanın makineye köle olmasının üzerini örtüyordu. Dahası, makinenin kendisi de, el emeği ile kafa emeği arasındaki ayrımları silen çok daha kapsamlı teknik organizasyon sistemleri içinde massedilmiş durumdaydı. Sınıf tahakkümü artık sadece tarafsız "idare" olarak ortaya çıkıyordu. İşçilerin sömürülme kimliklerini yitirmeleri gibi, diyordu Marcuse, kapitalistler ve iş idarecileri de açıkça sömüren sınıf olma kimliklerini yitiriyorlardı. Sınıf ayrımları ve yabancılaşmış emek ortadan kaldırılmamış, örgüt hiyerarşilerinin genişlemesinin batağına gömülmüşlerdi. Marcuse'ye göre siyasi iktidar da teknik üretim aygıtı ile iç içe geçmişti. Çağdaş toplumlar, kendilerini her ne kadar liberal demokrasiler olarak görseler de, aslında totaliterdiler. Çünkü Marcuse'nin görüşünde, "'totalitarizm' yalnızca teröre dayanan bir siyasi toplum eşgüdümlemesi değil, aynı zamanda ihtiyaçların yerleşik çıkarlar tarafından manipüle edilmesi yoluyla işleyen ve teröre dayanmayan ekonomik-teknik bir eşgüdümlemedir de.

İleri sanayi toplumlarının toplumsal ve siyasi bağdaşıklığı, diye sürdürür sözlerini Marcuse, kültür düzeyinde de buna tekabül eden bir bağdaşıklık yaratmıştır. Eski zamanlarda, "yüksek kültür" ya da Marcuse' nin sık sık kullandığı deyimle, "entelektüel kültür" mevcut toplumsal gerçekliklerden uzak ve bu yüzden de bu gerçekliklere karşı açık açık ya da üstü kapalı bir biçimde hasmane bir tavır alan idealleri yüceltirdi. Marcuse bunun kendi başına hiçbir zaman önemli bir toplumsal değişme kaynağı olmadığını kabul ediyordu; çünkü yüksek kültür bir azınlı- ğın malıydı ve gündelik hayat faaliyetlerinden belli bir uzaklıkta işliyordu. Yine de, bazı alternatif dünya anlayışlarını canlı tutmuştu ki bugün bu anlayışlar yutulma süreci içindeydiler. "İki boyutlu kültür"ün tasfiyesi yüksek kültürün yıkılması yoluyla değil, daha çok yerleşik düzen içinde massedilmesi yoluyla gerçekleşmişti. Yüksek kültür içinde cisimleşen değerler kitle iletişim araçları yoluyla yayılıyor ve olumsuzlama güçlerinden arındırılmış rahatlatıcı banalliklere indirgeniyorlardı. Bu da "baskıcı bir yüceltme-çözülüşü" [de-sublimation] süreci olarak betimleniyordu; bu kavram Marcuse'nin Eros ve Uygurlık'ta taslak halini dile getirdiği görüşlerle doğrudan bağlantılıydı. Daha önce uygulandıkları biçimiyle, edebiyat ve sanat içgüdüsel itkilerin yüceltilmesine, dolayımı içgüdü tatminine dayanıyorlardı. Ama değer ve ideallerin kolayca yayılması ve bayağılaştırılması hemen tatmin edilmelerine izin veriyordu. Bu tür bir yüceltme-çözülüşü baskıcıydı, çünkü sadece tek boyutlu toplumun totalitarizmini pekiştirmeye hizmet ediyordu. Cinsellik, tam da erotik olanın yayılmasını ketleyen sınırlar içinde ifade ediliyordu ki Marcuse bu yayılmayı özgürleşmiş toplumun önkoşulu olarak görüyordu. Erotik olan hoşgörülü cinselliğe indirgenmişti. Yarattığı

huzursuzluklar, gerçeklik ilkesinin haz ilkesi içinde massedilmesinin ürünü olan bir mutlu bilinç tarafından sindirilebilir hale getirilen bir uygarlıktı bu. Baskıcı yüceltme-çözülüşü "mahremiyeti yıkan, biçimi horgören, sessizliğe tahammül edemeyen, kabalığını ve acımasızlığını gururla sergileyen çeşitli eğlence, dinlenme ve beraberlik yolları içinde kendini gösterir."

İleri sanayi toplumunda, teknik akıl geçerli kabul edilen tek akıl biçimi haline gelmiştir. Teknik akıl ya da teknolojinin rasyonalitesi akli sadece araçsal olarak, araç-amaç ilişkisi açısından tanımlıyordu. Marcuse'nin analizi bu noktada , bu anlayışı düşünsel söylemdeki pozitivizmin ve daha genelde çağdaş ideolojinin temeli olarak görmesi açısından Frankfurt Okulu'nun diğer üyelerinin analizleriyle çakışıyordu.

Akıl, diyordu Marcuse, mevcut dünyanın "iç yetersizlikleri"nin ortaya serilmesiyle nesnel olarak bağıntılı olduğu için, olumsuzlamanın potansiyel olarak yıkıcı karakterine dayanıyordu. Ama aklın bu yıkıcı gücünün kendisi teknolojik rasyonalitenin "tek boyutlu düşüncesi" içinde yıkıma uğruyordu. Yakın zamanlara kadar Batı metafiziğinin önemli bir bölümünde olduğu gibi klasik felsefede de, felsefe, hakikati iyi yaşamla, özgür ve zenginleştirici bir varoluş sürdürmenin olası tarzlarıyla irtibatlandırılıyordu. Hakikat arayışı diyalektik bir biçimde işliyor, düşünce ile gerçeklik arasındaki çelişkileri gözler önüne serip bu çelişkileri iyi yaşam vaadiyle irtibatlandırılıyordu. Ama araçsal akılda hakikat çelişkiyle değil mütakabiliyetle ilişkilidi ve hakikat (ya da "gerçek") değer-lerden kopmuştu. Böylece değerler nesnel dünyayla bağlantılı olarak rasyonel bir biçimde gerekçelendirilemiyor, öznel değerlendirmeye ilgili meseleler haline geliyordu. Araçsal akıl, değerler karşısında tamamen tarafsız olduğu varsayılmasına rağmen, aslında teknik ilerlemenin tek boyutlu dünyasını temel değer olarak koruyordu.

Doğayı denetlemenin bir aracı olarak kavranan bilime verilen öncelik, mevcut teknolojiyi pozitivizmin tahakkümü altına gittikçe daha fazla girmekte olan felsefeyle dolaysız bir ilişki içine sokuyordu. Marcuse şunları iddia ediyordu:

Çünkü amaçları metafiziğin dilin yanlış kullanımına dayandığını gösteren bir temizleme hareketıyla felsefeyi metafizikten kurtarmaktı. Felsefenin görevi yine "teknolojik" bir görevdi: Dilin ıslah edilmesi yoluyla kendi geçmişinin metafizik aşırılıklarını kontrol altında tutmak. Marcuse'ye göre, dil felsefesi terapötik bir girişim olarak, modern psikiyatri ile ortak bir yönelimi paylaşıyordu. Böylece deliliğin akıldışılığın metafiziğin akıyla temel bir yakınlığı olduğu iddia ediliyordu. Çünkü delilik gerçeğin olumsuzlanmasının bir biçimiyken, psikiyatrinin derdi bireyi mevcut dünyaya (bu dünya ne kadar çıldırmış olursa olsun) "uydurmak"tı. Psikiyatri gibi dil felsefesi de "ihlalden nefret ediyor"du.

Bu özde yeni bir insan gerçekliği -yani, hayati ihtiyaçların karşılanmış olması temelinde serbest zaman içinde var olma- imkânını açacaktır. Bu koşullarda, bilimsel projenin kendisi faydacılık ötesi amaçlar gütmek ve tahakkümün zorunlulukları ve lüksleri ötesinde bir "yaşama sanatı" geliştirmek için özgür olacaktır. Başka bir deyişle , teknolojik gerçekliğin tamamlanması , onu aşmanın sadece önkoşulu değil , aynı zamanda gerekçesi de olacaktır.

9.4.Jurgen Habermas'ın Görüşleri Bilim Ve Teknoloji Olarak İdeoloji ve Kamusal Alan

Çağdaş toplumlarda iletişim teknolojilerinin eleştirisi Frankfurt Okulu'nun son dönem temsilcilerinden olan Jurgen Habermas tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Habermas bilimsel ve teknolojik gelişme ile insanın bilinçlenmesi (düşünce yeteneğinin gelişmesi) arasında, ikincisinin önlenmesine yol açan bir ilişkinin var olduğunu söylemektedir (Habermas, 1993; Oskay,1982:253). Habermas aydınlanmanın itici gücünün eleştirel rasyonalite olduğunu savunmaktadır. Buradaki eleştirel rasyonalite, iki yönlü bir süreci gerektirir. Bir yandan varolan geleneksel yapıya eleştirel bir yaklaşım getiren, diğer yandan da uygulamalara bu eleştirelilik doğrultusunda yön veren bir özellik taşımaktadır. Burjuvazinin ilk yıllarında geleneksel olanı eleştiren, insanın bilgeliğini ve kendisiyle uyumunu artırmak amacındaki akıl, sonrasında kendisinin karşısına dönmüştür. Rasyonel olmak akla uygun davranmaktır. Toplumsal ilerleme, tartışmalı konularda rasyonel söylemle uğraşma, tüm katılımcıların özgür ve eşit erişimine izin verme, sorunları ve argümanları anlamaya girişme, daha iyi argümanın gücüne teslim olma ve rasyonel konsensüsü kabul etme konusundaki gönüllüğe yaslanan "çarpıtılmamış iletişim" aracılığıyla sağlanabilir (Kellner,1989:286). Ancak Habermas bilim ve teknolojiye ilerenin, devlet ve ekonominin içiçe geçmesinin toplumsal ilerlemeye izin veren eleştirel toplumsal rasyonaliteyi ortadan kaldırdığına inanmaktadır. Toplumun artan rasyonelleştirilmesi O'na göre bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaşmasıyla bağlantılıdır. "Tekniğin ve bilimin toplumun kurumsal alanlarına sızdıkları ve böylece kurumların kendilerini dönüştürdükleri ölçüde, eski meşrulaştırmalar tasfiye edilir" (Habermas,1993:31).

Habermas araçsal akıl ve iletişimsel akıl arasında yaptığı ayrımla çağdaş toplumlardaki ilerleme fikri ile aydınlanmacı ilerleme arasında bir ayrım yapmaktadır. Araçsal akıl bilim ve teknolojiye bağlantılı olarak ilerleme, üretimin artırılması gibi teknik ve mühendislik alanlarının geliştirilmesine neden olmuş, çağdaş kurumların meşrulaştırılmasının bir aracını oluşturmuştur. Araçsal akıl, Habermas'ın araçsal eylem olarak tanımladığı bir etkinlik biçimini yönlendirmektedir. Amaç-rasyonel eylem olarak da adlandırılan araçsal eylem "ya aletli eylem ya rasyonel seçim ya da bu ikisinin kombinasyonunu içerir...Aletli eylem teknik kurallara, rasyonel seçim analitik bilgiye dayanan stratejilere uyar... Amaç rasyonel eylem tanımlanmış hedefleri, verili koşullar altında gerçekleştirir" (Habermas,1993:39). Araçsal eylem, amaç-araç ilişkileri ile tanımlanan belirli bir hedefe ulaşım ile ilgili, öznelarası paylaşımından yoksun, beceri ve vasıfların öğrenilmesi amacına yönelik, üretici güçlerin artırılması ve teknik kullanım gücünün yaygınlaştırılmasını hedefleyen bir nitelik taşımaktadır. Bunun karşısında yer alan iletişimsel eylem ise sembollerle sağlanan bir etkileşimdir. Bu eylem karşılıklı davranış beklentilerini tanımlayan ve en azından iki eyleyici özne tarafından anlaşılabilir ve kabul edilmiş olmaları gereken, zorunlu geçerli normlara uymaktadır. İletişimsel eylem anlama ve anlaşmaya yönelmiş eylemdir. İletişimsel eylemi yönlendiren teknik kurallar değil, toplumsal normlardır. Araçsal eylemde kuralları çiğneyen bir davranış başarısızlıkla sonuçlanırken, iletişimsel eylemde geçerli normları çiğneyen sapkın bir davranış, yalnızca dışsal olarak, yani sözleşmeyle kurallara bağlanmış olan yaptırımlara yol açar. İlkinde becerilerin disiplini, ikincisinde ise kişilik yapılarının disiplini geçerlidir (Habermas,1993:40).

Araçsal akıl mühendisliği geliştirmiş, üretimin artışını sağlamıştır. Başarısını da teknolojiye, uygulamaya yönelik bilime borçludur. Aklın ilk çıkışındaki soruşturucu özellik gözardı edildiğinden, teknik gelişmenin toplumsal boyutları bilimin, bireyin aklının kurallara uygun biçimde çalışmasının ürünü olan o üstün bilginin konusu dışında bırakılmıştır. Teknoloji her türlü değer yargısının dışında çalışır görüşü hemen her kesime benimsetilmiştir. Böylece sistemin kendisini genişleterek yeniden üretmesine köstek olabilecek bütün sesler bastırılabilmiştir. Günümüzde tanrının yerine geçmiş olan araçsal akıl artık hiç bir engel tanımaksızın üretimin en verimli biçimde gerçekleşmesine nezaret etmektedir. Öte yandan üretimin karmaşıklaşması iş bölümünü artırmış, insanlar bütünü göremeyen çarkın dişlilerine dönüşmüşlerdir. Sistemin bütünlüğünü izleyebilme iddiasını taşıyanlar teknoloji tanrısının rahipleri, teknokratlardır. Zaten kapitalizmin ilk dönemlerindeki girişimci tipi de yok olmuş dev üretim sistemleri karın en çoklaştırılması doğrultusunda çalışan teknokrat yöneticilerin eline geçmiştir. Geniş halk kitleleri kendi durumlarını ve geleceklerini belirleyecek konularda karar alma olanaklarından hızla soyutlanmaktadır (Uğur,1986:88-89).

9.5.Kamusal Alan

Kamusal alan farklı anlamlara gelmektedir. Günümüz hukuk sistemi kamusal alanı devlet ve devlete ait olarak tanımlamaktadır. Kamu devlet anlamında kullanılmaktadır. Kamu yayıncılığı, kamu binaları vb. gibi. Başka bir anlamı herkese açık olan, herkesin kullanımı için olan anlamına gelmektedir. Örneğin Parklar herkese açık kamusal alanlardır. Otobüsler herkese açık kamusal hizmet yapmaktadır. Televizyonlar da ticari/özel bir girişimin olsa da herkese açık yayın yaptığı için kamu hizmeti yapmaktadır.

Frankfurt Okulu ve günümüz siyaset/sosyal teorisi içinde kamusal alan, halka ait anlamına gelmektedir. Halkın alanı olan sivil topluma ait olan kamusal alandır. Yani devletin dışında olan sivil toplum alanı içinde yer alan özgür bireylerin biraraya geldiği bir tartışma, konuşma, siyaset alanıdır.

Kamusal Alan Kavramı Habermas tarafından bireylerin biraraya gelip günün ve geleceğin siyasal sorunlarını konuşup, tartıştıkları ve üzerinde anlaştıkları bir biraraya gelme halini tanımlamaktadır. Kamusal alanda biraraya gelen bireylerin tartışmasının özelliği, özgür, hiçbir dogmanın altında olmayan bireyin aklı, herkesin tartışmaya sınırlama olmadan katılması, herkesin görüşlerinin eşit oranda değerli görülmesi, kamusal alandaki arayışın topluluğun ortak iyisini sağlayamaya yönelik olması ve bireysel bir çıkar mücadelesinin alanı olmamasıdır. Böyle bir kamusal alan ilk olarak tarihte Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Forum/ agora gibi meydanlarda biraya gelen bireyler özgürce tartışabilmektedir. İkinci olarak ise 17-18.yy'da Avrupa (İngiltere, Almanya, Fransa vb) gelişen burjuva bireylerinin aristokrasiye ve her türlü sınırlandırmaya karşı biraraya geldikleri ve tartıştıkları bir durumdur. Bu biraraya gelmelerin mekanı publar, kafelerdir. Özgür bir tartışma küçük ölçekli basın aracılığıyla duyurulmakta, basın da tartışma için haberleriyle bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Buradaki tartışmanın aklı iletişimsel akıldır.Yani başkalarını dikkate alan, dinleyen ve akıl yürüten, topluluğun ortak değerlerine, etik ve anlayışına uygun davranan ve gelişme ve özgürleşme için düşünen bir akıl.

18.yy'ın uygun koşullarında kısa bir süre için varolan, kamusal alan daha sonra burjuvazinin egemen bir güç olmaya başlamasıyla ve devletin ve diğer toplumsal örgütlerin gelişimi ile birlikte ortadan kalkmıştır. Varolan kamusal alan refah devleti olarak tanımlanan devletin müdahaleci tutumları ve sözde-kamusal karakter taşıyan endüstriyel kurumların genişleyen yapısı nedeniyle aşamalı olarak eritilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplumsal alan, özel bireylerin rasyonel tartışmalarından örgütlü çıkar gruplarının kaynakları paylaşma mücadelelerine dönüşmüş ve yeniden siyasallaşmıştır. Burjuva kamusal alanının kurumları ya yok olmuş ya da radikal bir değişime uğramıştır (Habermas,1997:255-308). Endüstriyel kapitalizmin ilerlemesi ve sosyal refah devletiyle birlikte oluşan kitle demokrasisi kamusal alanın çöküşünü de hazırlamıştır. Kapitalizmin artan çelişkileriyle birlikte devlet daha müdahaleci bir hal almış, kamusal ve özel arasındaki ayırım hem kültürel hem de siyasal anlamda dağılmıştır. Büyük örgütlenmeler ve çıkar grupları devlet ile birlikte temel siyasal güçler haline gelmiş ve sonuçta kamusal alan yeniden feodalleşmiştir. Kitle iletişim araçlarının ticari bir faaliyet alanı haline gelmesi kamusal iletişimin halkla ilişkiler, eğlence ve reklamcılıkla eşdeğerli hale gelmesine neden olmuştur ve kamunun eleştirel işlevi ortadan kalkmıştır. Kamu giderek parçalanarak toplumsal tutarlılığını kaybetmiştir. Kültür üreten bir kamudan kültür tüketen bir kamuya dönüşmüştür (Habermas,1997:280).

Kamusallık ilkesinin işlev değişimi bir alan olarak kamunun yapısının değişmesine dayanır: bu da onun en mümtaz kurumu olan basın dönüşümünde cisimleşir. Bir yandan basının ticarileşmesi ölçüsünde mal dolaşımıyla kamusal topluluğun muaşeretindeki eşik düzlenir; özel alan içerisinde kamusallıkla özel alan arasındaki açık sınır silinir. Diğer yandan da kurumlarının bağımsızlığının artık ancak belirli siyasal güvencelerle sağlanabilmesi ölçüsünde kamusallık münhasıran özel alanın bir parçası olmaktan çıkar (Habermas,1997:309).

Tartışma ve konuşma mekanları ortadan kalkarken bunun yerini kitle iletişim araçları almıştır. "Kitle basını, öncelikli işlevi neticede kitlelerin kamuya dahil olmalarını sağlamak olan kamusal katılım sürecinin, ticari bir mübadeleyle işlev değişimine uğratılmasına dayanır. Bu genişletilmiş kamu "psikolojik rahatlama" araçlarının ticarete odaklanmış tüketim davranışı tarafından kendi başına amaç haline getirilmesi nispetinde, siyasal karakterini yitirir" (Habermas,1997:292). Kitle iletişim araçlarının ticarileşmesi bu araçların amaç ve özelliklerini de radikal olarak değiştirmiştir. Eleştirel rasyonel tartışma için ayrıcalıklı bir forum olan önceki yapısı kültürel tüketimin alanı haline gelmiş ve oluşan kamusal alan kültür endüstrisi tarafından kontrol edilen ve ön plana çıkarılan, "sözde mahremiyetin taklitler dünyası içine gömülmüştür". Gazete ve diğer ürünlerin içeriği depolitize, bireye yönelik ve duygulara hitap eder hale gelerek, satış kaygısıyla hareket etmeye başlamış ve hem medya mesajlarının içerikleri hem de reklamlar aracılığıyla okur/izleyici bir tüketici konumuna çekilmiştir. Habermas elektronik iletişim araçlarının yazılı basından nispeten farklı olduğunu belirtmektedir. O 'na göre bu araçlar iletişim biçimini değiştirirken basının hiç bir zaman olamadığı kadar nüfuz edici olabilmektedir (Timisi, 2003).

Kitle iletişiminin ticarileşmesine ilave olarak yeni kamuoyu ölçüm tekniklerinin ortaya çıkması Habermas'a göre siyasal kanıların ölçülmesinde standart yöntemler ortaya koyarken, sözde bir kamusal katılım duygusu yaratmıştır. Bu teknikler bir tüketici yerine birey olarak

yurttaşa yönelerek özel alandaki bireyin kanılarını kamusal hale getirmeye yardımcı olurken, bu sonucu da kendi sonuna dönüştürmüştür. Belirli çıkar grupları tarafından yönlendirilen bu kamuoyu ölçüm teknikleri bireysel siyasal prestijlerin ölçüm alanı haline gelmiştir. Burjuva kamusal alanı tıpkı feodal kralların kamusal gösterileri gibi, siyasal alanı bir tiyatro sahnesine, siyasal alandan uzaklaşmış kitlelerin rızasını düzenli olarak sağlamaya yönelik düzenlenmiş showlara dönüşmüştür. Kamusal tartışma ve karar verme sürecinden uzaklaşmış kitle siyasal parti ve liderlerin medya aracılığıyla kendi program ve ilkelerini meşrulaştıracak rızalarını aradıkları düzenlenmiş bir kaynak haline gelmiştir (Habermas,1997; Thompson,1990:113).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Anaakım ve Eleştirel Teori Amerika'da bir araya geldiklerinde neden birlikte çalışmamıştır? Açıklayınız.
- 2) Horkheimer ve Adorno'nun Aydınlanmanın Diyalektiği kavramı ile ne anlatmak istediklerini anlatınız.
- 3) Akıl kavramı aç biçimde tartışılmaktadır. Tarihsel olarak nasıl dönüşmüştür?
- 4) Tek Boyutlu İnsan olmak ne demektir? Teknolojinin buna katkısı nedir?
- 5) Marcuse göre insan ihtiyaçları kapitalizm tarafından nasıl manipüle edilmektedir?
- 6) Kamusal alan ne demektir? Özelliklerini açıklayınız.

10. KAMUSAL ALAN VE KİTLE KÜLTÜRÜ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10.1. Kitle kültürü kavramı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Kitle kültürü kavramının Frankfurt Okulu perspektifinden tartışılması.

10.1.Kitle Kültürü ve Kitle İletişim Araçları:

Frankfurt Okulu'nun iletişim teknolojilerine ilişkin yorumları kitle toplumu eleştirileri içinden biçimlenmektedir. Kitle toplumu 19.yy sonrasında gelişme gösteren kapitalist ekonomik üretim tarzının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Sermayenin kapitalist lehine büyümesi, işbölümünün artması, emeğin meta haline gelmesi, organik dayanışmacı bir toplumsallıktan, atomize olmuş, bireyci ve yalnız kılınmış toplumsallığa geçiş, kentleşme ve nüfus hareketleri, okuryazarlığın artışı, sınıfsal ayrımlaşmanın kurumsallaşması, bürokrasi, temsili demokrasi gibi özellikler kapitalist üretim tarzının ortaya koyduğu siyasal ve toplumsal sonuçlardır. Bu toplumun temel öznesi halk, kamu değil kitledir.

“...Bu kitle terimi ideolojideki bir değişimi ifade eder: bu yoğun ekonomik ve toplumsal değişimler sonucu kapitalizm öncesi toplumsal ilişkiler çözüldükçe, ortaya çıkan burjuva yönetici sınıf, tahakkümünü laik ve rasyonel idealler olan demokrasi, eşitlik, ve maddi adalet dolaşımıyla meşrulaştırmaya çabalar...” (Swingewood, 1996: 17).

Kitle toplumunda aile ve dayanışma bağlarının ortadan kalkmasıyla yalnızlaşan birey, her türlü yukarıdan gelen, otoriter, yönlendirici eğilimlere de açık hale gelmektedir. Eleştirel kuram savaş dönemlerinde kitlelerin mobilizasyonu, Avrupa’da faşizmin yükselişi ve totaliter yönetim biçimlerine yönelik oydaşmanın nasıl yaratıldığı üzerinde özel olarak durmuştur. Ancak bunun ötesinde bu kuram sıradan bireyin sıradan bir toplumda politik ve ekonomik güçler tarafından nasıl yönetildiğini sorunsallaştırır. Politik iktidar ve güçlerin karşısında uzlaşmacı ve uyum sağlayıcı birey, ekonomik güçler tarafından da tüketici birimlere dönüştürülür.

Kitle terimi ideolojideki bir değişimi de nitelemektedir. Modern kapitalizm toplumsal ilişkileri demokrasi, eşitlik ve maddi adalet dolayısıyla meşrulaştırmaya çabalar. Frankfurt Okulu tam da bu noktada, bu değişen toplum yapısı ve ideolojinin analizini yapmaya girişir. Özellikle iki savaş arası dönemde faşizmin yükselişiyle birlikte totaliter ideolojinin güçlenişi ve bu güçlenmeyi yaratan kurumların analizine girerken, Frankfurt okulu kitle iletişim araçlarını, kitle kültürünün yaratıcısı olarak iktidar ve kontrolün uygulanması ve aracılaştırılmasında sorumlu tutmaktadır (Bottomore,1989; Jay, 1989). Seri üretim ve kültürün standartlaşması, ticari bir meta haline gelmesi, kitle kültürü düzeyinin düşüklüğü temel eleştiri noktaları olarak Frankfurt Okulu analizini kapsamaktadır.

Kitle toplumunun kültürü halkın kendisinin üretmediği, alttan gelen ve paylaşılan değil, yukarıdan dayatılan ve halka yabancı olan bir kültürdür. Kültür endüstrisi olarak adlandırılan iletişim araçları ürettikleri standart kültür ürünlerini kitlesel tüketime sunmakta ve bunları metalaştırmakta, eleştirel içeriklerinden muaf kılmakta, eleştirel aklı ve kamusal alanı ortadan kaldırmakta, kültür endüstrisinin ürünlerine bağımlı kılmaktadır. Kültür endüstrisi ürünleri bireyleri gerçek bir tartışma ortamına çekip özgürleştireceğine, onları yönlendirilecek ve kontrol edilecek birer nesne konumuna sokmaktadır. Bireyler kültür endüstrisi aracılığıyla mevcut toplumsal sistemin kuralları uyarınca toplumsallaştırılmakta ve gönüllü olarak boyun eğmeyi öğrenmektedir.

Frankfurt Okulu modernliğin tekelci kapitalist aşamasının "bireyin sonu" nu hazırlama tehdidini barındırdığını söylemektedir. Bu son, kapitalist ekonominin, onun kültür endüstrilerinin, bürokrasilerinin ve toplumsal denetim tarzlarının ürünüdür. Devlet kapitalizmi ve bürokrasinin, kültür endüstrilerinin tahakkümü anlamında bilim ve teknolojinin, davranış ve düşünce yönetiminin oluşturduğu yeni sistem, toplumsal alternatiflerden ve alternatif düşünce ve davranış tarzlarından yoksun bir tek boyutlu toplum üretmiştir (Best, Kellner, 1998:262-263).

Seri Üretim ve Kültürün Standartlaşması kitle kültürünün en açık özelliğidir. Frankfurt Okuluna göre sanayi devriminin en büyüğü sözcüklerinden biri standartlaşmadır (Özkök, 1985: 112). Kitlesele üretim ve dağıtım belli bir standartlaşmayı gerektirir. Kültür de kitlesele boşutta üretilip dağıtıldığında temel ilke standartlaşma olmaktadır. Başka bir deyişle kültür çağımız üretim gereklerine uygun bir sanayi kültürüdür. Oysa bölme bir sanayiinin kuralları kültürün özü ile çelişkilidir. Dolayısıyla bu sanayiinin kuralları yaratıcıları verimsizleştirmekte, yaratıcılığı akli dar sınırları içine kapatmakta ve özgünlüğün giderek kaybolmasına yol açmaktadır. Örneğin bir televizyon programının süresi endüstrinin ihtiyacı ile belirlenir, yaratıcılarının arzusu ile değil. Bir filmin yaklaşık 1.5 saat olması ya da Türkiye’de televizyon dizilerinin neredeyse 2 saate yakın süresi, reklam endüstrisinin bir kuralıdır. Haber dilinin kuralları standartlaşmanın sonucudur. Haberi 5N1K kuralına göre yazmak haberde önceliğin devlet protokolüne göre yapılması standartlaşmadır. Benzer biçimde belli bir dönemdeki televizyon dizilerinin en çok izlenenlerinin konularının aşağı yukarı aynı olması, izlenmeyi sağlamak üzere başvuru kahramanlık, şiddet, erotizm vb. yollar hep standart olarak belirlidir. Güzellik ve estetik anlayışı standarttır. Moda tam da kültür endüstrisinin standartıdır. Popüler şarkıcılar. Sinema sanatçıları yani starlar belli bir dönemin standart anlayışının içindedir. Bunun yanında kişilikler de standart hale gelmiştir.

Kültür bireysel bir sanatsal üretim olmaktan çıkıp kolektif, ekip üretimine dayalı hale gelmiştir.

Kitle toplumu öncesi zanaatkarlık ortadan kalkarak kültür kalabalık ekiplerin ürettiği bir iş haline gelmiştir. Bugün sanatsal üretimlerden “bir iş” olarak sözedilmesi de bunun sonucudur. Örneğin bir televizyon dizi senarist, yapımcı, yönetmen ve set çalışanlarının ve sanatçıların ortak ekip ürünüdür. Sinema filmi için de aynı şey geçerlidir.

Kültür bir ticaret konusudur. Frankfurt Okulu gerçek kültürün bir ticari meta olmayacağını söylemektedir. Kitle toplumlarında emeğin ve insan ilişkilerinin de meka haline geldiğini biliyoruz. Kültür de tamamen pazarda alınıp satılan bir ürün haline gelmiştir. Sanatı kültürü belirleyen şey piyasa, Pazar arz ve talep ilişkisidir. Bir ürün karlı ise talep edilip üretilmektedir. Karlılığı ortadan kalkan bir ürüne yatırım yapılmamaktadır. Bunun sonucu olarak yaratıcı daha baştan malını satmayı düşündüğü kitlenin beğenilerini dikkate almak zorunda kalmakta bu da daha baştan sanatçıyı en çok moda olana uyum sağlamaya zorlamaktadır.

Kitle Kültürü Düzeyi Düşük Bir Kültürdür. Kitle kültürüne yöneltilen bir başka eleştiri bu kültürün içeriği ile ilgilidir. Buna göre kitle iletişim araçlarıyla üretilen bu kültür zorunlu olarak düşük düzeyli olacaktır. Çünkü klasik Pazar kurallarına bağlı olan bu sanayi en yüksek

düzyeyde tüketim sağlama amacına yönelecek ve yarışma kurallarının egemen olduğu bu alanda üretici işletmeler basitliğe ve demagojiye sürüklenecektir. Sonunda klasik liberal formül en iyi olan kazansın ters yönde işleyecek ve para konusunda kötü mal iyi malı kovacaktır. Bu noktada bu kültürün demagojik olarak müşteri yakalama çabasında olduğu eleştirilmektedir.

Kitle kültürü bireyi pasifleştiren ve politik eleştirisini ortadan kaldıran bir kültürdür. Buna göre kitle kültürü hem nicel hem nitel olarak uyutucu bir kültürdür. Bu kültürün uyutuculuğunun nicel yanı kitle iletişim araçlarının günlük yaşamda ve serbest zaman içinde aldığı payın giderek artmasıdır. Yeni iletişim teknolojilerinin her gün genişlemesiyle birlikte bireyin serbest zamanı giderek artan oranda bu araçlarca doldurulmaktadır (Özkök, 1985: 112).. Bu araçlara ayrılan zaman bireyin başka faaliyetlerinden fedakarlık etmesine yol açmaktadır. Arkadaşlık ilişkileri, toplumsallaşma, kamusal faaliyetlere katılma, siyasal faaliyetlere katılma azalmaktadır. Böyle olunca bireyin siyasal olarak pasifleşmektedir. Diğer taraftan haber bilgi, eğlence ve enformasyon miktarındaki artışıyla birlikte bireyin ihtiyaç duyduğu her türlü etkinlik bu araçlar tarafından karşılanmakta, kamusal alana çıkmaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Buna koşut olarak bireyin çıkacağı kamusal etkinlikler de azalmaktadır. Kamusal etkinlikler de iletişim araçları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kitle iletişim araçlarından yayılan kültür ise bireyin topluma katılacağını özendireceği yerde katılımdan uzaklaştıran bir kültürdür.

Kitle kültürü eleştirel boyutu olmayan bir kültürdür. Gerçek sanat egemen iktidar biçimlerini eleştiren bir nitelik taşıırken kitle kültürü ürünleri eleştirmek şöyle dursun egemenin estetiğini yaratan bir kültürdür. Bu kültür yeni bir otoriterli biçimi olarak açık terörün yerini almıştır. Olası en geniş kitleyi arama çabasındaki bir kültür kaçınılmaz bir biçimde uyuma zorlayıcı bir nitelik taşır. Herkesin beğenisini kazanma, kimseyi incitme ve açıkta bırakmama kaygısı bu kültürü üretenleri belli bir özdenetime iter. Sonuçta bu kültür kitleleri bölücü değil, birleştirici yanları bulabildiği ölçüde Pazar şansına sahip olacaktır. Doğal olarak bu araçların yaydığı kültürün uyuma zorlayıcı niteliği bireyin varolan değerleri ve yaşam koşullarını tartışmasız kabullenmesine yol açar.

Kitle kültürü ve Frankfurt Okulu teorisyenleri bir kültür ve sistem eleştirisi yaparken kitle iletişim araçlarını merkeze almakta ve bu araçlara güçlü, etkileyen, bu araçların izleyicisini de “pasif, tüketen” konumuna yerleştirmektedir. Ancak bu yalnızca bir karşıtlık ilişkisi olarak ele alınmamalıdır. Eleştirel teori bir toplumsal formasyon eleştirisini derin yapılarıdaki ideolojik dönüşüm üzerinden ele alır. İdeoloji 20.yy kapitalizmini meşru kılmak için nasıl işlemektedir?. Kapitalist sistem kendi yeniden üretimini nasıl gerçekleştirmektedir? Bilim ve teknolojinin ideolojik işlevi nedir ve nasıl işlemektedir? Bu sorulara verilen yanıt Marksizmin kapitalizm için yeniden yorumlanması, kültürün ekonomik belirlenmişlik karşısındaki görelî özerkliği ve kitlelerin mevcut eşitsizlikçi bir toplumu onaylamak üzere nasıl ikna edildiğini anlamaya dayalıdır. Analizleri tarihsel ve maddecidir. Bu koşullar altında iletişim araçlarının konumunun ne olduğu sorgulanmaktadır. İletişim araçları kültürün üreticisi olarak temel araçlar olarak konumlanmakta ve çocuklar da dahil olmak üzere kitleleri mevcut düzene uyum içinde özneler olarak üretmektedir. Bu noktada iletişim araçlarının çocukluk, yetişkinlik, yaşlılık gibi temel insan yaşam kategorilerini nasıl tanımladığı, kadınlık ve erkeklik rollerini erkek egemen ve sınıflı bir toplumsal bağlam için nasıl yeniden ürettiği, egemen ve bağımlı arasındaki ilişkileri

nasıl kurduğu, tüketim, kimlik ve aidiyet ilişkilerini nasıl tanımladığı yani kısaca bireyi kapitalist sistem içerisinde nasıl bir özne haline dönüştürdüğü temel araştırma sorularıdır. Bu sorulara yanıt aranırken iletişim araçlarının gücü ve kitlelerin bağımlılığı konusunda etki kuramcılarıyla benzerlik taşıdığı görülse bile aralarında radikal bir farklılık olduğu görmezden gelinmemelidir.

Anaakım iletişim araştırmaları iletişim araçlarının güçlü ve etkileyen konumuna dikkat çekseler bile bu araçların demokratik, çok sesli bir toplumun güvencesi olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre iletişim araçları çocukları içinde bulunduğu toplumsal dünya için toplumsallaştırmaktadır. Anaakım iletişim çalışmalarının iletişim araçlarına ilişkin yaklaşımı verili toplumsal bağlamı onaylamak üzerine kuruludur. Frankfurt okulu ise ekonomik ve sınıfsal bir temel üzerinden kültür analizi yapmaktadır. Onlara göre kitle iletişim araçları modern totaliteryanizmin araçlarıdır ve bilinçli bir biçimde kendisini değiştirecek özgür ve eleştirel bir kapasitenin gelişmesini engellemek üzere hareket ederler. Bu yaklaşımın en önemli teorisyenlerinden Adorno kitle toplumlarının özelliklerini açıklarken otoriter kişilik kavramını kullanır. Kitle kültürü otoriter kişilik kavramının ardında faşizmin bireyleri baskılayan, pasifize eden ve sivil bağımsız bireyler olarak kendilerini gerçekleştirmelerini engelleyen bir ideolojik kültürdür.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Kültür Endüstrisi ile ekonomik endüstri arasındaki ilişkiyi tanımlayınız
- 2) Kitle kültürü kitlelerin kendi ürettikleri bir kültür müdür? Tartışınız.
- 3) Kitle Kültürü ideolojik olarak nasıl işler? Açıklayınız
- 4) Kitle kültürü ile faşizm arasındaki ilişkiyi tartışınız.

11.KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11.1 Kültürel Çalışmalar Yaklaşımı

11.2 Kökenler: İngiliz Kültürel Çalışmalar

11.3. Kültürel Çalışmalarda Hegemonya ve İdeoloji

11.4. Gramsci Hegemonya Kavramı

11.5. Althusser Devletin İdeolojik Aygıtları Kavramı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Kültürel Çalışmalar 1950'lerden sonra ortaya çıkan eleştirel sosyal teorinin bir ekolüdür. İletişimi bir kültür olarak ele alan bu çalışmalar kültürün statusünü analiz ederek. Kültürün ilerici ve baskıcı yönlerini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Kültürel çalışmalar kültürü bir ideolojik/hegemonik mücadele alanı olarak ele alarak popüler kültür kavramının çeşitli yansımalarını analiz etmişlerdir.

11.1. Kültürel Çalışmalar Yaklaşımı

11.1.1.Kökenler: İngiliz Kültürel Çalışmalar

Tamamen İngiliz olan bir bağlamda, İngiliz Kültürel Araştırmalarının öncülleri, bazı yönlerden Frankfurt Okuluna benzer bir biçimde, bir kitle kültürü eleştirisi ortaya koydular. Bu eleştiri, olumlu bir biçimde işçi sınıfının kültürünü ve direncini cesaretlendiren yapıdaydı. Frankfurt Okulu kapitalizm koşullarında kitle kültürünün bireyleri pasifleştiren, iktidar güçlerine karşı bağımlı kılan ve bu bağımlılıktan da memnun olan bir işleve sahip olduğunu söyleyerek, 20.yy'ın Avrupa, Liberal Amerika ve Sovyetler Birliği'nin komünist Stalin dönemini eleştirisini yapmışlardır. Frankfurt Okulu kültürün topluma yaptığı etkisi tamamen olumsuz, kötümser bir perspektif içinden değerlendirmektedir. Onlara göre kapitalizmin ürettiği demokratik olmayan kültür kitlelerin ahyonu olmuştur. Bu kültür insan ve toplum yaşamının her alanına sızarak herhangi bir özgürleşme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Özgürleşmenin tek yolu ise toplumu toptan değiştirecek radikal bir kopuş olmalıdır. Kültürel Çalışmalar ise mevcut koşullardaki kültürün bozulmuş yapısını görmekle birlikte birey ve grupların bu kültürle ilişkilerinin sanıldığı gibi baskıcı olmayabileceğini, özgürleştirici potansiyellerinin de görünmez kılınmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Kültürel Çalışmalar Marksist kökenli olmakla birlikte Frankfurt Okulu gibi Marksizmin ekonomik determinizmini reddederler. Kültür kavramını ve ekonominin yeniden üretiminde kültürün önemini ortaya koyarlar. Aynı zamanda kültürel süreçlerdeki ideolojinin hegemonyayı nasıl ürettiğine bakarlar. Bunu yaparken dil süreçlerine, dilde gizil olan ideolojik yapılanmalara yönelirler. Marksist kavramlarla birlikte psikanalitik özne kavramı ve Freud'u yorumlayan Lacan önemli bir kavran oluşturur.

Kültürel Çalışmalar kültürün gündelik hayattaki biçimlerine eleştirel bir gözle bakan ve kültürü politikleştirerek özgürleşmenin mümkün olacağını söyleyen bir yaklaşımdır. Kültürün ve toplumun disiplinlerarası ve eleştirel yaklaşımıdır. Kültürel araştırmalar okulu, 1964 yılında Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Araştırma Merkezi tarafından hayata geçirildi. Başlangıçta Richard Hoggart yönetimindeki okul, 1968'den 1979'a kadar Stuart Hall kontrolündeydi.

1950'li yıllarda Richard Hoggart, Raymond Williams ve E.P. Thompson, kültür endüstrileri tarafından üretilen kitle kültürünün şiddetli saldırılarına karşı işçi sınıfının kültürünü öne çıkarmanın yollarını aradılar. Richard Hoggart'ın "The Uses Of Literacy" (Okur-Yazarlığın Kullanımı) (1957) adlı yapıtı, İngiliz işçi sınıfının kurumları ve yaşamının canlılığıyla, (yoğun biçimde Amerikan kurumlarının ve kültürel formlarının kolonizasyonuna uğramış, İngiliz hayatının banal benzeşik yapısı şeklinde görülen) kültür endüstrisi ürünlerinin yapaylığını karşılaştırdı.

İngiliz Kültürel Araştırmaları, ayrıca, E.P. Thompson'un İngiliz işçi sınıfı kültürü ve direnme biçimlerinin tespiti çalışmalarıyla da şekillendi (1963). Williams ve Hoggart'a benzer biçimde Thompson da, İngiliz kültürünün değişimlerini endüstrileşmeye ve kentleşmeye karşı bir tepki olarak değerlendirdi. Her üçü de, kentsel endüstri gelişiminin aşırılıkları ve korkularını eleştiren kültürel değerleri tespit etti ve kültürü insanları geliştirilen ve kalkandıran pozitif

potansiyel bir güç olarak gördü. Onlar kültürü demokrasinin önemli bir gücü olarak gören demokratlardı ve İngiltere'deki kültürel eleştiriciliğin muhafazakar geleneğine karşı koyan birer anti-elitistler. Williams ve Hoggart, kendi kültürel araştırma formlarını ilerici sosyal değişimin bir aracı olarak gördüklerinden, yoğun bir biçimde işçi sınıfı eğitimi projelerine dahil oldular ve kendilerini sosyalist politikalara yönlendirdiler. Onların Amerikanizm ve kitle kültürü eleştirileri, Frankfurt Okulunun bazı erken dönem çalışmalarıyla paralellik gösteriyordu, ama önemli bir fark, onların eleştirileri, işçi sınıfını hareketlendirdi. Zira Frankfurt Okulu, Almanya ve Avrupa'nın büyük bir bölümünde, faşizmden dolayı, böyle bir hareketlilik beklemiyordu ve özgürlükçü bir sosyal değişim için güçlü bir birikimi asla görmedi.

Elbette, Birmingham Okulu siyasallaşmaya direndi ve azimli bir biçimde kültür ve toplum araştırmalarını sürdürdü. Şimdi klasik olan, 1960'lardan erken 1980'lere devam eden süreçte İngiliz Kültür Araştırmaları, Marksçı bir yaklaşım benimsedi. Bunlardan biri özellikle Althusser ve Gramsci'den etkilemişti (bkz. Hall 1980 a). Okulda geçen bir düzine tartışmadan ve 1960'lar ve 70'lerdeki sosyal çatışma ve hareketlere verilen tepkilerden sonra, Birmingham Grubu, özellikle medya kültürü ekseninde, kültürel metinlerdeki sınıf, cins, ırk, etnik ve milliyet ideolojileri ve temsilcilerinin karşılıklı etkisine (interplay) konsantre olmaya başladı. Onlar, gazete, radyo, televizyon, film ve diğer popüler kültür formlarının alıcılar üzerindeki etkileri üzerinde çalışan ilkler arasındaydı. Alıcıların medya metinlerine farklı tepkiler vermesini sağlayan çeşitli faktörleri çözümlenerek, farklı tipte seyircilerin medya kültürünü değişik biçimlerde nasıl anlamlandırıp kullandıklarına dikkat çektiler.

Başlangıçtan beri, İngiliz Kültür araştırmaları yüksek/alçak kültür arasındaki ayrımı reddetti ve medya kültürünün yapay ürünlerini ciddiyetle ele aldı, bu sayede elitist baskın edebi yaklaşımların kültürel anlayışlarının üstesinden gelebildi. Benzer biçimde, İngiliz Kültürel araştırmaları Frankfurt Okulunun pasif izleyici nosyonunun sınırlarını, kendi düşünceleri olan, kendi anlamlarını ve popüleri yaratan aktif izleyici düşüncesiyle aştılar. Umberto Eco'nun semiyotik kavramlaşmalarının üzerine yapılarak, Stuart Hall, üreticiler tarafından kodlanan medya metinleri ile tüketiciler tarafından onların çözülmesi arasında bir ayrım yapılması gerekliliğini öne sürdü. O'na göre medya tüketicileri Frankfurt Okulu'nun varsaydığı gibi tek ve anonim değil, anlam üzerinde müzakere eden bir yapıdadır. Medya mesajlarının anlamı izleyicinin nasıl alımladığı ile ilişkilidir.

Farklılıklarına rağmen, Frankfurt Okulu gibi, Birmingham Okulu da çalışmalarında kullandıkları meta-teori ve pratikleri açısından transdisiplinerdir. Bu durum, var olan akademik sınırları sosyal teori, kültürel analiz ve eleştiri ile çağdaş kurulu kültür ve toplumun kapsamlı bir projeye yeniden gözden geçirimini üstlenen bir politika sayesinde ortadan kaldırır.

Dahası, teori ve pratiği köktenci bir sosyal dönüşüme yönelik bir proje içerisinde bağlamaya teşebbüs eder. Kültürü bir sosyal üretim ve yeniden üretim teorisi içine yerleştirerek İngiliz kültürel araştırmaları, kültürel formların sosyal yönlendirmenin devamını ya da insanların yönlendirmeye karşı tavır alıp direnç göstermesine olan etkisinin yollarını belirler. Toplumu, alt sınıf, cins, ırk, köken ve milliyet tabakalarının baskılanması yoluyla ortaya çıkan hiyerarşik ve uyumsuz bir sosyal ilişkiler kümesi olarak analiz eder. Gramsci'nin hegemonya ve karşı-hegemonya modelini uygulayarak (1977 ve 1992) İngiliz kültürel araştırmaları;

yönlendirmenin "hegemonik" ya da kural koyucu sosyal ve kültürel güçlerini analiz etmenin ve direnç ile çatışmanın karşı-hegemonik güçlerini ortaya koymanın yollarını aradı.

Kültürel Çalışmalar kültür araştırmalarını iki düşünsel çıkmazdan kurtardı. Bu çıkmazların ilki ayrı ve eğitimle bağlantılı bir alan olarak kültür nosyonuyla ilgiliydi. Bu anlamda kültür toplumun üstünde ve ötesinde olarak kavramsallaştırılıyordu. Yüksek sanatların ve sanatsal dehanın kültürüydü bu. İngiliz kültürel araştırmaları, kültür alanının yüksek ve alçak, popüler ve elit gibi ayrımlara tabi tutulduğu bakışlardan kaçınan ve tüm kültür formlarını değerlendirmeye ve eleştiriden geçirmeye değer gören bir yaklaşım geliştirdi. Kültürün siyasal boyutunu gözden kaçırmayan yaklaşımların savunuculuğunu yaptı ve çeşitli kültür tipleriyle onların değişiklik gösteren politik etkileri konusunda siyasal ayrımlar geliştirdi. Birmingham Merkezi, ırk, cins ve sınıf incelemesini kültür ve iletişim araştırmasının merkezine yerleştirerek, kültürü toplumun içinde anlamlandıran eleştirel bir yaklaşım benimsendi ve kültür araştırmasını çağdaş toplumsal teorinin ve muhalif politikaların alanına yerleştirdi.

Raymond Williams, kültürü tanımladı. Kültür yalnızca edebi ve sanatsal etkinliklerin alanı değil, "bir bütün olarak hayat" şeklinde kavramlaştırarak, onu, İngiliz akademik çevrelerinde baskın olan biçimiyle, kültürün edebi kavranışının ötesinde bir anlama taşıdı (1958 ve 1961). Bu yeni kavram, duyarlılığın, değerlerin ve eylemlerin olduğu kadar, yapaylıklarında biçimsel türlerini, farklı tarzlarını çevreliyordu. "Kültür ve toplum" birlikte düşünülmesi ihtiyacını tartışmaya açarak, medya kültürünün önemini görerek ve yüksek ve alçak kültür ayrımını aşarak Williams, İngiliz Kültürel Araştırmalarının yürüncesini derinden etkileyen bir seri yayın üretti. Burnu havada, elitist ve aynı zamanda önemli farkların üstünü örten bir kitleler kavrayışına karşı polemige girişti. Wililams kendinden önceki ve Ortodoks marksizmin kültür tanımlarını reddetmiştir. Onun kültür yaklaşımı Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerinden geliştirilmiştir. Williams hegemonyanın devamlı kurulma zorunluluğundan dolayı, sistemin içerisinde hegemonyadan korunmayı sağlayacak muhalefet alanlarının olduğunu söyler. Bu anlamda Williams hegemonya karşısında ümitlidir ve kültürün çok boyutluluğuna dikkat çeker: "herhangi bir toplumda: herhangi bir zaman diliminde; mutlaka hâkim ve etkin olarak adlandırabileceğimiz, değerler, anlamlar ve pratikler dizgesi bulunmaktadır. Bu hâkim sistem durağan bir yapı değildir; sürekli olarak bir içine alma sürecindedir. Bu birleşim zaman zaman son derece tutarsız ve çelişkili bir görünüm sergileyebilir. Gramsci bu birleşimi, alt sınıfların hegemonya içerisindeki, hâkim sınıflara karşı muhalefeti anlamında kullanmaktadır. Bana göre değerlerden ve anlamlardan oluşmuş etkili ve hâkim bir sistemin temeli sadece soyut bir iktidar yapılanmasından oluşmaz; yaşanan toplumsal gerçekliğe uyumlu bir bileşim ile mümkün olabilir. Bu yüzden hegemonya sadece yukarıdan empoze edilen fikirler ve manüplasyon yoluyla gerçekleşmez. Hegemonya ancak; yaşanan hayatın tüm deneyimleri ve pratiklerinin bir araya gelmesi ve aralarındaki ortak uyum ile gerçekleşebilir." (Williams 1980: 38)

Wililams'a göre kültür sıradandır ve herkes tarafından paylaşılabilir. Williams bu anlamda seçkin yüksek kültürü reddeder. Bu anlamda Williams; sıradan insanların kültürü ile yüksek kültürün seçilmiş öğeleriyle bir arada harmanlayan ve bütünleştiren genel bir kültürün geliştirilmesini sağlayacak, daha az "seçkin" bir çarenin olanaklı olduğunu düşünmektedir. Kültür, anlamların, değerlerin ve aktivitelerin paylaşıldığı bir network tür ve bilinçli olarak

oluşturulmamaktadır. Fakat ileri bir bilinç olarak toplumda kendiliğinden yeşermekte ve bu yüzden öncelikle toplumsal yapı tarafından biçimlendirilmektedir.

Diğer taraftan Kültürel Çalışmalar Ortodoks, Marksizme sıkı sıkı bağlı anlayışın kültür veya ideolojiyi anlayışını da eleştirdi. Ortodoks Marksistlere göre kültür ekonominin belirlenenleri olarak kavramsallaştırmıştı. Kültürel Çalışmalar ekonominin başlangıçta belirleyici olduğunu kabul etmekte birlikte bu kabulün kültürel yaşamın karmaşıklığını açıklayamayacak kadar katı olduğunu söylüyorlardı. Onlara göre kültür hâkim ve bağımlı sınıflar arasındaki bir mücadele biçimleniyordu. Bu anlamda bir mücadele alanı olan kültür baskıcı da ilerici de olabilir.

Kültürü toplum açısından pozitif potansiyel güç olarak gören Williams, Hogart, Thomson üçlüsü, kültür demokrati olarak adlandırılırlar. Yine bu düşünürler; kitle kültürü ve kültürün sıradanlaştırıcılığının en büyük karşıtlarıydı. İngiltere’de oluşan elitist kültüre karşı olan düşünürle toplumdan yana olmuşlardı. Bu anlamda Frankfurt okulunun temel yaklaşımlarıyla paralellik gösteren İngiliz kültür temsilcileri, işçiler üzerinde yarattıkları etki açısından Frankfurt okulundan ayrılmaktaydı. Çünkü Frankfurt Okulu, dönem içerisinde gelişen faşizme karşı sadece teorik bir duruş gösterebildi. O dönem içerisinde kitlelerde herhangi bir hareket hali oluşturması düşünülemezdi. Oysa işçi sınıfı uyandırmayı başaran İngiliz kültür okulu temsilcileri, işçi sınıfının desteği ile toplumsal bir duruş sergileyebildiler.

Başlangıcından beri, Birmingham projesi çağının önemli politik problemlerine yöneldi. Onların sınıf ve ideolojiye yönelik erken dönem ilgisi, İngiliz toplumunun içinde yer alan sınıfın baskıcı ve sistematik etkilerinin yoğunluğundan ve 1960'lardaki sınıf eşitsizliği ve baskıya karşı olan ayaklanmalardan kaynaklandı. 1950'lerin sonları ve 1960'lardaki Williams/ Hoggart /Hall dönemi kültürel araştırmaları işçi sınıfı kültürünün potansiyelini değerlendirdi. 1960'larda ve 70'lerde ise gençlik alt-kültürlerinin kapitalist hakimiyetin hegemonik formlarına karşı direnç potansiyelinin önemini kavradı. Frankfurt okulundan farklı olarak (ama Herbert Marcuse'ye benzer biçimde), İngiliz kültürel araştırmaları gençlik kültürlerine, karşı koyan ve sosyal değişimin potansiyel yeni formlarını üretenler olarak baktılar. Gençlik alt-kültürleri araştırmaları sürecinde, İngiliz kültürel araştırmaları, kültürün nasıl kimlik ve grup üyeliğinin ayırıcı formlarını yarattığını gösterdi ve çeşitli gençlik alt-kültürlerinin karşı koyucu potansiyelini tespit etti (Hez. Jefferson 1976 ve Hebdiye 1979).

Kültürel araştırmalar, kendi özgün stillerini ve kimliklerini yaratarak, alt kültürlerin hakim kültür ve kimlik formlarına nasıl direnç gösterdiğini belirledi. Hegemonik giysi ve moda kodlarına, davranışlarına ve politik ideolojilerine uyan bireyler, böylece ana-akımda bulunan belirli sosyal grupların üyelerine dönüşerek kimlik kazanırlar (örneğin beyaz, orta-sınıf muhafazakar Amerikalılar). Kendilerini punk kültürü veya hip hop alt küre gibi alt-kültürlerle özdeşleştiren bireyler, ana-akımda bulunanlardan daha farklı görünür ve davranırlar ve böylece kendilerini standart modellere karşı tanımlayarak, karşı koyucu kimlikler üretirler.

İngiliz Kültürel araştırmaları, işçi sınıfının var olan kapitalist topluma entegre olduğunu fark edince, sürekli biçimde yeni bir politik temsil ile siyasi özneler ve hareketler arayışına girişti. Araştırmaları özünde oldukça politikti ve muhalif alt- kültürlerdeki direnç koyma

potansiyelini şiddetle vurguladılar. Kültürel araştırmaların gelişimi ve yeni politik aracilar bulma arayışı 1960'ların çatışmaları ve siyasi hareketlerden etkilendi. Feminizme yoneliş, sık sık tatrişmalı biçimde, feminist hareketle şekillenirken, çalışmanın belirleyici faktörü olan ırk düşüncesine yoneliş, günün ırkçı-karşıtı ayaklanmalarıyla ateşlendi. İngiliz kültürel araştırmalarındaki eğitime bakış, 1960'lı yılların çatışmalarına rağmen, eğitimde devam eden burjuva hegemonyası rolüne yonelik politik bir endişeyle bağlantılıydı. Aynı şekilde kökenleri Birmingham grubunun çalışmasında yatan pedagojik ilgiye dönüşte, 60'lara rağmen gelişti. Thatcher'in İngiliz politikasındaki zaferiyle başlayan 'saç' dönem, 1970'lerin sonuna doğru ilgiyi yeni muhafazakar hegemonyanın otoriter popülizmini anlamaya yoneltti.

1970'ler ve 80'ler boyunca gelişen İngiliz Kültürel Araştırmaları, Feminizmi, ırk teorisini, gay ve lezbiyen teorilerini, postmodern teoriyi ve diğer moda teorik biçimleri başarıyla kendine mal etti. Bu teorik perspektifler, kurulu toplum ve kültürün seksizm, ırkçılık, homofobi ve diğer baskı formlarını kışkırtma yollarını ya da bu fenomenlere karşı direnç ve araştırma üretme biçimlerini incelemek için kullanıldı. Bu yaklaşım, daha adil ve eşitlikçi bir sosyal düzen üreten metinleri ve temsilleri desteklerken, açık bir biçimde hakimiyet ve baskı üreten tüm kültürel formların politik eleştirilerini yapmayı da sürdürdüler.

11.2.Popüler Kültür

Raymond Williams ve Kültürel alışmalar'a göre "Popüler kültür" bir zamanlar (popülüs olan) halka, insanlara ait, insanlar tarafından ve insanlar için, içinde kişilerin kendi pratiklerini yarattığı ve katıldığı bir alandır. İnsanların kendi leri için ve kendileri tarafından üretilen bu kültür modernleşme, endüstrileşme, şehirleşme ve kitle toplumu ile birlikte başka anlamlar içerecek biçimde dönüşmüştür. Bir zamanlar halka ait olan kültür, kitle toplumlarında kültür endüstrisi tarafından üreilmeye başlandığında artık halkın sevdiği, tükettiği ancak halk tarafından kendisi için üretmediği, piyasada meta olarak alınıp satılan bir nitelik kazanmıştır. Günümüzde popüler kültür terimi üç anlama karşılık gelmektedir. Bunlardan en çok beğenilen, moda olandır. Bu kültür pazarda alınıp, satılan bir meta, kısa sürede tüketilen ve sürekli yenilenen bir kültürdür. Diğerisi ise halkın kendisi için üretmediği. Kendiliğinden olmayan endüstri tarafından üretilen bir kültür olmasıdır. Üçüncüsü ise içinde sanatsal bir nitelik taşımayan, estetik olmalan, kalitesiz, niteliksiz ticari bir kültür olmasıdır..

Frankfut Okulu teorisyenleri popüler kültür ile kitle kültürü arasındaki ayrımın ortadan kalktığını, popüler kültürün de kültür endüstrisi tarafından üretilen ve kitlelerin kendi kültürleri imiş gibi benimsemesinin sağlandığını belirterek, eleştirel durmuşlardır.

11.3.İdeoloji ve Hegemonya Kavramı

Kültürel alışmalar kültürün analizini ve eleştirisini yaparken kültürün bir iktidar ve ideoloji alanı yarattığını, bireylerin gönüllü olarak mevcut iktidara boyun eğerken, kültür tarafından biçimlendirildiğini kabul etmektedir. Bu anlamda alışmaları Hegemonya ve Devletin İdeolojik Aygıtları kavramlarına dayalıdır.

11.4. Antonio Gramsci ve Hegemonya

Hegemonya bir toplumda egemen olan grupların iktidarını doğal ve meşru gösteren ve toplumsal grupların gecici bağlaşıklıklarına dayalı bir oydaşma (rıza) durumudur (Mutlu, 1990:124).

Bir kültürde baskın ideolojiyi destekleyenlerin bu ideolojinin baskı altına aldığı kümelerin zımnı onayını kazanırken bu ideolojiyi kurumlarda ve ürünlerde yeniden üretebilmelerinin çeşitli yolları.

Gramsci'ye göre hegemonya sürekliliğini bir güç ve onay alma karışımıyla sürdürür. Bunu yaparken bazı kurumlar ve gruplar gücü şiddet içeren biçimde kullanarak sosyal sınırların devamını sağlar (örneğin polis, ordu, ajanlar, vb.). Diğer yandan bazı kurumlar da (din, eğitim ve medya gibi) hegemonyayı ya da belirli tip bir sosyal düzenin ideolojik yönlendirilmesini kurumsallaştırarak bir rıza gösterme durumu yaratırlar (Belirli tip sosyal düzen derken; liberal kapitalizm, faşizm, beyaz egemenliği, demokratik sosyalizm, komünizm vb.). Bu şekilde bağımlı kesimlerin iktidara karşı gönüllü onayı yaratılır. Gramsci bu onay/rızayı üreten süreçleri çözümlenmeye çalışır. Hegemonyacı aygıtların işleyişiyle baskın ideoloji geçerli ve doğal olarak kabul edilir. Dolayısıyla ideoloji olarak da görünmez. Bu bir sağduyu ya da bir kültürün ortak duygusu olarak adlandırılır hale gelir.

Hegemonya kavramının eleştirel iletişim çalışmalarında ve kültürel çalışmalarda yaygınlıkla kullanılıyor hale gelmesinin nedeni iletişim araçlarının gerek özerk toplumsal aktörler, gerekse baskın ideolojileri veya oydaşmanın düzayak yansımaları olmamalarıdır. Tersine iletişim araçları rızanın üretiminde ana etkenlerdendir. İletişim açısından önemli olan ikinci nokta, hegemonya için toplumun her alanında hatta siyaset ve devletin müdahalelerine en kapalı ve en mahrem görünen alanlarda dahi savaşım veriliyor olmasıdır. Dolayısıyla popüler iletişim araçları metinleri de bu savaşımın sürdürüldüğü önemli alanlardandır. İletişim alanında hegemonya modeli toplumsal olarak güdülenen ve siyasal olarak uygulanan pek çok iletişim biçiminin doğal olarak sunulduğunu varsayar. Medya içeriklerinde dışarıda bırakılanlar, neyin hakim güç/iktidarlar tarafından önemli ve ayrıcalıklı olduğuna ilişkin tartışmalara izin verilen terimlerin neler olduğuna ilişkin bir çerçeveleme sağlar.

Gramsci'ye göre hegemonya; eğitim, kilise, politik partiler, sendikalar, vb. gibi rızanın kaynağını oluşturan "özel kurumlar"a özerklik alanı tanıyan, dayanıklı ve bağımsız sivil topluma dayanmaktadır

Kapitalizm, öyle görünüyordu ki, her zaman olduğundan bile güçlü durumdaydı. Kapitalizm Gramsci'ye göre salt şiddet, siyasi ve ekonomik zor yoluyla değil aynı zamanda ideolojik olarak burjuva değerlerinin herkesin 'ortak düşüncesi' haline geldiği egemen kültür yoluyla da yönetiyordu. Böylece bir uzlaşma kültürü geliyor ve işçi sınıfındaki kişiler kendi iyiliklerini burjuvazinin iyiliğiyle özdeşleştiriyor, karşı çıkmak bir yana statüko-mevcut durumun devamına yardımcı oluyorlardı.

İşçi sınıfının kendi öz kültürünü geliştirmeye gereksinimi vardı. Böylece burjuva değerlerinin toplum için 'doğal' ya da 'normal' değerleri temsil ettiği kanısı yıkılacak ve ezilen ve aydın sınıfları proletarya davasına çekecekti. Gramsci için kültür iktidarın temeliydi ve ilk olarak kültürel egemenlik elde edilmeliydi. Gramsci'nin görüşüne göre, modern koşullarda kazanmak isteyen sınıf, entelektüel ve ahlaki önderliği ele almalı, değişik güçlerle ittifak ve uzlaşmalar gerçekleştirmek için kendi dar 'ekonomik-toplu' çıkarlarının ötesinde davranmalıydı. Baskın sınıf kurumlar, sosyal ilişkiler ve düşünceler bağı yoluyla egemenliğini (hegemonyasını) yeniden ve yeniden üretir. Gramsci, altyapı ilişkilerini sürdüren ve parçalayan bir üstyapının önemini vurgulayan bir kuram geliştirdi.

Gramsci'nin egemenlik (hegemonya) düşüncesi onun kapitalist devlet kavramıyla bağıntılıdır, onun zor artı rıza ile hükmettiğini öne sürer. Devlet dar hükümet anlamıyla anlaşılmalıdır; bunun yerine, siyasi kurumlar ve yasal anayasal denetim alanı olan 'siyasi toplum' ile genelde 'özel' ya da 'devlet-dışında' bir alan olarak görülen 'sivil toplum' arasında bölünmelidir. İlki zorlama yoludur ve ikincisi ise razı olma (rıza). Bununla birlikte, bölünmenin sadece kavramsal olduğunu ve ikisinin gerçekte çoğu zaman çakıştığını vurgular.

Gramsci'ye göre modern kapitalizm altında, burjuvazi ekonomik denetimini, sivil toplum içindeki sendikaların ve kitlesel siyasi partilerin siyasi alanda belli taleplerinin karşılanmasına izin vererek sağlar.

11.5. Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Gramscinin hegemonya kavramını Althusser (1971) yeniden yorumlar. “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” adlı yapıtında Marx’ın “üretim koşulları”na ilişkin söylediklerini ele alır. Ona göre, üretimin koşulu üretim koşullarının yeniden üretimidir. Althusser, Marx’ın, bir toplumun üretimde bulunurken, üretim koşullarını yeniden üretmezse, “hayatını bir yıl bile sürdüremeyeceğini bir çocuğun bile bileceği” düşüncesinden hareket eder. Üretimin maddi koşullarının yeniden üretimi, “üretici güçler” ve “üretim ilişkileri” ile ilgilidir. “Üretici güçler”, “üretim araçları” ve “emek gücünün yeniden üretimi” olarak ikiye ayrılmaktadır. (Althusser, 2000:17-24) Althusser, yapıtında üretim ilişkilerinin yeniden üretimi üzerinde geniş olarak durur.

Marx, her toplum yapısını belirleyen iki “düzey”in olduğunu düşünür. “Altyapı ve üstyapı”. Bu yapıyı Althusser bir bina örneği ile açıklar: “Herkes tüm toplumların yapısının üzerine üstyapının iki katının yükseldiği bir temeli (altyapı) olan bir bina olarak tasarlanmasının kolay bir mecaz, mekâna ilişkin bir mecaz olduğunu kolaylıkla kabul edebilir: Bu bir topiktir. Her mecaz gibi bu mecaz da, bir şeyi gösterir, bir şeyle ilgili bir fikir verir. Neyi? Şunu: Temele dayanmasalardı üstkatların tek başlarına havada duramayacaklarını.” (2000:25) Althusser “altyapı”nın ekonomik temel, üst yapının da iki “düzey” olan hukuk, devlet ve ideoloji olduğunu vurgular. Bina mecazında olduğu gibi ekonomik temel “son kerte” belirleyicidir. Ekonomik temel, “son kerte”de katları (üstyapıyı) belirlemektedir. Althusser, bu mecazı yadsımaz, ama üstyapının doğasını “yeniden üretimden kalkarak” düşünmek istemektedir. Yani devlet, hukuk ve ideoloji

11.6. Althusser'in araştırma konusu olacaktır artık.

Üretimin nihai koşulu üretim koşullarının yeniden üretilmesidir. Bu yeniden üretim, üretim güçlerinin yeniden üretimi (iş gücü) ve var olan yeniden üretim ilişkilerinin yeniden üretimi ile olur. Üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi Devletin İdeolojik Aygıtları ile olmaktadır.

Althusser'e göre toplum ekonomik, siyasal ve ideolojik pratiklerden oluşmaktadır. Burada pratiği Althusser, belli insan emeği ile etkilenmiş, belli üretim araçları kullanarak, belli bir ürünün iletişim süreci olarak tanımlar.

Althusser'e göre kapitalizm üretken bir sistem olarak üretim koşullarını yeniden üretir. Yeniden üretim işgücünün düzenin kurallarına uymasının sürdürülmesidir. İş gücünün üretilmesi aileyi, ustalığın ve tekniklerin öğrenilmesi öğretim ve eğitim sistemini gerektirir.

Devlet toplumsal üretimin toplumun tümünün rızasıyla yapılmasını uzun dönemde sermayenin ve yönetici sınıf bloğunun hegemonyasını sürdürmesini güvence altına alan yapıdır. Üretimin yapıldığı aygıtlar, devlet tarafından örgütlenmiş olsun olmasın Devletin İdeolojik Aygıtlarıdır (DİA).

Nitekim Althusser tarafından ortaya konan bu kavramsallaştırma özellikle yurttaş karşısında devletin ön plana çıktığı politik/topluk sözleşmelerinde daha açık belirginlik kazanmaktadır. Devlet hegemonik bir güç olarak ve ideolojik olarak işlev görür. Haberleşme araçları da bu biçimleriyle “devletin ideolojik aygıtı” (DİA) olarak görülmüştür. Althusser bu kavramı modern devleti tanımlamak üzere kullanmıştır. O'na göre devlet baskıcı aygıtlarının yanında ideolojik aygıtlarına da ihtiyaç gösterir. Devletin baskı aygıtı, hükümeti, orduyu, polisi, mahkemeleri, hasiphaneleri vb., devletin ideolojik aygıtları ise dinsel, hukuksal, siyasal, sendikal, kültürel, aileye ve iletişime özgü kurumlardır. Baskı zor kullanarak işler, oysa DİA ideoloji kullanarak işler. Devletin ideolojik aygıtları baskıcı devlet aygıtından farklıdır çünkü baskıcı devlet aygıtı tek bir tane iken devletin ideolojik aygıtlarının çoğulluğu söz konusudur. Baskıcı devlet aygıtı tamamıyla kamusal alana aitken ideolojik devlet aygıtlarının büyük bir bölümü tersine özel alanın parçasıdır; dolayısıyla özel pratikler ve kurumlardır (Mutlu, 1994: 92). Ancak Althusser'e göre devletin baskı ve ideolojik aygıtları birbiriyle ilişkilidir. Baskı ideoloji olmadan işlemez, ideolojik aygıtlar ise baskıyı meşru kılar. Bu noktada bu iki aygıtın amacının ne olduğu sorulabilir. Bu soruya verilecek yanıt Althusser de mevcut statükonun yeniden üretimidir. “Üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin büyük bir bölümü devlet iktidarının devlet aygıtlarında (DİA ve baskı aygıtları) uygulanmasıyla sağlanır. Devletin ideolojik aygıtları modern devletin yeniden üretimini sağlar. Yeniden üretim kavramı sınıflı bir toplumda üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi anlamını taşımaktadır. Üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde geleneksel kurumlar yanında yeni kurumlar da işlev görür. Bütün çelişkilerine karşın DİA aygıtlarına birliğini veren “hakim sınıfın” ideolojisidir (Bumin, 1983: 95). Devletin ideolojik aygıtları kendilerini birbirinden farklı ve uzmanlaşmış kurumlar olarak sunarlar. Dinsel kurumlar, okul sistemi, aile, hukuk, siyasal istem, iletişimsel ve kültürel pratik ve kurumlar. Okul ortaçağda kilisenin üstlendiği görevi modern zamanlarda yerine getirmektedir. Althusser okula emek gücünün yeniden üretiminde işlev tanımaktadır. Okul emek-gücünün

yeniden üretiminin maddesel koşulları dışında kalan, beceri ve değerlere dayalı alanda işlevini sürdürmektedir. Okul hem becerileri hem de genel görgü, bilgi, ahlak, itaat kurallarının öğretildiği yerdir (Bumin, 1983: 96). Okul “tüm toplumsal sınıfların çocuklarını ana-okulundan başlayarak alır ve yeni ve eski yöntemlerle yıllar boyunca çocuğun etkilere en açık olduğu çağda, aile DİA’sı ve öğretimsel DİA’sı arasında sıkışmış olduğu yıllar boyunca, egemen ideolojiyle kaplanmış becerileri (fransızca, hesap, doğa tarih, bilimler, edebiyat) ya da sadece katıksız egemen ideolojiyi (ahlak, felsefe, yurttaşlık eğitimi) tekrarlaya tekrarlaya çocukların kafasına yerleştirir... (akt. Bumin, 1983: 96).

Günümüz toplumlarında DİA’larının işlevleri içiçe geçmiştir. Okul çocukların eğitildiği temel bir kurum olmakla birlikte iletişim araçları toplumsal eğitimin temel araçları konumundadır. Toplumsallık içerisinde mevcut olan her türlü pratik, kurum ve enformasyon kitle iletişim araçları tarafından üretilmekte ve dolaşıma sokulmaktadır. Kamusal konuşma ve bilgi bu araçlar aracılığı ile dolaşıma sokulduğunda mevcudiyet kazanmaktadır. İletişim araçları yalnızca bilgi değil aynı zamanda kimlikleri ve aidiyet kalıplarını da üretmektedir. Ben ve öteki tanımlarının merkezinde yer aldığı kimlikler iletişim araçları aracılığıyla dolaşıma sokulur. Birey, yurttaş, tüketici, iyi anne, güçlü baba, başarılı çocuk, aile vb. gibi . Toplumsal değerlerin ideolojiler aracılığıyla üretildiği temel kurum iletişim haline gelmiştir. Bu anlamda iletişim araçları ulus, yurttaşlık, vatan gibi meta kimlikler çevresinde mevcut olabilecek bireysel ve kolektif kimlikleri ve bunların ideal yaşam pratiklerini, belirli tarihsel ve toplumsal bağlam içerisinde yapılaştıran hem kültürel hem de ideolojik bir kurumdur. Devletin baskı aygıtı “zor kullanarak” işleme, devletin ideolojik aygıtlarının ise “ideoloji kullanarak” işlemesidir. Devletin baskı aygıtında “fizik baskı dahil” baskıya öncelik verilirken, ideoloji ikincil bir işleve sahiptir. Devletin ideolojik aygıtlarında ise, ideolojiye öncelik verilirken, baskı ikincil bir işleve sahiptir

Althusser, devletin ideolojik aygıtları her ne kadar çeşitlilik gösterse de “yönetici ideolojinin altında ” “yönetici sınıfın ideolojisi altında ” bir “birliğe” sahip olduğunu düşünür. Devlet aygıtı iki gövdeyi kapsamıştır: Devletin baskı aygıtını temsil eden kurumlar gövdesi ve devletin ideolojik aygıtlarını temsil eden kurumlar gövdesi. Althusser, bu incelemelerini yaptıktan sonra yapıtının başlangıcında irdelediği probleme döner. “Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi”ne. Althusser’e göre, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi altyapı ve üstyapı olarak belirlediği topikte, hukuki-siyasal ve ideolojik üst yapı yoluyla sağlanmaktadır. Yani, bir yandan devletin ideolojik aygıtlarında öbür yandan devletin baskı aygıtlarında. (2000:38)

Althusser, toplumun kendi imgeleminde bireyi nasıl gördüğünü anlamanın gerekli olduğunu düşünmekteydi. Kapitalist toplumda, insan birey olarak genellikle bencillik özelliği olan bir özne olarak kabul edilmektedir. Althusser için, ne varki, bir insanın kendini bu şekilde algılama kapasitesi doğuştan gelen bir özellik değildi. Daha çok bu, bireylere bir öznenin rolünü (forme) benimseten kurulu toplumsal uygulamaların yapısı içinde kazanılmaktadır. Toplumsal uygulamalar bir yandan bireyin özelliklerini belirler ve bir yandan da sahip olabilecekleri özelliklerin derecesi ve her toplumsal uygulamanın sınırları hakkında kişiye fikir verir. Althusser bizim birçok rolümüzün ve davranışımızın bize toplum tarafından verildiğini tartışır:

mesela, çelik işçilerinin yaptığı üretim ekonomi uygulamasının bir parçasıyken avukatların çalışması politik-hukuk uygulamasının bir parçasıdır.

Ne var ki, bireylerin diğer özellikleri, iyi bir yaşam hakkındaki inançları veya kendi doğası hakkında metafizik yansımaları gibi, çok kolay bir şekilde bu kategorilere uymaz. Althusser açısından, bizim değerlerimiz, arzularımız, tercihlerimiz bize, belli bir konuyu aydınlatıcı açıklamalar yaparken bireyleri öznel olarak görmenin tanımlayıcı özelliğine sahip ideoloji uygulaması tarafından telkin edilmektedir. İdeolojik uygulama, aileyi, medyayı, dinsel organizasyonları ve en önemlisi, propagandası yaptıkları düşünceler açısından eğitim sistemini içeren Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) diye adlandırılan kurumlar bütünü kapsamaktadır. Ne var ki, bizim bencil olduğumuzu bize düşündürten bir DİA yoktur. Aslında bu inancı biz, bir kız çocuğu, bir öğrenci, bir çelik işçisi, bir meclis üyesi olurken öğreniriz.

Birçok kurumsal biçimine rağmen, ideolojinin işlevi ve yapısı tarih boyunca değişmemekte ve sabit kalmaktadır, aynen Althusser'in ideoloji hakkında ilk tezinde söylediği gibi, "ideolojinin tarihi yoktur". Bütün ideolojiler, her ideoloji diğerine göre farklılık gösterse de bir özne inşa eder. Kolayca akla gelebilecek şekilde Althusser bunu belli bir konuyu aydınlatıcı açıklamalar yapma (interpellation) içeriği ile resmetmektedir.

Caddede yürüyen bir birey örneği kullanır: bir polis düdüğü ya da başka bir ikaz sesini duyması üzerine birey kendi etrafında döner ve artık bu basit vücut hareketiyle o insan bir özneye dönüşmüştür. Althusser bu işlemi kişinin kendisini sesin öznesi olması olarak görmesi ve bunu yanıtlamaya hazırlanması açısından tartışır. Onun caddede yürütmesinde şüpheli hiçbir şey olmamasına rağmen, kişi seslenilenin kendisi olduğunu düşünür. Bu kabullenme geri dönüşlü olarak çalışan bir yanlış bir kabullenmedir: madde olarak birey her zaman ve çoktan ideolojinin bir öznesidir. Bireyin bir özneye dönüşmesi her zaman ve çoktan olmuştur; Althusser burada bizim kim olduğumuza dair fikrimiz ideoloji tarafından bize sunulmaktadır.

Althusser'in ikinci tezi "ideoloji maddi bir varlığa sahiptir":

"Düşünceler (bir ideal veya ruhsal varlıkla donatıldığı kadarıyla) , bir ideolojik aygıt tarafından son seçenekte tanımlanan ritüeller ile yönetilen uygulama hareketlerinde varlıklarının hak ettiği kesin sınıra ulaşmaya kadar görünmez olmaktadır. Bu nedenle özne takip eden sistem tarafından hareket ettirildiği müddetçe hareket edebilmektedir (kendinin gerçek gerekliliğinin sağlanması amacıyla yola çıkmak): kendi inancına göre hareket eden bir öznenin somut hareketlerindeki varoluşu hayata geçiren bir maddi ritüel tarafından yönetilen maddi uygulamaları tanımlayan maddi bir ideoloji aygıtında varolan ideoloji...(İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları'ndan)

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Yüksek kültür nedir? Açıklayınız.
- 2) Popüler kültür hangi anlamlara gelmektedir? Açıklayınız.
- 3) Hegemonya kavramı nedir? Açıklayınız.
- 4) Devletin ideolojik aygıtı olan medya nasıl işlemektedir? Açıklayınız
- 5) İdeoloji bireyi nasıl özne kılar? Açıklayınız.

12. KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR-STUART HALL VE ALIMLAMA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12.1. Kültürel Çalışmalar

12.2. Stuart Hall Kodlama-Kodaçıklama

12.3. Feminist Çalışmalar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Kültürel Çalışmalar Yaklaşımı içinde Stuart Hall iletişim sürecinin nasıl işlediğini, bu süreçte kodlama ve kodaçımleme mekanizmalarının nasıl çalıştığını ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu bölümde Hall'ın kavramları olan kodlama, kodaçımleme ve üç farklı alımlama yöntemi üzerinde durulacaktır.

Kültürel çalışmalara katkıda bulunan en önemli yaklaşım ise Feminist Yaklaşımdır. Feminist medya yaklaşımı da bu bölümde ele alınacaktır.

12.1. Kültürel Çalışmalar, Anlam ve Ahımlama

12.1.1. Stuart Hall ve Aktif İzleyici Tezi

Kültürel Çalışmalar geleneği içerisinde media, anlam ve izleyici ilişkisinin açıklayan kurucu yaklaşım Stuart Hall'un çalışmalarında bulunmaktadır. Hall medyanın işleme biçimini medya ve izleyici gibi karşılıklı iki eksen üzerinden çıkarıp toplumsal bir üst bakış içine yerleştirmektedir. O'na göre medyanın anlam üretim pratiği Marksizmin kapitalist üretim tarzı analizi içinden düşünölmelidir. Bu şu anlama gelmektedir: Kültürel üstyapının üretimi tıpkı ekonomik altyapının yapısal kuralları gibi işlemektedir. Hall medyanın çalışma pratiğini ekonomik altyapının çalışma pratiği içindeki anlksal uğraklarla açıklamaktadır. O'na göre bir kültürde mesajların ve anlamların dolaşımı bir ekonominin alırdedilebilen anlarına (moment) benzer (Nalçaoğlu, 1990: 1666): üretim-bölüşüm-üretim. Anlam üretimi söz konusu olduğunda bu sürecin farklı anlarından oluşan karmaşık yapısalılığı ön plana çıkarılmalıdır. Sonuçta elde edilen model üretim-dolaşım-bölüşüm/tüketim-yeniden üretim ögelerini kapsayacaktır (Nalçaoğlu, 1999: 1666). Su model çerçevesinde anlam üretim sürecinin belirleyici anları birbiriyle özdeşleştirilemeyecek olan üretim ve tüketim anlarıdır. Bunlar kodlama=üretim ve kodaçımllama = tüketim olarak adlandırılmaktadır. Kodlama yani üretim mesajın gerçekleşmesinin başlama noktasıdır. Kodaçımllama yani tüketim ise izleyicinin mesajı açımllama/yorumlama biçimidir. Kodlama yani üretim sürecinde oluşan metnin (içerik ya da mesaj olanının) içindeki anlamlar izleyici olarak kodaçılmayıcının anlamlandırmasını tam olarak belirlemeselerde kodaçımının meşru yollarını belirlerler.

Hall'ın kodlama ve kodaçımllama sürecini şöyle şemalaştırabiliriz:

Anlamalı bir söylem olarak program

Kodlama

Kodaçımllama

Bilgi Çerçevesleri

Bilgi Çerçevesleri

Üretim İlişkileri

Üretim İlişkileri

Teknik Altyapı

Teknik Altyapı

Bu model içinde anaakım pozitivist iletişim çalışmaları geleneği içinde kaynak olarak tanımlanan ancak eleştirel gelenekçe adlandırıldığı biçimiyle kodlayıcı, mesajı oluşturan kurum, profesyoneller ya da iletişim sürecinin kapı tutucuları (gatekeeper), editörler ya da sıradan amatör içerik üreticileri olabilir. Mesaj ise bu tek tek ya da kolektif kişilerin fikirleri olmaktan ziyade toplumsal anlamın taşıyıcısıdır. Mesajın üreticileri egemen anlam sistemi yani egemen ideoloji içerisinde hareket ettikleri için niyetlensinler ya da niyetlenmesinler, mesajın düz anlamının yanında satır aralarında işleyen yan anlamları söz konusudur (Hall, 1981'den akt. Nalçaoğlu, 1990: 105). Bu durum çok anlamlılık olarak tanımlanmaktadır. Eleştirel teori ve Hall için anlamı taşıyan herhangi bir gösterge ya da mesaj yalnızca görünür biçimiyle ya da açık olarak ne söylediğiyle sınırlı değildir. Mesaj çok katmanlı bir yapıdır. Açıkça ifade ettiği düz anlam altında yer alan yan anlamlar da söz konusudur. Yani mesajın ne söylediği eğer düz anlamı ise, nasıl söylediği ve yarattığı çağrışımlar da yan anlamı oluşturur. Çoğu zaman mesajın söylemediği, gizlediği şey de anlam ifade eder. İşte yan anlam ne söylendiği kadar neyin söylenmediği ile de ilgilidir.

Hall'ü göre anlamalı bir söylem olan televizyon programı, bir değiş tokuş süreci sonucunda gerçekleşir. Dolayısıyla bu değiş tokuşun her iki yanındaki kodlanması ve kodaçımllanmasındaki unsurlara ayrılması gerekir. Anlamın üretimi ve yeniden-üretimi kodlama ve kodaçımllamada aynı evrelerden geçmektedir. Kodlama verilecek anlamı, kodaçımllamada alınacak anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla anlam kodlayıcı ile kodaçımllayıcının mesajda biraraya geldikleri anda ortaya çıkmaktadır. Kodlayıcının neyi önemli/öncelikli gördüğü anlam kodaçımllayıcı olarak okur ve izleyicinin o mesajdan çıkardığı anlam ile buluştuğunda anlamdan söz edilebilir.

Bu noktada kodlayıcının kodladığı mesajın izleyici tarafından nasıl kodaçımına uğratıldığı önem kazanır. Hatırlanacağı gibi anaakım, pozitivist medya çalışmaları, mesajın içerdiği anlamın doğrudan izleyiciye ulaşacağını, yani izleyicinin mesajın anlamını içerdiği biçimiyle alacağını ve bu yolla da mesajın izleyeceği istenildiği gibi etkileyeceği varsayıyordu. Eleştirel teorisinin temel karşı koyma noktası işte burada belirginleşmektedir. Buna göre anlam dediğimiz şey yalnızca mesajın kendisinde içerilmiş değildir. Anlam aynı zamanda izleyicinin mesajı nasıl yorumladığı, alımladığı ile ilgilidir. O halde şöyle söylenebilir. Anlam mesaj ile izleyicinin bulunduğu anda ortaya çıkar. Kodlanan mesajın kendisi kadar kodaçımlayan izleyicinin kendisi de önemlidir. Kodaçımleme mesajların doğasını anlama, yorumlama ve çözümlenme sürecidir (Mutlu, 2004: 183). Eğer kodlanan mesaj izleyiciden bağımsız olarak önemlidir dersek bu, mesajın ona maruz kalan bütün izleyiciler tarafından aynı biçimde anlaşılması, yorumlanması ya da çözümlenmesi anlamına gelir ki bu anaakım tarafından etki olarak tanımlanır. Eleştirel teorisinin itirazı bu noktadır.

Anlamın derinlerde bir yerde yattığını söylemek eleştirel yaklaşımın mesajların yüzeysel anlamlarıyla uğraşan klasik etki araştırmaları geleneğinin metodolojisini reddetmesi, ya da bu türden ampirik araştırma bulgularıyla ilgilenmemesi sonucunu doğurmuştur. Çünkü mesaj içeriğinde yoğunlaşan araştırmacı yalnızca çarpıtılmış olgularla uğraşmış olmakla kalmayacak aynı zamanda bu yöntemi geliştiren pozitivist yaklaşımın temellerini de hiç sorgulamadan kabullenmiş olacaktır (Nalçaoğlu, 1990: 169).

Bu sorgulamayı yapmak, kültürel çalışmaların izleyiciyi iletişim sürecinin aktif bir öznesi olarak tanımlaması anlamına gelmektedir. Medya izleyicisi iletişim sürecinde kendi tarihsel ve toplumsal belirlenmişliği ile birlikte bulunmaktadır. O'na özne konumunu atfeden bütün yapıların bir bileşkesi olarak orada, mesaj ile karşı karşıyadır. İzleyici bir toplumsal özne olarak tıpkı medya metni gibi çok katmanlıdır. Kadın olarak, erkek olarak, işçi, patron olarak, gay, lezbiyen olarak, inançlı ya da ateist olarak gibi. Aynı zamanda kadın, anne, işçi ve muhalif gibi farklı kimlikler katmanından oluşabilir. Özne konumlarındaki farklılık mesajın farklı biçimlerde okunması yani alımlanmasına neden olmaktadır.

Stuart Hall özne konumlarının belirlediği alımlama biçimlerini üç kategori olarak sınıflandırmıştır.

Egemen Okuma/Alımlama: Hegemonik Okuma olarak da adlandırılan bu kategori sunulan mesajın niyetlendiği anlamın okur/izleyici tarafından aynı anlam ekseninde alımlanması anlamına gelmektedir. Mesajın muhatabı olan okur/izleyici mesajın içerdiği doğrudan düz anlamı olduğu haliyle kabul etmekte yani mesaj ile aynı biçimde düşünmekte. Bu okuma düzeyinin gerçekleşmesi halinde okur/izleyici anlamın egemen kodlarını egemen ideolojinin konumladığı biçimiyle paylaşmaktadır. Örneğin kapitalist ekonomî/politik sistem içerisinde uyum göstermeye eğilimli, mevcut statükonun devamından taraf olan izleyici öğrencilerin öğretim sistemini eleştiren protestolarına tam da haberin referans çerçevesini kullanarak karşı çıkmakta, öğrencileri sorun yaratan, asi ya da terörist olarak niteleyebilmektedir. Örneğin gündelik pratikler içerisinde böyle bir baba muhtemelen çocuklarının yüksek eğitimin standartları içerisinde kalmasını telkin etmektedir.

Başka bir örnek gazetelerde yer alan son sayfa güzellerinin değerlendirilmesine ilişkindir. Kadın bedeninin sergilenmesinin yarattığı hazzı kabullenen bir erkek okur/yazar böyle bir habercilik anlayışından hoşnut olabilecektir.

Müzakereli Okuma/Alımlama: Bu kategori ise okur/izleyicinin metnin egemen anlamı ile girdiği bir hesaplaşmayı tanımlamaktadır. Metnin egemen anlamına tam olarak katılmayan, onu kısmen reddeden izleyici anlamın belirli yanlarını kabul etmekte ancak bazı yanlarına karşı çıkabilmektedir. Yani izleyici kodaçımmlarken düzenlamı Bir üst kategorideki örnekleri devam ettirirsek eğer örneğin gençliğinde bu tarz protestolara katılmış ancak şimdi mevcut siyasal iktidara destek veren bir babanın öğrenci protestolarını terörist bir eylem gibi gösteren haberlere ilişkin kurduğu anlam çatışmalı olabilir. Bir taraftan sistemin devamını isterken diğer taraftan da öğrencilerin eleştirilerinin de dikkate alınması gerektiğini düşünebilir.

Muhalif okuma/alımlama: Bu düzey izleyicinin kendisini egemen anlam düzeyinde tanımlamadığı bir durumu anlatmaktadır. İzleyici kendini egemen anlam çerçevelerinin çizdiği eksenlerde tanımlamamakta, eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Kodaçımmlama süreci toplumsal bir bağlamda gerçekleşir. İnsanın bir televizyon programını nasıl okuduğu, yorumladığı veya anlamlandırdığı, bu programın izlendiği veya üzerine konuşulduğu toplumsal konum veya duruma bağlıdır. Örneğin televizyonda hükümetin tarım politikasına çiftçileri fedakarlık yapmaya çağırın ve bu fedakarlığı ülkenin çıraları için gerekli olduğunu takdim eden bir haber bireysel bir çiftçi izleyiciyi inandırıyor o zaman bu izleyici hegemonik bir okuma yapmış demektir. Örneğin izleyici zengin çiftçilerin fedakarlık yapmalarını kabul etmekle birlikte, orta gelirli ve yoksul çiftçilerin fedakarlığa zorlanmamaları gerektiğine inanabilir. Bu durumda müzakereli/pazarlıklı okuma yapmıştır. Eğer bireysel çiftçi izleyici, çiftçilerin fedakarlık yapmalarını tarım sektörüne indirilmiş bir darbe olarak görüp, esas olarak hükümetin sanayicileri destekleme amacının bir sonucu olduğu yorumunu yaparsa muhalif okuma yapmış olacaktır.

Başka bir araştırmacı David Morley S.Hall'un geliştirdiği kodlama/kodaçımmlama modelini bir haber televizyon programı olan "Nationwide" o izleyenler üzerine uygulamıştır. Bu çalışmanın varsayımı da anlam üretim süreci televizyon mesajının içerğine zve izleyicinin kültürel birikimi ve toplumsal tarihine dayalıdır. Morley, bu programı farklı toplumsal gruplardan gelen izleyicilere izleterek yanıtlarını aldı. Bunlar arasında yüksek öğrenim gören siyah öğrenciler, bankacılar ve sendikacılar vb. gibi gruplar bulunmaktadır.

Bu farklı izleyici grubunun televizyon izlemelerini sonucunda gösterdikleri tepkilerin çok farklı olduğu bulundu. Şayet izleyicilerin bir kesimi hakim okuma tarzında yanıt veriyorsa bunlar toplumda hakim olan değerleri, tutumları ve inançları kullanıyorlardı. Müzakereli tarzı kullanan izleyici kümeleri ise ne muhalif ne de hakim olan okuma tarzını kullanmakla birlikte inancsızın veya kabul etmeksizin hakim değerlerle birlikte varolacakları bir anlam sistemine sahiptirler (Mutlu, 1999: 104).

12.2.Feminist Çalışmalar ve Kültürel Çalışmalar

Kültürel Çalışmalar içerisinde feminist çalışmalar önemli bir yer tutar. Popüler kültür arasında önemli bir yer işgal eden ve kadınsı türler olarak adlandırılır aşk romanları, pembe diziler magazin programları genellikle eleştirmenlerce küçümsenmiştir. Frankfurt Okulu yaklaşımından bakıldığında bu tarz kültür endüstrisi ürünlerinin kadınların erkek egemen bir topluma daha fazla uyum sağlamalarına yol açmakta, onları pasifleştirmektedir. Bu eleştirinin tersi kültürel çalışmalar içinden feminist incelemeler yapan araştırmacılarca ortaya atılmıştır. Bu çalışmalar kadınlara yönelik popüler kültür ürünlerinin erkek egemenliğini yaymaya ve kadınlara kabul ettirmeye yönelik olarak bir yana sırakılmasını, küçümsenmesini ve gözardı edilmesini eleştirirler. Bu araştırmacılar içeriğin kendisinin yanında kodaçımılayıcı olan kadınların/okurların mesajı nasıl yorumladıklarının önemli olduğunu söylemektedirler. Araştırmacıların temel sorusu şudur: Okurlar/izleyiciler kendilerine yönelik popüler kültür ürünleri ile olan deneyimlerini nasıl anlamlandırmaktadır?

Janice Radway aşk romanı okuyucusu kadınlarla yaptığı çalışmanın ardından, bu kadınlar için aşk romanı okumanın kendi dünyalarına bir kaçış yarattıklarını, ailenin gereksinimleri için uğraşıp durmakla geçen onca zaman arasında hiç değilse bu okuma deneyimi sayesinde kendi gereksinimleriyle ilgilenme olanağı verdiğini bulgulamıştır. Bu bulgu özellikle erkek dünyasında kadınlara ait kabul edilir ve açık veya örtük biçimde “saçı uzun aklı kısa” lıkla bağdaştırılarak burun kıvrılan ya da amiyane tabiriyle dalga geçilen aşk romanlarının kadınların kendilerine ait bir dünyayı kurmalarında kullanıldığını, dahası bu fantezi dünyasının gerçek dünyaya kadın olarak müdahale etmenin tasarlandığı bir mekan olma potansiyelini taşıdığını ortaya koymaktadır (Mutlu,1999:102).

Bu çalışma anlam kavramının Stuart Hall’un modelindeki gibi kavramsallaştırıldığını göstermiştir. Bu çalışmada verilen anlamın alınan anlam olmadığı doğrulanırken, herhangi bir medya metninin verili anlamının izleyicisini o anlam doğrultusunda konumlandırma kabiliyetinin asla sınırsız olmadığı tam tersine izleyicinin toplumsal dünya içindeki verili özne konumunun (bu çalışmadaki özne konumu kadınlık) metnin anlamını oluşturan en temel nitelik olduğu öne sürülmektedir. Kadınların belli bir metnin anlamını belirlemelerini etkileyen karmaşık süreç toplumsal ve gündelik ilişkilerle birlikte düşünülmelidir. Her metin ya da program doğrudan anlamı yanında yan anlamlarla da bezelidir. İzleyicinin anlamı bu yan anlamlardan büyük oranda türettiği söylenebilir. Her okur aynı mesajdan benzer sonuçları çıkarmadığı gibi herhangi bir mesajın içeriği kendi içinde verili değildir. Anlam mesajla izleyici/okurun etkileşimi sonucunda inşa edilir.

Radway’in çalışması televizyona ilişkin kültürelci çalışmalarda kadın hareketlerinin yani feminizmin entelektüel katkısının bir örneğini oluşturmaktadır. Gerçekten bu hareketin kadınlık özne durumunu sorgulaması, böylelikle verili anlam yapılarının bu özne konumuyla ilişkiye girdiğinde nasıl bir dönüşüme ve değişmeye uğradığını araştırma gündeminin önemli bir başlığı olarak tanımlaması, nihayet yapılan çalışmalarda bu dönüşümün mekanizmalarını çözümlemesi hakim bir anlam sorunsalı çerçevesinde dönüp duran geleneksel medya araştırmalarının kısırlığını (ve döngüsünü) aşma yönündeki çabalara çok önemli bir katkı olmuştur (Mutlu, 1999:102-103).

Bir başka araştırmacı Dorothy Hobson ise televizyon pembe dizilerinin kadınların yaşamında nasıl bir yer tuttuğunu incelemiştir. Yaygın bir kanının aksine pembe diziler yalnızca ev kadınları tarafından değil, çalışan kadınlar tarafından da izlenmektedir. Hobson'un çalışmasına göre pembe diziler iş yerindeki bireysel ilişkilerin, konuşmanın dinamiklerinden biridir. Kadınlar arasındaki bu konuşmalar iki biçimde sürmektedir. Bir taraftan öykünün gelecek bölümlerinin üzerine fikir yürütülür. Kadınlar yk, olaylar ve karakterler üzerinde fikir yürütmekte, tartişmakta ve öykünün gelecek bölümlerine ilişkin yeni bir anlatı kurmaktadır. Bu anlatılar kadınların diziyle ilgili okudukları, haberlere, diğer insanlarla yaptıkları konuşmalara dayanmaktadır. Yani bir dizinin anlamlandırılması aynı zamanda bununla ilgili olan diğer bilgi, enformasyon, konuşmaya dayanmaktadır. tn bunların bileşimi sonucunda izleyicinin mesajla olan ilişkisi biçimlenmektedir. İkincisi kadınların diziler üzerindeki konuşmaları duygusal dünyalarının ifadesidir. İzleyicilerin karakterlere ilişkin sevgisi, beğenisi, beğenmediği noktalar konuşma konusu edilmektedir. Kadınlar sık sık "ben onun yerinde olsaydım böyle davranmazdım" diyerek kendi hayatlarıyla kurmaca diziler arasında bir ilişki kurmaktadır. Hobson'a göre bu tür yorumlar kadınların başka ortamlarda rahatça konuşmaktan kaçındıkları bireysel düşüncelerini, problemlerini ve üzüm yollarını ortaya koymaları açısından önemlidir. Bir tür psikolojik rahatlama aracı sunmaktadır bu tür konuşmalar. Öyküdeki gerilim ya da sorun noktasına kendilerini koyan izleyiciler aynı durumda ne yapacaklarına ilişkin konuşmalar yaparken kendi hayatlarında karşı karşıya kaldıkları sorunlara dair bir tür strateji de geliştirmektedirler. Hobson bu çalışmasında izleyicilerin pembe dizilerin çizdiği geleneksel ataerkil içeriğin algılanmasında pasif olmadıklarını, tersine televizyonla kendi hayatları arasında bir ilişki kurarak uygun stratejileri geliştirmek için bir kaynak yarattıklarını söylemektedir (Timisi, 1997: 54).

Örnekler medya mesajlarının cinsiyetçi içeriklerine karşılık, kadınların bu mesajları anlamlandırmada içeriğin yanında pek çok faktörün etkili olduğunu göstermektedir. Bu anlamda mesajın herkes tarafından kabul edilebilir bir anlamının olduğunu varsaymak yerine her izleyici için farklı anlamlar kazandığını düşünmek gerekmektedir. Kadınların her biri kendi bireysellikleri doğrultusunda programları izlemekte/okumakta bunları gündelik yaşamlarındaki ilişkilerine karşılık olarak belli bir biçimde konumlandırmaktadır. Programlar kimi zaman kaiş ve rahatlama duygusuna karşılık gelmekte, kimi zaman gündelik yaşama direnme stratejileri yaratmaya yaramakta, kimi zaman ise feminist bilincin yükselmesi gibi kolektif bir dayanışmayı yaratabilmektedir (Timisi, 1996: 54).

Dorothy Hobson'un, 1978 yılında yazdığı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, "A Study of Working-Class Women at Home: Femininity, Domesticity and Maternity" isimli çalışmasının bir bölümünün anlatıldığı "Ev Kadınları ve Medya" isimli makalesi, radyo ve televizyon özelinde kitle iletişiminin kadınların gündelik deneyimlerinin önemli bir boyutunu oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Makaleye göre çocuklar yattıktan sonra yaptıkları televizyon izleme aktivitesi dışında, televizyon ve radyonun kadınların serbest zaman ya da boş zaman etkinliklerinin araçları değil, gündelik hayatlarının ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir.

Kadınların daha çok kendi yaşamlarına benzemeyen programları tercih ettiğini çünkü kendi yaşamlarına benzeyen yaşamların heyecan verici olmayacağını düşündüklerini ortaya koymakla beraber, gevşekçe “gerçekçi” olarak nitelenen programları kendi yaşamlarıyla ilişkilendirdikleri için izlemeyi tercih ettiklerini gözler önüne sermektedir. Bir anlamda gerçek yaşam temsil etmeseler de “düşlemsel içeriğe” sahip biçiminde betimlenebilen programlar kadınlar için kendi yaşamlarının gerçekliğine bir alternatif oluşturmaktadır.

Kadınların gündelik ya da gerçekçi buluyor olmaları sebebiyle tercih ettiklerini ifade ettikleri “aile” yaşamını gösteriyor biçiminde yorumlanan programların aslında kadınların yaşamıyla gerçekten özdeşleşebilen herhangi bir şeyi temsil etmekten oldukça uzak olduğu gerçeği önemli bir bulgu olarak görülebilmektedir. Dizilerdeki kadınlar gündelik yaşamlarında sorunlarla boğuşmak zorunda kalan kadınlardır ve dizileri çekici kılan, bu sorunların çözümü ya da tartışılması gibi ögeler diziyeye yerleştirilerek kadınlara özdeşleşme noktaları sağlamaktadır.

Feminizmin iletişim araştırmalarındaki müdahalesi politiktir. Yani kültürel alanı araştırmaya değer ve değmez şeklindeki ayırlamadan başlayarak, kültürel ürünlerin izleyicileri ile olan ilişkilerinde hegemonik bir şekilde tanımlanmasına kadar(bir tek ve hakim anlam kavramsallaştırması bu tanımının önemli bir parçasıdır) tüm geleneksel araştırma projelerinin eril ideolojinin değerler haritası uyarınca kurulduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır ve bu amaç feminist medya araştırmalarının sonuçlarından politik anlamda daha önemlidir (Mutlu, 1999:102-103).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Eleştirel iletişim kuramları izleyici ve anlam ilişkisini nasıl tartışır? Açıklayınız
- 2) Eleştirel iletişim çalışmalarında alımlama biçimlerini açıklayınız.
- 3) Hall'ün iletişim sürecini tartışınız.
- 4) Feminist çalışmalar popüler kültüre nasıl yaklaşır? Tartışınız.
- 5) Feminist çalışmalara göre pembe dizilerin ne tür işlevleri vardır? Tartışınız.

13. TEKNOLOJİ VE DEMOKRASİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

13.1. Walter Benjamin, “Tekniğin Olanaklarıyla Çoğaltılabildiği Çağda Sanat Yapıtı”

13.2. H.M. Enzensberger “Bir Kitle İletişim Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri”

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Kitle iletişim araçlarına karamsar yaklaşan Frankfurt Okulu üyelerinin yanında yine Frankfurt Okulu üyelerinden Walter Benjamin, “Tekniğin Olanaklarıyla Çoğaltılabildiği Çağda Sanat Yapıtı” iletişim teknolojilerine demokrasi perspektifinden yaklaşmaktadır. Başka bir düşünür

H.M. Enzensberger “Bir Kitle İletişim Araçları Teorisinin Oluşturucu Ögeleri” isimli çalışmasıyla iletişim teknolojilerinin demokratik potansiyelini tartışır.

13.1. Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı

13.1.1. Walter Benjamin

Benjamin'e göre kapitalist toplumlarda sanat yapıtı artık "şimdi ve burada'lığı"nı yitirmiştir yitirmesine ama sadece belli bir yerde ve belki de belirli bir konumda (coğrafi, sınıfsal vb konumlarda) olanların değil, herkesin gözleri önündedir artık. Yeniden-üretim tekniği "dünya tarihinde ilk kez yapıtı kutsal törenlerin asalağı olmaktan özgür kılmaktadır" (58). Bu teknik, sanatı zaman ve mekândan bağımsızlaştırıcı etkisi nedeniyle bir nevi demokratikleşme sağlamıştır: Mozart'ın eserlerini dinlemek için onun çağdaşı olmamız ya da Mona Lisa'nın varlığından haberdar olmamız için Louvre Müzesi'ni ziyaret etmemiz gerekmez. Sanat artık günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Benjamin, kitlelerin sanat eseriyle kurdukları ilişkiyi gözden geçirirken çağdaşları Adorno ve Horkheimer'in aksine, umutludur. Bu umut, ancak sanat yapıtı karşısındaki bir izleyicinin kendisini sanatla oyalamak yerine dikkatini toplayarak ona eleştirel bir gözle bakmasıyla canlı kalabilir. Aksi durumda her zaman, kitlesel yeniden-üretim ile kitlenin yeniden-üretimini özdeşleşmesi tehlikesini vardır (85).

Eskiden ortada olmayanın herkesin gözleri önüne çıkması bir farklılaşmayı beraberinde getirir, insanın sanat eseriyle olan ilişkisi değişmeye başlar. "Sanat eserinin tekniğin yardımıyla çoğaltılabilirliği, kitlenin sanatla olan ilişkisini değiştirmektedir" (69). Geleneksel sözlü anlatı ile dinleyicisi arasındaki ilişki de bu durumdan nasibini alacaktır. Aralarındaki bağın zayıflamasının en temel sonucu bir yok oluşturma, çünkü artık "hikâyeler akılda tutulamayınca da bu sanat yok olur" (84).

Aslında sanat yapıtı, her zaman yeniden-üretilbilir olagelmiştir. İnsanların yapmış oldukları, her zaman yine insanlarca yeniden yapıla-bilmiştir. Öğrenciler sanat alanında alıştırma amacıyla, ustalar yapıtların yaygınlaşmasını sağlamak için ve nihayet üçüncü kişiler de kazanç uğruna bu türden sonradan-çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Buna karşılık sanat yapıtının teknik aracılığıyla yeniden-üretilmesi yeni bir olgudur; bu olgu tarihsel süreç içerisinde zaman zaman kesintiye uğrayan, atılımları uzun aralıklarla gerçekleşen, ama gittikçe yoğunlaşan bir gelişme sergiler. Yunanlılar, sanat yapıtlarının teknik yoldan yeni-den üretimi için biri döküm, biri de sikke basma olmak üzere yalnızca iki yöntem tanımaktaydılar. Bronz yontular, terracotta ve sikkeler, Yunanlılarca kitlesel üretimi gerçekleştirilebilen tek sanat yapıtlarıydı. Bunların dışında kalanların hepsi yalnızca bir defaya özgüydü ve teknik bakımdan yeniden üretilmiyordu. Tahtabaskıyla birlikte grafik, ilk kez teknik yoldan yeniden-üretilbilir oldu; bu olgu, basım tekniği aracılığıyla yazının da yeniden-üretilbilir olmasından çok daha eskidir. Yazının teknik yoldan yeniden-üretimi demek olan baskının edebiyat alanında yarattığı dev değişiklikler, herkesçe bilinmektedir. Ancak bunlar, burada dünya tarihinin ölçütleri içerisinde ele alınan olayın çatısı altında doğal olarak yalnızca tek ama hiç

kuşkusuz önemi yadsınamayacak bir özel durumu oluşturmaktadır. Tahtabaskıya ortaçağ boyunca bakırbaskı ve gravür, ondokuzuncu yüzyılın başında da litografi eklenir.

Litografi (taşbaskı) ile birlikte yeniden-üretim tekniği bütünüyle yeni bir aşamaya vardı. Resmin taş üstüne çizimiyle gerçekleştirilen, böylece de tahtabaskı veya resmin bakır bir levha üstüne işlenmesiyle yapılan baskıdan çok daha kolay olan bu teknik, ilk kez olarak grafik ürünlerinin yalnızca (önceden olduğu gibi) kitlesel değil, ama aynı zamanda her gün yeni biçimlemelerle piyasaya sürülebilmesine olanak sağladı. Litografi sayesinde grafik sanatı, günlük yaşama kitap resim-lemeleriyle eşlik edebilme yeteneğini kazandı. Böylece de baskı tekniğine ayak uydurmaya başladı. Ancak daha bu başlangıç evresindeyken, bulunuşundan birkaç on yıl sonra bu kez fotoğraf tekniğince aşıldı. Fotoğrafla birlikte insan eli, resmin yeniden-üretim süreci içerisinde ilk kez en önemli sanatsal yükümlerinden kurtuldu; bu yükümler artık yalnızca objektife bakan göz tarafından üstlenildi. Gözün algılaması, elin çizmesinden çok daha az zaman aldığından, resim aracılığıyla yeniden-üretim süreci, konuşmayla atbaşı gidebilecek hıza erişti. Stüdyoda çalışan film operatörü, görüntüleri oyuncunun konuşmasıyla eşzamanlı yakalayabilecek konuma geldi. Taşbaskıda resimli gazetenin bir gizilgüç niteliğiyle varlığı gibi, fotoğrafta da sesli filmin gizil-güç olarak varlığı söz konusuydu. Seslerin teknik yoldan yeniden-üretimine geçen yüzyılın sonunda girildi. Birbiriyle örtüşen bu çabaların nasıl bir olasılığı doğurduğunu Paul Valery, şöyle dile getirir: “Suyun, gazın, elektriğin belli belirsiz bir el hareketiyle bizlere hizmet etmek üzere uzaklardan evlerimize gelmesi gibi, görüntü ve sesleri de küçük bir el hareketiyle, dahası belki de bir işaretle açıp kapatabileceğiz.”¹ Yüzyılımızın başında teknik yoldan yeniden-üretim, geçmişin bütün sanat yapıtlarını kapsamına aldıktan ve bu yapıtların etkilerini en köklü değişimlere uğratmaya başladıktan başka, kendine sanat yöntemleri arasında bağımsız bir yer sağlayabilecek düzeye de ulaşmıştı. Bu düzeyin irdelenmesi için izlenebilecek en aydınlatıcı yol, düzeyin iki dışa yansıma biçiminin – sanat yapıtının yeniden-üretimi ile sinema sanatının – sanatın geleneksel konumunu nasıl etkilediğini ortaya koymaktır.

II

En etkin düzeydeki yeniden-üretimde bile eksik olan bir yan vardır: sanat yapıtının şimdi ve burada'lığı – başka deyişle, bulunduğu yerde biriciklik niteliğini taşıyan varlığı. Sanat yapıtının yaratıldığı an-dan başlayarak egemenliği altına girdiği tarihi yönlendiren öge, biriciklik niteliğini taşıyan bu varlıktan başka bir şey değildir. Bu söylemenin kapsamına gerek zamanla sanat yapıtının fizik yapısının uğradığı değişimler, gerekse sanat yapıtının üzerindeki çeşitli mülkiyet ilişkileri girmektedir. Fiziksel değişimlerin izi ancak kimya veya fizik çözümlenmeleri sonucu ortaya çıkarılabilir; bu çözümlenmeleri yeniden-üretim yoluyla kazanılan ürün üzerinde gerçekleştirebilme olanağı yoktur; mülkiyet ilişkileri ise bu geleneğin konusunu oluşturur ve bunun izlenebilmesi için özgün yapıtın bulunduğu yer çıkış noktası alınmalıdır.

Özgün yapıtın şimdi ve burada'lığı, o yapıtın hakikiliği [otantikliği] kavramını oluşturur. Bronz bir yapıtın üstündeki yeşil küfün kimyasal çözülmesi o yapıtın hakikiliğinin saptanmasına yardımcı olabilir; bunun gibi, ortaçağa ait bir elyazmasının on beşinci yüzyıla ait bir arşivden geldiğinin kanıtlanması, o yazının hakikiliğinin saptanmasını kolaylaştırabilir. Hakikilik, teknik yolla –doğal olarak aynı zamanda başkaca yollarla da–

gerçekleştirilen yeniden-üretim bütünüyle dışında kalır.² Gelgelelim hakiki yapıt, elle gerçekleştirilen, kural olarak da taklit damgasını yiyen yeniden-üretim karşısında otoritesini bütünüyle ko-rurken, teknik yolla gerçekleştirilen yeniden-üretim için durum böyle değildir. Bu, iki nedene dayanmaktadır. Önce teknik yolla yeniden-üretim, elle gerçekleştirilene oranla hakiki yapıt karşısında daha bağımsız konumdadır. Teknik yolla yeniden-üretim, örneğin fotoğrafta-ki gibi, hakiki yapıtın insan gözüyle değil, ancak ayarlanabilen ve ba-kış açısını başına buyruk seçebilen objektif tarafından objektifçe sap-tanabilecek notlarını ön plana çıkarabilir, büyütme veya ağır çekim gi-bi yöntemlerin yardımıyla insan gözünün algılayamayacağı görüntüleri saptayabilir. Birinci neden, budur. İkinci olarak teknik yolla yeniden-üretim, özgün yapıtın kopyasını yapıtın aslı için düşünüle-meyecek konumlara getirilebilir. Her şeyden önce ister fotoğraf, ister plak aracılı-ğıyla olsun, yapıtın izleyiciye gelmesini sağlar. Katedral, bir sanatseve-rin stüdyosuna gelmek için bulunduğu yerden ayrılır; bir salonda veya açık havada çalınmış olan koro yapıtı bir odada dinlenebilir.

Sanat yapıtının teknik yolla yeniden-üretimi sonucunda elde edi-len ürünün girebileceği konumların yapıtın varlığını başkaca hiçbir biçimde etkilemese bile, şimdi ve burada'lık niteliğini değerinden yoksun kıldığı kesindir. Gerçi bu durum yalnızca sanat yapıtı için de-ğil, filmde izleyicinin önünden geçen bir manzara için de söz konusu-dur; gelgeldim bu olay sanatın nesnelere varolan, doğanın nes-nelerinde rastlanması olanaksız ölçüde duyarlı bir çekirdeği zedeler. Bu çekirdek, sanat yapıtının hakikiliğidir. Bir nesnenin hakikiliği, maddi varlığından tarihsel tanıklığına de-ğin, başlangıçtan bu yana o nesnede gelenekleşmiş olanların bütününden oluşur. Tarihsel tanık-lık maddi varlıktan temellendiğinden, birinci ögenin insanlarla bağıni kesen yeniden-üretim, ikincinin, yani tarihsel tanıklık ögesinin de sar-sıntı geçirmesine yol açar. Sarsıntı geçiren, yalnızca bu ögedir hiç kuş-kusuz; ancak tarihsel tanıklıkla birlikte zarar gören, nesnenin otorite-sinden başka bir şey değildir.

Burada varlığı son bulan şey, özel atmosfer [aura] kavramıyla özetlene-bilir ve şöyle denebilir: Sanat yapıtının teknik yoldan yeniden-üretilebildiği çağda gücünü yitiren, yapıtın özel atmosferi olmaktadır. Bu ol-ğu bir belirti niteliğini taşımakta ve anlamı salt sanatın alanıyla sınırlı kalmamaktadır. Şöyle denebilir genelleştirilmek istendiği takdirde: Yeniden-üretim tekniği, yeniden-üretilmiş olanı geleneğin alanından koparıp almaktadır. Bu yeniden-üretilmiş çoğaltarak, onun bir defaya özgü varlığının yerine, yine onun bu kez kitlesel varlığını geçirmekte-dir. Ve yeniden-üretilmiş olanın, alımlayıcıya bulunduğu konumda seslenmesine izin vermekle, üretilmiş olanı güncelleştirmektedir. Bu iki süreç, gelenek yoluyla aktarılmış olanın dev bir sarsıntı geçirmesi-ne yol açmaktadır – bu gelenek sarsıntısı, şu andaki bunalımın öteki yüzünü ve insanlığın yenilenirini dile getirmektedir. Sözü edilen süreçler, günümüzdeki kitle devinimleriyle çok yakından bağıntılıdır. Bunların en güçlü ajanı ise, filmidir. Sinemanın toplumsal önemini, en olumlu yönüyle bile ve özellikle bu önem çerçevesinde, bu yıkıcı ve arındırıcı yönü göz önünde tutmaksızın düşünmek olanaksızdır: gelenek denilen değer kalemi, kültür mirasından tasfiye edilmektedir. Bu görüngü, en somut biçimde büyük tarihsel filmlerde belirginleş-mektedir. Alanını da sürekli genişletmektedir. Abel Gance, 1927'de coşkuyla şöyle seslenmişti: “Shakespeare, Rembrandt, Beethoven film yapacaklar... Bütün söylenceler, mitolojiler ve mitler, bütün din kuru-cuları, dahası dinler... sinema yoluyla dirilmeyi beklemekteler ve ka-pıların önü, şimdi kahramanlarla dolu.”³ Abel Gance böyle

demekle, büyük bir olasılıkla kendisi de ayırđına varmaksızın, geniş bir tasfiye-ye davetiye çıkartmış oluyordu.

III

Tarihin uzun dönemleri boyunca insanlığın varoluş biçiminin bü-tünüyle birlikte, duyularıyla algılama biçimi de değişime uğrar. Duyu-larla algılamanın kendini örgütlendirme biçimi – bu algılamayı gerçek-leştiren araçlar – yalnızca doğal koşullardan değil, aynı zamanda tarih-sel koşullardan bağımlıdır. Geç dönem Roma sanat endüstrisinin ve Viyana Genesis'inin gerçekleştiği kavimler göçü çağı, antik çağdan yalnız sanatıyla değil, ama algılayış biçiminin farklılığıyla da ayrılmak-taydı. Antik çağ sanatını örten klasik geleneğin ağırlığına karşı çıkan Viyana Okulu bilginleri Riegel ve Wieckhoff, antik çağ sanatını çıkış noktası yaparak bu sanatın geçerli olduğu dönemde algılamanın düze-nine, örgütleniş biçimine ilişkin yargılara varmayı düşün-en ilk kişiler oldular. Gelgelelim bu bilginler olayın iç yüzünü kavrayışlarının kapsamlılığına karşı, bir yerde kendi kendilerini sınırlamışlar, başka de-yişle geç Roma dönemindeki algılamaya özgü biçimsel özyapıyı gös-termekle yetinmişlerdi. Buna karşılık algılamaya ilişkin bu değişimler-de dile gelen köklü toplumsal dönüşümleri sergilemeye kalkışmamışlardı; belki de bunu başarabileceklerinden umutlu değildiler. Çağımız bakımından ise böyle bir saptamanın koşulları daha elverişli gözük-mektedir. Eğer çağdaş algılama ortamındaki değişiklikler özel atmosferin çöküşü olarak kavranabilirse, o zaman bu çöküşün toplumsal ko-şulları da gösterilebilir.

Yukarda tarihsel nesnelere için önerilmiş olan özel atmosfer kavra-mına, doğal nesnelere ilişkin bir atmosfer kavramının yardımı ile açıkl-ık getirmek yararlı olur. Doğal nesnelere ilişkin özel atmosferi, – ne denli yakınımızda bulunursa bulunsun – bir uzaklığın biriciklik niteli-đini taşıyan görüngüsü diye tanımlamaktayız. Bir yaz günü öğleden sonra dinlenirken, bakışların ufuktaki sıradağ çizgisini ya da gölgesi dinlenmekte olana vuran bir dalı izlemesi, bu dağların ya da dalın özel atmosferini yaşamaktır. Bu tanımın yardımıyla, özel atmosfer kavramı-nın çağımızdaki çöküşünün toplumsal kökenlerini saptamak kolaydır. Söz konusu çöküş, her ikisi de kitlelerin günümüz yaşamındaki artan önemiyle bağıntılı iki olgudan temellenmektedir. Günümüzde kitlele-rin nesnelere uzamsal ve insani açıdan “yakınlaştırmaya” yönelik, tut-ku derecesine varan isteği ile, her olgunun biriciklik niteliğini yeniden-üretim yoluyla aşmak eğilimi atbaşı gitmektedir. Nesneyi betim aracılığıyla, daha çok kopyalar, yani yeniden-üretim yoluyla en yakın görünümü içerisinde el altında bulundurma gereksinimi günden güne artmaktadır. Resimli gazetelerle haftalık haber filmlerinin sundukları yeniden üretimlerin betimden köklü biçimde ayrıldığı ise tartışmasız bir gerçektir. Betimde biriciklik ve süreklilik nitelikleri, ötekilerde ise geçicilik ve yinelenebilir olma nitelikleri yoğun bir kaynaşma içersin-dedir. Nesnenin çevresini saran kabuktan çıkarılması, özel atmosferi-nin yıkılması, belli bir algılamanın belirtisidir; bu algılamanın “nesne-lerin tümel eşitliği”ne ilişkin duyumu o denli yoğun bir düzeye var-mıştır ki, bu duyum biriciklik niteliğini taşıyan bir nesneden de yeniden-üretim yoluyla elde edilebilmektedir. Böylece kuramsal alanda is-tatistiğin artan önemiyle belirginleşen olgu, varlığını algılama alanında da duyurmaktadır. Gerçeğin kitlelere göre, kitlelerin de gerçeğe göre kendilerine yön vermeleri, gerek düşünme gerekse görü bakımından boyutları sınırsız bir olgu niteliğini taşımaktadır.

IV

Sanat yapıtının biriciklik niteliği ile, geleneğin bağlamı içersinde yerleşikliği arasında özdeşlik bulunmaktadır. Bu gelenek ise alabildiğine canlı, olağanüstü değişken bir şeydir. Örneğin antik bir Venüs heykelinin Yunanlıların bakış açısından yer aldığı bağlam ile ortaçağ din adamlarının bakış açısından bulunduğu bağlam arasında fark vardı; birinciler bu heykeli bir kült konusu yaparlarken, ikincilere göre aynı heykel ilenli bir puttu. Ama gerek Yunanlıların, gerekse ortaçağ din adamlarının karşılaştıkları nitelik, aynı nitelikti, başka deyişle yapıtın biricikliği, yanı özel atmosferiydi. Sanat yapıtının geleneğin bağlamına en eski yerleşme ortamı, kült ortamıdır. Bilindiği gibi, en eski sanat yapıtları önce büyüsel, sonra da dinsel nitelikli kutsal törenlerin hizmetinde kullanılmak üzere oluşturulmuştur. Burada belirleyici olan nokta, sanat yapıtının özel bir atmosfer taşıyan varoluşu ile törensel işlevi arasındaki bağıntının hiçbir zaman bütünüyle kopmamasıdır.⁴ Başka deyişle, “hakiki” sanat yapıtının biriciklik değeri, temelini, öz-gün ve ilk kullanım değerine de kaynaklık etmiş olan kutsal törende bulur. Sözü edilen temel, ne denli dolaylı olursa olsun, güzel’e hizmet edişin en dünyevi biçimlerinde bile dinden bağımsız bir tören niteliğiyle belirgindir.⁵ Rönesansla birlikte belirginleşen ve üçyüz yıl bo-yunca geçerliliğini koruyan bu güzellik kültü, söz konusu sürenin ar-dından uğradığı ilk ağır sarsıntı sırasında da temellerini açıkça sergilemiştir. Gerçek bir devrim niteliğindeki ilk yeniden-üretim aracı olan fotoğrafın (sosyalizmin başlangıcıyla eşzamanlı olarak) ortaya çıkma-sıyla birlikte sanat, aradan bir yüz yıl daha geçtikten sonra artık varlığı tartışmasız olacak bunalımın yaklaştığını duyumsadığında, sanata özgü bir tanrıbilim diye tanımlanabilecek sanat sanat içindir öğretisiyle tep-ki göstermiştir. Daha sonra bu öğretiden, bir tür “arı” sanat düşüncesi-nin örtüsüne sarılmış olarak, neredeyse olumsuz diyebileğimiz bir tanrıbilim kaynaklanmıştır; bu öğreti yalnızca her türlü toplumsal işlevi değil, ama her türlü belirlemeyi de nesnel bir suçlama ile reddeder. (Yazın alanında bu noktaya ilk varan, Mallarme olmuştur.)

Bu bağamlara hakkını vermek, teknik yoldan yeniden-üretilebildiği çağda sanat yapıtını konu alan bir gözlem için zorunludur. Çünkü bu bağamlar, bu noktada yön verici nitelik taşıyan saptamayı hazırlamaktadır: Sanat yapıtının teknik yoldan yeniden-üretilebilirliği dünya tarihinde ilk kez olarak yapıtı kutsal törenlerin asalağı olmaktan özgür kılmaktadır. Yeniden-üretilen sanat yapıtı gittikçe artan ölçüde yeniden-üretilebilirliği hedefleyen bir sanat yapıtının yeniden-üretim’i ol-maktadır.⁶ Örneğin bir fotoğrafın negatifinden çok sayıda baskı yapılabilmektedir; hangisinin özgün baskı olduğu sorusu bir anlam taşıma-maktadır. Gelgelelim sanatsal üretimde hakikilik ölçütünün iflasıyla birlikte, sanatın toplumsal işlevi de bir bütün olarak köklü bir değişim geçirmiştir. Sanatın kutsal törenden temellenmesinin yerini bir başka uygulama, yani sanatın politika temelinde oturtulması almıştır.

V

Sanat yapıtlarının alımlanması değişik vurgularla gerçekleşir; bunlar arasında iki üç nokta, belirgindir. Bu vurgulardan biri sanat ya-pıtının kült değerı, öteki ise sergileme değerinde odaklaşır. Sa-natsal üretim, kültün hizmetindeki oluşumlarla başlar. Bu oluşumların asıl önemli yanının görülmeleri değil, ama varlıkları olduğu varsayılabilir. Taş devri insanının

mağarasının duvarlarına çizdiği geyik, bir büyü aracıdır. Resmi yapan her ne kadar onu hemcinslerine sergilemiş olursa da, resim aslında ruhlar için düşünülmüştür. Bu yapıyla kültür değeri, günümüzde görünüşe bakılırsa sanat yapıtının gizli tutulmasını neredeyse zorunlu kılmaktadır: belli tanrı heykellerini ancak hücre-sindeki rahip görebilir; bazı Madonna resimleri hemen bütün bir yıl boyunca örtülü kalmaktadır; ortaçağ katedrallerindeki belli heykeller giriş katındaki ziyaretçi tarafından görülememektedir. Tek tek sanat-sal uygulamaların törenlerin kucağından bağımsızlaşmasıyla birlikte, bu uygulamaların ürünlerinin sergilenme olanakları da artmaktadır. İstendiği yere gönderilebilecek bir portre büstünün sergilenmesi, tapınağın içinde sabit bir yeri bulunan bir tanrı heykelinin sergilenmesinden daha kolaydır. Bir tablonun sergilenebilirliği de kendisinden önce gelmiş olan mozayik ya da freskten daha çoktur. Ve bir missa'nın sergilenebilirliği aslında bir senfonininkinden geri kalmamakla birlikte, senfoni, sergilenebilirliği missa'nınkine oranla daha çok gelecek vaat eden bir dönemde ortaya çıktı.

Sanat yapıtının teknik yoldan yeniden-üretiminin çeşitli yöntem-leriyle birlikte sergilenebilirliği de o denli dev boyutlar kazanmıştır ki, yukarda sözü edilen iki uç nokta arasındaki nicel kayma, tıpkı en eski zamanlarda olduğu gibi, sanat yapıtının doğasının nitel değişimine dönüşmektedir. En eski zamanlarda sanat yapıtının, kültür değeri üzerinde toplanan mutlak ağırlık noktası nedeniyle birinci planda bir büyü aracı olması ve sanat yapıtı niteliğinin ancak geç sayılabilecek bir dönemde tanınması gibi, bugünkü sergilenme değerinde odaklaşan mutlak ağırlık noktası, sanat yapıtını bütünüyle yeni işlevleri bulunan bir oluşuma dönüştürmektedir; bunların içinden bilincinde olduğumuz, yani sanatsal işlev, günümüzde, yarın belki de ikincil sayılabilecek bir işlev niteliğiyle belirginleşmektedir. Ancak fotoğraf ve filmin günümüzde sözü edilen işlevin en kullanışlı araçlarını oluşturdukları kesindir.

[...]

XIII

Sinemanın belirleyici özelliği, yalnızca insanın çekim aygıtı karşısında kendini sergileme biçiminden değil, fakat aynı zamanda bu aygıtın yardımıyla çevreyi betimleyiş biçiminden de kaynaklanır. Uğraşı ruhbilimine (Leistungspsychologie, occupational psychology) bir kez bakmak, aygıtın test etme edincini görmeye yeterlidir. Ruh çözümlemeye (psikanaliz) bir kez bakmak ise, aynı edincin farklı bir yönden görülmesini sağlayacaktır. Gerçekte sinema algı evrenimizi, Freud'un kuramlarının yöntemleriyle gösterilebilecek yöntemlerle zenginleştirmiştir. Bundan elli yıl önce konuşmada yapılacak bir yanlışlık, az çok ayırdına varılmaksızın geçip gidebilirdi. Böyle bir yanlışlığın, daha önce yüzeysel bir akış sergiler gibi olan konuşmaya bir anda bir derinlik boyutu kazandırması, herhalde kuraldıydı. Oysa "Günlük Yaşamın Psikopatolojisi"nden bu yana bu durum değişmiştir. Bu eser, daha önce ayırdına varılmaksızın, algılananların tümünden oluşma nehirde kayıp giden şeyleri aynı zamanda hem ayrıksı kılmış, hem de çözümlemebilir konuma getirmiştir. Sinema ise görsel algılar evreninin bütününde ve şimdi de akustik algılar evreninde tamalgılama açısından buna benzer bir derinlik boyutunun kaynağı olmuştur. Filmin sergilediği edimlerin, tabloda ya da tiyatro sahnesinde betimlenenlerden çok daha kesin ve çok daha kabarık sayıda bakış açılarından çözümlenebilir olması, sözü edilen olgu bağlamının yalnızca öteki yüzüdür.

Resim sanatıyla karşılaştırıldığında, filmde betimlenen edimi çok daha büyük ölçüde çözümlenebilir kılan nokta, durumun resim sanatındakiyle karşılaştırılmayacak kesinlik taşımasıdır. Perdede canlandırılmasının, sahnedekiyle karşılaştırıldığında daha geniş ölçüde çözümlenebilir olması, perdedeki edemin çok daha kolaylıkla yalıtılabilmesinden kaynaklanır. Bu durumda, sanatla bilimin karşılıklı birbirlerinin içine girmelerini destekleyici bir eğilim bulunmaktadır – zaten söz konusu durumun asıl önemi de burada yatar. Aslında belli bir konumda net betimlenmiş bir devinimin –örneğin gövdedeki bir kas gibi–, sanatsal değerinin mi, yoksa bilimsel değerlendirilebilirlik niteliğinin mi daha çekici olduğunu söyleyebilmek, hemen hemen olanaksızdır. Fotoğrafın daha önce çoğu kez birbirinden ayrı düşmüş iki niteliğini, sanatsal kullanımı ile bilimsel değerlendirilmesini özdeş olarak algılanabilir kılmak, sinemanın devrimci işlevlerinden biri olacaktır.

Sinema, dağarcığından yakın çekimler yaparak, tanış olduğumuz nesnelerin gizli ayrıntılarını vurgulayarak, kameranın dahice yönetimiyle sıradan ortamları irdeleyerek, yaşamımızı yöneten zorunluluklara ilişkin bilgileri arttırdığı gibi, bize daha önce hiç düşünülmemiş, dev bir devinim alanı da sağlar! Bir zamanlar içkievlerimizin ve büyük kentlerdeki caddelerin, bürolarımızın ve möbleli odalarımızın, tren istasyonlarımızın ve fabrikalarımızın arasına umutsuzca hapsolmuş gibiydik. Daha sonra sinema geldi ve zindandan oluşma bu dünyayı saniyenin onda biri uzunluğundaki zaman parçacıklarının dinamiğiyle paramparça etti; şimdi bu dünyanın geniş bir alana dağılmış yıkıntıları arasında serüvenli yolculuklara çıkmaktayız. Yakın çekim mekânı genişletirken, ağır çekim devinimi geniş zaman parçalarına yayıyor. Büyütücü çekimde yalnızca insanın, bulanık da olsa, “zaten” gördüğünün belirgin kılınması söz konusu olmayıp maddenin bütünüyle yeni yapısal oluşumları ortaya çıkmaktadır; bunun gibi, ağır çekim de yalnızca bilinen devinim motiflerini göstermekle kalmayıp, bu bilinenler içersinde bütünüyle bilinmeyenleri bulmaktadır; bunlar, “hızlı devinimlerin ağırlaştırılmış görünümüleri olarak değil, fakat kendine özgü bir kayışı, sallantıda konumu sergileyen, olağanüstü devinimler olarak eti-yaratmaktadır.”⁷ Kameraya seslenen doğanın göze seslenenden farklı olduğu da böylece somutlaşmaktadır. Bu farklılık, özellikle insanın bilinciyle etkin olduğu bir uzamın yerini, bilinçsiz etkinliğe sahne olan bir uzamın almasında ortaya çıkmaktadır. İnsan, ana çizgileriyle de olsa, insanların yürüyüş biçimlerine ilişkin bilgi edinebilir; ama aynı insanların, yürüme eyleminin saniyenin kesri kadar bir bölümünde nasıl davrandıkları konusunda hiçbir şey bilmediği kesindir. Bir çakmağa ya da kaşığa elimizi uzattığımızda bu, genel çizgileri açısından alışkın olduğumuz bir devinimdir; ama bu arada elimizle maden arasında aslında nelerin olup bittiğini, hele bu olup bitenlerin içinde bulunduğumuz çeşitli ruhsal durumlardan nasıl etkilendiğini hemen hiç bilmeyiz. İşte kamera bu noktada iniş ve çıkışlarıyla, devinimi kesişi ve yalıtımlarıyla, akışı ağırlaştırıp hızlandırmasıyla, büyütüp küçültmesiyle, yani yardımcı araçlarıyla işe karışır. Gündüsel-bilinçaltı alanını ancak ruhçözümlemeyle öğrenebilmemiz gibi, görsel-bilinçaltı konusunda da ancak kamera aracılığıyla bilgi edinebiliriz.

.....
.....

13.2.Bir Kitle İletişim Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri

13.2.1.(Kitle İletişiminin Özgürleştirici Potansiyeli)

13.2.1.1.Hans Magnus Enzensberger

Eleştirel bir yaklaşım içinde kitle iletişim araçlarının özgürleştirici potansiyelini ön plana çıkaran Hans Magnus Enzensberger “Bir kitle İletişim Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri” (1970) isimli makalesinde kitle iletişim araçlarının şeyelleşme amacı dışında da kullanımlarının mümkün olduğunu söylemektedir. Kendisi de eleştirel düşünce içinde yer alan Enzensberger Frankfurt Okulu’nun kitle iletişiminin baskıcı yönlerine ilişkin vurgusunu tersine çevirmektedir.

Enzensberger’e göre elektronik iletişim araçlarının belirleyici niteliği hareketlendiricilik gücüdür. Hareketlendiricilik sözü insanları olduklarından daha mobilize etmek anlamında kullanılmaktadır. Dansörler kadar serbest, futbolcular kadar uyanık, gerillalar kadar şaşırtıcı. Kitleleri siyasetin yalnızca nesnelere olarak tasarlayanlar kitlelere hareketlenme yatkınlığı kazandırmazlar. Bu durumun en önemli örnekleri baskıcı rejimlerde kitleleri propagandanın nesnesi olarak kılmakla açıklanabilir. Propaganda kitlelerde bir siyasallaşma-yoksunlaşmasına neden olmuştur.

Tarihte ilk kez kitle iletişim araçları pratik olanakları ve araçları kitlelerin kendi ellerinde bulunan hem sosyal hem de sosyalize edilmiş bir üretim süreci içinde kitle katılımını olanaklı kılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının bu nitelikte kullanılması bugüne dek bu taşıdıkları adı bile hak etmemiş sayılması gereken kitle iletişim araçlarının kitlelerin ellerine geçmesine varacaktır. Bugünkü formları içerisinde televizyon ya da sinema filmi gibi aygıtlar iletişime hizmet etmemekte iletişimi önlemektedirler. Mesajın gönderimcisi ve alıcısı arasındaki karşılıklılığa dayanan bir etkileşime olanak tanımamaktadır. Bu araçlar teknik dille geribeslemeyi en düşük düzeye indirgemektedirler.

Bununla birlikte teknoloji farklı bir formda iletişime imkan verecek olanaklara da sahiptir. Elektronik teknikler ilke olarak gönderimci ile alıcı taraf arasında hiçbir karşılık gerektirmemektedir. Her transistörle radyo kendi yapısının niteliği gereği aynı zamanda potansiyel bir gönderimcidir de, başka alıcılar ile teknik olarak etkileşime girebilir. Sadece bir dağıtım iletkeni değil de bir iletişim iletkeni durumuna gelişebilmesi teknik yönden hiç de sorun değildir. Bu gelişme anlaşılması mümkün siyasal nedenlerle ve bilinçli olarak önlenmektedir. Alıcı ve verici arasındaki teknik ayrım tıpkı emeğin üreticiler ve tüketiciler şeklindeki toplumsal bölünmesini yansıtmaktadır. Son analizde egemen sınıf ve yönetilenler sınıfı arasındaki temel karşıtlığa dayanmaktadır.

Yeni iletişim araçları yapıları gereği eşitlikçidirler. Basit bir devreyi açma/kapama işlemi ile herkes bunlarda yer alabilmektedir. Programlar kendi başlarına maddi şeyler değildirler ayrıca istendiğinde yeniden üretilebilmektedirler. Bu bakımdan elektronik iletişim araçları eskinin kitabı gibi, resim gibi özgül ve sınıf karakteri açık eski iletişim araçlarından bütünü ile farklıdır. Ayrıcalıklı gruplar için televizyon programları teknik bakımdan

kesinlikle yapılabilir şeylerdir-kapalı devre televizyonu gibi- Ama aracın yapısına teks düşen bir iş olmaktadır bu. Potansiyel olarak yeni iletişim araçları tüm eğitim ayrıcalıklarını ortadan kaldıracak, bu nedenle de burjuva entelektüalizminin kültürel tekellerini sona erdirecek niteliktedirler. Entelektüalizmin yeni sanayie karşı duyduğu hoşnutsuzluğun bir nedeni de budur. Entellektüalizim yeni iletişim araçlarının eleştirisini kitle kültürü üzerinden kurmaktadır.

Yeni iletişim araçları eyleme oryante olmuş niteliktedir. Küçümsenecek biryana bırakılacak araçlar değildir. Geçmişe değil, geleceğe yönelik bir değerlendirmeyi gerektirmektedirler... Kitle iletişim araçları ilk kez tarih materyallerini kaydetmeyi, böylece istendiğinde yeniden-üretmelerini olanaklı kılmaktadır. Bu materyalleri bugünün amaçları için elde edilebilir kılmakla, bunları kullanan herkese açıkça gösteriyor ki tarihin yazıya dökülmesi işi zaten her zaman bir manipülasyon işidir. Ama kullanılmaya hazır tuttıkları bellek, medreseli bilginlerin sınıfına ait bir hazine değil, toplumsal nitelikteki bir hazinedir. Bankalanmış enformasyon herkesin kullanımına açıktır, bu kullanıma açıklık kayıtalama işlemindeki anlık kadar anlık niteliktedir. İki sistem arasındaki yapısal farkı anlamak için bir kütüphane ile sosyalize edilmiş bir veriler data bankası arasında karşılaştırma yapmak yetecektir.

Kitle iletişim araçlarını yalnızca bir tüketim aracı saymak yanlıştır. İlke olarak daima bu araçlar birer üretim aracı niteliği de taşımaktadırlar. Üreticiler ile tüketiciler arasındaki çelişki elektronik araçlarla kalıtımlanmış şeyler değildir, tersine yapay olarak ekonomik ve yönetsel önlemler ile pekiştirilmektedir.

Bunun ilk örnekleri telgraf ile telefon arasındaki farktır. Birincisi bugüne kadar gönderilen her metni alan ve tutan bürokratik bir kurumun elinde iken; telefon kullanan herkesin yararlanmasına açıktır. Toplantı devreleri (konferans) aracılığı ile hatta fiziksel olarak birbirinden uzak kişiler arasında kolektif katılımları bile olanaklı kılmaktadır. Öte yandan telsiz mekanizmasına dayanan dinlemeli ya da görsel işitsel iletişim araçları hala devlet kontrolündedir.

Enzensberger'e göre yeni araçların yapısal doğalarının yakın bir sonucu da bugün iktidarda bulunan rejimlerden hiçbirinin bu araçların potansiyellerini özgür kılamamalarıdır. Bu araçların yaratıcılığını ancak özgür bir sosyalist toplum tam olarak verimli kılabilir. O'na göre kitle iletişim araçlarına ilişkin sosyalist bir strateji tam tersine iletişimde yer alan bireysel katılımcıların toplumsal öğrenimden ve toplumsal üretim sürecinden tecritlenmişliklerine bir son vermeyi kendisine hedef almalıdır. Bu, konunun ilgili kıldığı kimseler kendilerini örgütlemedikçe olanaksızdır. Kitle iletişimi sorununun politik nitelikteki can alıcı noktası budur. İşte bu noktada sosyalist kavramlar neo-liberal ve teknokratik anlayışlardan ayrılmak durumundadır. İnsanın kurtuluşunu teknolojiye yer alan demir kütlelerinden, araç-gereçlerden bekleyenler ne olduğu yeterince açık olmayan bir ilerleme inancının kurbanı olmaya mahkumdurlar. Kitle iletişiminde kurtuluşun herkesin sabah-akşam yayın izlemesiyle ya da yayın yapmasıyla salt bu kadarıyla gerçekleştirebileceğini sananlar varolan toplum biçimini meşrulaştırabilmek için toplumun önceden birbirleriyle uyumlu kılınmış toplumsal çıkarlara dayandığını savunan ama elinde oynayacak kağıt kalmamış

bulunan ve bu nedenle çağdaş kılık kıyafetlere bürünmüş bir liberalizm tarafından aldatılmış/çarpılmış kimselerdir.

Enzensberger kitle iletişim araçlarından doğru bir biçimde yararlanmanın örgütlenmeyi gerektirdiğini söylemektedir. Bu örgütlenmeyi araçların yapısı olanaklı kılmaktadır. Örgütlülük O'na göre bilinen örgütsel modellerin dışında bir modeldir. Geniş kitlelerin gündelik hayatlarının kanıtlarını ortaya koymak, bunlardan hep birlikte gereken dersleri çıkarmak olanağının kitlelerce yaratılması için gereken örgütlülük modeli “devrelerin birbirlerini canlı kıldıkları şebeke-biçimli iletişime dayalı bir örgütlülük modelidir. Bu örgütlülük modeli Enzensberger'in kitle iletişim araçlarının özgürleştirici potansiyellerini harekete geçirmesi için elzemdir.

Kitle iletişim araçlarının harekete geçirme gücü örgütlü biçimde kullanılırsa verimli sonuçlar doğurabilir. İletişim araçlarının dolaysız hareketlendirici gücü bilinçli bir biçimde düzeni değiştirici amaçlarla kullanıldığında kendini daha açıkça göstermektedir. Bu araçların bulunduğu her yerde o yerdeki siyasal edimin gösterimsel niteliği büyüt ölçüde artmaktadır. Japonya ve ABD'deki öğrenci hareketleri bu durumu kısa sürede anlamışlar, işin başından itibaren iletişim araçlarının yardımları ile önemli sayılabilecek bir güç ve birikim sağlayabilmişlerdir. Ama bu başarılar kalıcı sonuçlar yaratmamıştır. Yeniden-üretim sihirli gücüne safçasına “iman etme” örgütsel faaliyetin yerini tutamaz, kitle iletişim araçlarını kendi eylemlerinin mantığını benimsemeye ancak aktif ve içsel tutarlılığı olan gruplar zorunlu kılabilir.

Kitle iletişim araçlarının örgütlü bir biçimde kullanımının önemi, tarihsel deneyimlerin ışığı altında daha açık bir biçimde anlaşılabilir. Verili üretim ilişkilerini aşan bir şekilde ortaya çıkan ve iletişim araçlarının sınırlılıklarını aşan bir kitle iletişimi örneği olan Çekoslovak halkının Sovyet işgaline karşı direnişi, örgütsüzlük dolayısıyla yenilgiye uğramıştır. Ancak kitlelerin özgürleşebildikleri anda iletişim araçlarının taşıdığı potansiyelleri değerlendirebilmekte ne kadar yetenekli olduklarını ortaya koyar. Kitle iletişim araçları kullanımı ile elde edilen başarımların kalıcılığı örgütlülüğe, örgütlülük biçimine bağlıdır.

Enzensberger'e göre iletişim araçlarının baskıcı kullanımı, verili toplumsal düzenden kaynaklanmaktadır. İletişim araçlarının baskıcı kullanımları şunlardır:

Merkezi kontrollü programlar

Bir yayıncı, çok sayıda alıcı

Tecrit edilmiş bireylerin hareketsizleştirilmesi durumu

Edilgin tüketici davranışı

Siyasallaşma-yoksunluğu

Uzmanlarca üretim

Mülkiyet sahibince ya da bürokrasi tarafından kontrol

Merkezi biçimde kontrol edilen programlar ve yayıncının tek alıcının çok olduğu ve mülkiyet sahibince veya bürokrasi tarafından kontrol edilen iletişim araçlarının baskıcı kullanımları bireyleri sosyal hayattan tecrit edilmiş, pasif birer tüketiciye dönüştüren siyasallaşma-yoksunluğu yaratan bir nitelik taşımaktadır. İletişim araçlarının kontrolü, kapitalizmde mülkiyet sahibinin, Sovyet sosyalizminde ise parti bürokrasisinin elindedir. Bunlar verili sosyal koşulları korumayı ve geliştirmeyi amaç edindikleri için insani yaratımlara, iletişim araçlarının özgürleşim için kullanımlarının önüne set çekmektedirler. Bu yüzden bu koşullar içinde yaşayan insanlar yoksunlaşmakta ve yoksunlukları dolayısıyla da verili olanı kabule zorlanmaktadır. Bu noktada özgürleşimci bir politikaya düşen görev, kitle iletişim araçlarının potansiyellerinin bu politika gereklerince sürdürülmesini sağlamak üzere kitle iletişimini örgütlemektir. Böylesi bir örgütlülük ile elde edilecek sonuçlar da şunlardır:

Merkezileştirilmemiş (adem-i merkeziyetçi) program

Her alıcının potansiyel bir yayıncı olması durumu

Kitlelerin hareketlendirilmesi

İlgili tarafların karşılıklı-etkileşimi, geri besleme

Siyasallaşmacı öğrenim süreci

Kolektif üretim

Öz-örgütlenimli toplumsal kontrol.

Kitle iletişim araçlarının özgürleştirme amacıyla kullanımı çağrısını yapan Enzensberger'in çağrısı verili durumdan rahatsızlık duyan insanların örgütlenmesini önermektedir. Kapitalizm her yerde her zaman hazır bulunan işbirlikçilerinin de katkısıyla dünyayı, iletişimi imkansızlaştırmaktadır ve bu saldırıya karşı durmak verili ilişkiler açısından rahatsızlık duyan her insanın varoluşsal görevidir.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)
- 6)
- 7)
- 8)
- 9)
- 10)

Cevaplar

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)
- 6)
- 7)
- 8)
- 9)
- 10)

14. MANUFACTURING CONSENT (RIZA ÜRETİMİ)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14.1. Manufacturing Consent (Rıza Üretimi).

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Herman Chomsky kapitalist toplumlarda ideolojinin bir üretim süreci olduğunu, gönüllü olarak insanların rızalarını alarak ideolojinin iş yaptığını iddia etmektedirler. Bu bölümde Manufacturing Consent (Rıza Üretimi) kitabının analizi yapılarak, propagandanın nasıl işlediği tartışılmaktadır.

14.1. Manufacturing Consent (Rıza Üretimi)

Manufacturing Consent (Rıza Üretimi) adlı kitaplarında Chomsky ve Herman; tüm haberlerde baskınlıkları hissedilen "elit konsensüs"ün olayları nasıl belli bir ideolojik bakış açısıyla sunduğunu ortaya koyarlar.

Zira medya baronları toplumdaki güçlü ekonomik ve kültürel "elitin" manipülatif haberlerini ön plana çıkartarak "kültürel hegemonyanın" varlığını sürdürbilmesi için gerekli zemini hazırlamaktadırlar. Propaganda yaklaşımlarında, habercilikte ulusal iktidar odaklarına hizmet etmenin temelinde sistemli ve siyasal bir kimlik yaratma çabaları görülmektedir.

Diğer yandan, İktidarın, özellikle kriz dönemlerinde, kitle iletişim araçlarını, toplumsal rızayı ne biçimde üretip koruduklarını ortaya koyan kamusal senaryo sürecinin farklı söylemleri vardır;

14.1.1. Gündemi Yönlendirme Söylemi

Kitle iletişim araçlarında yer alacak olaylar bir "konulaştırma" sürecinden sonra aktarılır. Chomsky'e göre, kitle iletişim araçlarının gündemini siyasal iktidarı paylaşanlar belirler. İktidar, kitle iletişim araçları üzerinden, kamusal tartışmaların çerçevesini ve gündemini belirleyerek, bu konuları kamu gündeminden uzaklaştırma yeteneğine sahiptir.

14.1.2. Bunalımı Yaygınlaştırma Söylemi

Bunalımı yaygınlaştırma Keane'in bakış açısından, "yurttaşlar arasındaki bunalım duygusunu kolektifleştirerek ve bunalımın tedavisi için sıkı önlemler alınması gerektiği yolundaki resmi iddiaları yayararak, örtük bunalımın açık bunalım haline dönüştürülmesini "kitle iletişim araçları üzerinden sağlamak şeklinde tanımlanabilir.

14.1.3. Siyasetlesizleştirme/Kayıtsızlaştırma Söylemi

Kitle iletişim araçları siyasal kayıtsızlığın en önemli besleyicileridir. Adorno'nun belirttiği gibi artık bireyler kamusal konulara tepki verme dürtüsünden yoksunlaşmıştır.

Yani, kamusal senaryonun siyasetlesizleştirme/kayıtsızlaştırma etkisiyle, Baudrillard'ın vurguladığı gibi, politik tutkular yerini siyasal tiksine bırakmıştır. Böylece, birey giderek inisiyatifini kaybetmiş, siyasal ve ekonomik konulara ilişkin kamusal alanın arkasındaki gerçeklerden de uzak kalmaya başlamıştır.

14.1.4. Bilgisizleştirme Söylemi

Sholle'a göre bilgi, üretilerek değil, yok edilerek sisteme rıza yaratılmakta ve meşruiyet sağlanmaktadır. Kitle İletişim Araçları haber görüntüsü altında bilgisizleştirici haberler sunulur. Bunun için, siyasal konulara ilişkin bilgiler kitle iletişim araçlarında her gün azalmaktadır.

İktidar otoritesini zedelemeyecek bilgileri vermekte cömert davranır. Sır, iktidarın en önemli araçlarından birisidir. Kitle iletişim araçları gizli kapaklılık görevini yerine getirmek üzere kullanılır.

14.1.5. Normalleştirme Söylemi

Bireyler statükonun kendi aleyhlerine olacağını bilse de bunu kaderci bir yaklaşım içinde "kabul" etme eğilimi taşırlar. Bu söylemin en önemli adımlarından birisi, mevcut durumun insanların kaderi olduğuna ikna etmektir.

14.1.6. Umut Geliştirme ya da Kıрма Söylemi

İnsanı bir şeyi yapmaya ya da razı etmeye hazır hale getirmenin en uygun psikolojik şartı, bu davranış sürecinden memnun kalacağı umudunu vermektir. Fromm bunu, insana yapmasını gereken şeyi yaptırmayı sevdirmek olarak yorumlar ve toplumsal yapı böyle bir tutumla şekillendiğinde, insanın kendisine zorla dayatılan şeyleri yapmaktan zevk alır hale geleceğini vurgular.

14.1.7. Alternatifsizleştirme Söylemi

Siyasal iktidar, kitle iletişim araçları üzerinden statükoya alternatif olabilecek her türlü yapılanmanın önünü keser. Sholle bunu fosilleştirme diye tanımlar.

14.1.8. Sivil İtaatsizliği Kıрма Eylemi:

Siyasal sistemin "bekçilik" rolü haberlere verildiğinden sivil itiraz, protesto girişimleri ve benzeri sivil itaatsizlik girişimleri iletişim araçlarının süzgecinden geçirilir ve olaya karışanlar kızgın kalabalıklar olarak gösterilerek toplum vicdanına havale edilir.

İktidarın ekonomik uygulamalarına yapılan protestolar kitle iletişim araçlarında çoğunlukla haksız bir eylem olarak gösterilir ve hükümetin haklılığı vurgulanır.

RIZANIN İMALATI: BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK MEDYA

Taylan Doğan <http://www.bgst.org/keab/ManufacturingConsent.asp>

7 Ağustos 2006

Kitle medyası, günümüzde toplumları bilgi bombardımanına tutan özelliğiyle başta medya alanındaki araştırmalar olmak üzere, pek çok tartışmanın konusu olmuştur. Özellikle küreselleşme çağında kitle medyasının gerek ulusal gerekse uluslararası siyasette belirleyici bir etken olmaya başlaması ve medya organlarının mülkiyetinin büyük sermaye gruplarının eline geçmesi, tartışmaların eksenini oluşturur. Kitle medyasının, zaman zaman halkta açık bir rahatsızlık uyandıracak şekilde bazı iktidar odaklarının lehine kampanyalar yürütmesi, tartışmayı daha da önemli hale getirir. Tartışmanın temeli şudur: Kitle medyasının mülkiyet yapısı, iktidar yapılarıyla yakınlığı vs. düşünüldüğünde, objektif bir yayıncılık yapmasını

beklemek gerçekçi midir? Medyanın işleyişini açıklamaya dönük olarak iki başat yaklaşımdan söz edebiliriz. Bunlardan birincisi, liberal yaklaşımdır. Liberal yaklaşım, bu beklentinin gerçekçi olduğunu savunur. Kitle medyası, her ne kadar mülkiyet bakımından büyük sermaye gruplarının elinde olsa da, okuyucu/izleyici kitlesine karşı taşıdığı sorumluluk ve medya profesyonellerinin mesleki değerleri onu sapmalardan ve tarafgir bir yayıncılıktan koruyacaktır.

Diğer yaklaşım ise, medyanın radikal eleştirisidir. Radikal eleştirinin öncülüğünü, Edward S. Herman ve Noam Chomsky yapmışlardır. Kitle medyasının radikal eleştirisinde başyapıt olarak kabul edilen eser ise, iki entelektüelin "Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası" adlı kitaplarıdır. [1] Herman ve Chomsky'nin tezleri şudur: Medya çağımızda devlet iktidarının ve seçkinlerin ihtiyaçlarını karşılayan bir propaganda modeli olarak işlev görür. Gerçekliğin çarpıtılmış bir algısının sunulması, belli gerçekler gizlenirken bazılarının öne çıkartılması, seçkinlerin gündeminin toplumun gündemi haline getirilmesi ve seçkinlerin politika hedefleri doğrultusunda toplumun siyasi kampanyalarla yönlendirilmesi bu ihtiyaçlar arasındadır.

Demokratik ülkelerde medyanın bir propaganda aracı olduğunu görmek resmi sansürün bulunduğu ülkelere göre daha zordur. Bu tür ülkelerde medyanın sistemi ve kurumları dönemsel olarak eleştirmesi, zaman zaman çeşitli medya organlarının oldukça farklı görüşleri savunması medyanın propaganda aracı olma rolünü gizler ve bu rolü daha inandırıcı şekilde yerine getirmesini sağlar.

Noam Chomsky ve Edward S. Herman'ın "Rızanın İmalatı" kitabında yanıtı bulmaya çalıştıkları soruyu şöyle formüle edebiliriz: Medya nasıl oluyor da resmi bir sansür olmadan seçkinlerin ve iktidar sahiplerinin çıkarlarına düzenli bir şekilde hizmet edebiliyor?

Sorunun yanıtı medyanın yapısal bir analizine girilerek verilir. Medya bazı yapısal "süzgeçlere" sahiptir. Haberler, yorumlar vs. bu yapısal süzgeçlerden geçtikten sonra zaten zararlı malzemedan büyük ölçüde arındırılmış olacak ve seçkinlerin gündemi ve çıkarlarıyla örtüşecektir. Yapısal süzgeçler neyin haber değeri taşıyıp taşımadığını, verilen haberlerin ve yapılan yorumların hangi öncüller üzerine temelleneceğini belirler. Bu yanıt gazetecilerin, köşe yazarlarının, muhabirlerin ve diğer medya profesyonellerinin sistemin bilinçli ajanları olup olmadıkları sorusunu geçersiz kılar. Aslında bu insanların çoğu mesleki değerlere önem veren ve gerçekten objektif gazetecilik yaptığını inanan insanlardır. Ama süzgeçler öyle bir şekilde işler ki, büyük bir tarafgirlik taşıyan tutumlar gazetecilerin neredeyse otomatik reflekslerine dönüşmüştür.

Bu yapısal süzgeçler şunlardır:

1. medya şirketlerinin büyüklüğü, tekelci yapısı ve kâr yönelimli olması;
2. kitle medyasının temel gelir kaynağının reklamlar olması;
3. kitle medyasının haber kaynaklarının çoğunlukla iktidar yapıları ve bu iktidar yapılarına hizmet eden "uzmanlar" olması

4. medyayı disiplin altına alan bir araç olarak "tepki üretimi" ve
5. ulusal bir din ve denetim aracı olarak söz konusu ülkede dönemsel olarak öne çıkan ideoloji.

Noam Chomsky ve Edward Herman süzgeçlerden oluşan bu yapısal analizi "Propaganda Modeli" olarak adlandırırılar. Elbette bu modelin bazı olgusal verilerle desteklenerek ortaya konması yeterli değildir. Medyanın, somut bazı olaylar temel alınarak gerçekten bir propaganda aracı gibi işleyip işlemediği de gösterilmelidir.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Medyanın ideolojik rolü nedir tartışınız
- 2) Medya gündemi belirlerken ne tür bir süreçten geçer tartışınız.
- 3) Chomsky'e göre medya rızayı nasıl üretir tartışınız.

KAYNAKÇA

(Antony Giddens Çeviren: Tuncay Birkan, <http://www.felsefeekibi.com/>)

(Antony Giddens Çeviren: Tuncay Birkan, <http://www.felsefeekibi.com/>)

28 Ekim 2006, Cumartesi

7 Ağustos 2006

A.M. Mattellard, Kitle İletişim Araştırmaları Tarihi

A.M. Mattellard, Kitle İletişim Araştırmaları Tarihi

Arman. M. Mattellard, Kitle İletişim Kuramları Tarihi

Aziz Aysel, Ratdoy ve Televizyonda Temel Kavramlar, A.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, 1996: 10

Carey, James, Communication as Culture: Essays on Media and Society. Routledge, N.Y. 1989.

Ertuğrul Özkök, Kitlelerin Çözülüşü

H.M. Enzensberger “Bir Kitle İletişim Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri”

Herbert Marcuse Tek Boyutlu İnsan

Herbert Marcuse Tek Boyutlu İnsan

İstanbul - BİA Haber Merkezi

Jurgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü

Jurgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü

Maigret Eric, Medya ve İletişim Sosyolojisi, çev. Halime Yücel, İletişim, İstanbul,,2004:40

Martin Jay, Diyalektik İmgelem

Martin Jay, Diyalektik İmgelem

Martin Jay, Diyalektik İmgelem

Neuman Elisabeth Noelle, Suskunluk Sarmalı Kuramı'nın Medyayı Anlamaya Katkısı”, çev. Der. Süleyman İrvan, Medya, Kültür ve Siyaset. Alp, 202.

Nilüfer Timisi, Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi

Nilüfer Timisi, Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi

Nilüfer Timisi Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi

Oskay Ünsal, İletişimin ABC'si, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

RIZANIN İMALATI: BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK MEDYA

Taylan Doğan <http://www.bgst.org/keab/ManufacturingConsent.asp>

Thompson, Media and Modernity, 1996

Tom Bottomore, Frankfurt Okulu

Tom Bottomore, Frankfurt Okulu

Tom Bottomore, Frankfurt Okulu.

Walter Benjamin, "Tekniğin Olanaklarıyla Çoğaltılabildiği Çağda Sanat Yapıtı"

Yasemin İNCEOĞLU

Zıllıoğlu Merih, İletişim Nedir? 2003: 3